



T.C

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇÜLÜK VE YUSUF AKÇURA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Müjgan ÜNAL

Danışman: Dr. Ör. Üyesi İbrahim AYKUN

TOKAT - 2023

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Ör. Üyesi İbrahim AYKUN danışmanlığında hazırlamış olduğum “II. Meşrutiyet Dönemi Türkçülük ve Yusuf AKÇURA” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20/01/2023

Müjgan ÜNAL

ÖZET

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇÜLÜK VE YUSUF AKÇURA

Ünal, Müjgan

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez danışmanı: Dr. Ö. Üyesi İbrahim Aykun

Ocak 2023, viii + 105 sayfa

19. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin eski ihtişamlı günlerine dönmek maksadıyla ortaya çıkan fikirler, devleti muhafaza etmek için kendisine savunucular ve bu fikirleri yaşatmak için yeni alanlar bulmuştur. Çalışmamızda üzerinde duracağımız ana unsur olan bu fikir akımı ise “Türkçülük” olacaktır. II. Meşrutiyet Dönemi bu atılım için uygun zaman dilimi olarak görülmekle beraber geniş çaplı olarak ele alınmasına özen gösterilecektir. Türkçülük fikrinin ortaya çıktığı süreçten, göstermiş olduğu gelişmelere kadar dönemin koşulları da dikkate alınarak değerlendirilecektir. Bu fikrin doğuşuna imza atmış önemli temsilcilerden Yusuf Akçura' ı emsal olarak göstermek ve bizzat fikrin müntesibi tarafından aşamaları aktarmak araştırmamızın önemli amaç ve unsurlarındandır. Nitekim Yusuf Akçura' nın yaşadığı tarihin kendisine ne denli bir ideoloji kazandırdığını zihninden süzerek aktardığı ve oluşuma etki bırakan bilgileri her anlamda çalışmamıza yansıtmak oldukça objektif bir hamle olacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti, Türkçülük, Yusuf Akçura.

ABSTRACT

II. TURKISH LANGUAGE AND YUSUF AKÇURA IN THE CONSTITUTIONAL PERIOD

Ünal, Müjgan

Master, Department of History

Thesis Supervisor: Dr. Lecturer İbrahim Aykun

January 2023, viii + 105 pages

The ideas that emerged from the beginning of the 19th century with the aim of returning to the old glorious days of the Ottoman Empire found advocates to protect the state and new areas to keep these ideas alive. This trend of thought, which is the main element we will focus on in our study, will be "Turkism". II. The Constitutional Era is seen as the appropriate time for this breakthrough and care will be taken to address it on a large scale. From the period in which the idea of Turkism emerged to the developments it has shown, it will be evaluated by considering the conditions of the period. It is one of the important aims and elements of our research to show Yusuf Akçura, one of the prominent representatives of the birth of this idea, as a precedent and to convey the stages by the party of the idea himself. As a matter of fact, it will be a very objective move to reflect the information that Yusuf Akçura has conveyed by filtering from his mind how the history he lived has given him an ideology and that has an effect on the formation in every sense.

Keywords: II.Constitutional Monarchy, Ottoman State, Turkism, Yusuf Akçura.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Jüri Kabul ve Onay Sayfası	ii
Özet	iii
Abstract	vi
İçindekiler	v
Kısaltmalar	vi
Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	vii
Materyal ve Yöntem	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
1.1. Türk Adının Ortaya Çıkışı ve Anlamı	2
1.2. Yusuf Akçura'ya Göre Türk Milleti	4
1.3. Millet ve Milliyetçilik Kavramları	5
1.4. Yusuf Akçura'ya Göre Millet ve Milliyetçilik	8
1.5. Türkçülük Fikri	10
1.6. II. Meşrutiyet'e Doğru	13
1.7. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluyor	17
1.8. İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Gazetesi	21
1.9. İttihat ve Terakki Cemiyeti İçin Sultan Abdülhamit	22
1.10. Jön Türkler	23

1.11. Jön Türklerin Oluşumu.....	24
1.12. Jön Türkleri Harekete Geçiren Durumlar.....	26
1.13. Jön Türk Kongreleri.....	27

İKİNCİ BÖLÜM 30

2.1. II. Meşrutiyet İlan Ediliyor	30
2.2. II. Meşrutiyet'e Gelen Tepkiler.....	32
2.3. Meşrutiyet Karşısında Sultan Abdülhamit.....	33
2.4. Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu.....	35
2.5. Edebiyatta Türkçülük.....	42
2.5.1. Dil.....	42
2.5.2. Din	42
2.5.3. Kültür.....	42
2.5.4. Tarih.....	43
2.5.5. Kadın.....	43
2.6. Üç Türkoloji Ekolü.....	47
2.6.1. İngiliz Türkolojisi	47
2.6.2. Fransız Türkolojisi	48
2.6.3. Rus Türkolojisi.....	49
2.7. Türkçülük Çalışmaları.....	50
2.8. II. Abdülhamit Dönemi Dergiciliği.....	52
2.9. II. Meşrutiyet Dönemi Dergiciliği	53
2.10. Türkiye'de Yayınlanmış Türkçü Yayın Organları ve Dergiler.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 67

3.1. Yusuf Akçura'nın Hayatı.....	67
3.2. Milli Mücadele Döneminde Yusuf Akçura	71

3.3. Rusya Müslümanlarının Durumu.....	72
3.4. Yusuf Akçura'nın Fikirleri.....	73
3.5. Türkçülüğün Yayılmasında Yusuf Akçura.....	79
3.6. Yusuf Akçura'nın Eserleri.....	80
Yusuf Akçura'nın Eserleri.....	82
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	87
EKLER.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t : Adı geçen tez

s. : Sayfa

S. : Sayı

C. : Cilt

Vb : Ve benzeri

ev. : Çeviren

TDV: Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yy : Yüzyıl

Vs : Vesaire, benzeri olan

Haz: Hazırlayan

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

II. Meşrutiyet dönemindeki çalkantılar ve dönemin getirmiş olduğu farklı fikir akımları, dönemin düşünürleri tarafından değerlendirilmiş ve kendilerine en uygun gelen fikir akımının savunulmasını sağlamıştır. Bu anlamda fikir akımları içerisinde döneme en çok damga vuran ve iz bırakan fikir akımı ise Türkçülük olmuştur. Çalışmamızda dönem içinde bu kadar önemli olan Türkçülük fikri ele alınmakta olup döneme bıraktığı etkileri yönüyle incelenmiştir. Ancak bu yapılırken sadece dönemin şartları ya da topluma getirdiği değişiklikler değil çalışmamızın başrolü olan Yusuf Akçura'nın ideolojisi çerçevesinde şekillenmiştir. Çünkü Türkçülük denildiği zaman şüphesiz ki akla gelen ilk isimlerden biri de Yusuf Akçura olmaktadır. Türkçülük akımının savunucusu olan Yusuf Akçura açısından bu akımın ne demek olduğu, neden gerekli olduğu ve bu akıma yönelmesinde nelerin etkili olduğu gibi konular önem arz etmektedir.

Bu noktada çalışmamızın asıl amacı Türkçülüğün yankılandığı bu dönemde gerek siyasi ve sosyal gerek ideolojik manada Türkçülüğün ne ifade ettiği Yusuf Akçura'nın görüşlerine göre biçimlendirmektir. Türkçülüğü savunan birçok düşünür içinde neden Yusuf Akçura'ya yöneldiğimizin gerekçesi ise daha önce Türkçülük akımı kapsamında Yusuf Akçura'nın düşüncelerine bu denli değinilmemiş olmasıdır. Çalışmamızda Türkçülüğü bölümler ve konular halinde belirtirken aslında Yusuf Akçura'nın düşüncelerinin temeline uygun şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Yusuf Akçura'nın Rus kökenli olması ve Rusya'dan itibaren süregelen bir Türkçülük savunucusu olması son derece dikkat çekicidir. Yön verdiği ve bizzat başında yer aldığı birçok çalışma ile de Türkçülük akımı için neler yapabileceğini ve yapabildiğini bizlere göstermektedir. Bu çalışmalara örnek verilecek olursa Türk ocakları, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı gibi çalışmaları söylememiz mümkündür.

Dönemin şartları gereğince diğer fikir akımlarından olan Osmanlıcılık, İslamcılık Türkçülük kadar gelecek vaat etmemiş ve ilk ve son çarenin Türkçülük olduğu görüşü savunulmuştur. Çünkü Türkçülük her zaman için sağlam temeller üzerine oturtulmalı ve Türklerin asimile olmaması adına Türkçülük fikrinin savunulması gerekmektedir. Üç Tarz- 1 Siyaset Makalesinde Yusuf Akçura, bir ilk olarak Türkçülüğü savunarak bunun ne kadar sağlam ve güçlü bir fikir olduğunu öne sürmüştür. İslamcılık ve Osmanlıcılık fikrini ise boş bir çaba olarak görmüş ve Osmanlıcılık için "Beyhude bir yorgunluk" ifadesini kullanmıştır. İslamcılık için de Türkler arasında çatışma olabileceğini savunarak Türkçülüğü her fırsatta ayrı tutup buna yönelik çabalarda bulunmuştur.

Materyal ve Yöntem

Çalışmamızı oluştururken ana kaynaklar içerisinde dönemi kapsamlı şekilde anlatmakta olan birde çok eser kitap, dergi, ansiklopedi, makale, tez, sempozyum, dikkate alınarak kaynak taraması yapılmıştır. Bu kaynaklarda konuyla alakalı olan bilgiler değerlendirilip incelenerek amacına uygun olacak şekilde özgünleştirilmiştir. Çalışmamız bir bütün olarak II. Meşrutiyet Dönemini, Yusuf Akçura'nın hayatını, eserlerini ve görüşlerini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur.



GİRİŞ

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılda toprak bütünlüğünü koruma çabasıındaydı. Özellikle son dönemde artan toprak kayıpları ülkeyi tedirgin etmeye başlamıştı. Bir de Jön Türkler diye adlandırdığımız kesim, dönemin padişahı olan II. Abdülhamit' e zor zamanlar yaşatmaktaydı. Jön Türkler yeniden meşrutiyeti istiyorlar ve anayasal yönetimi savunuyorlardı. Bu meşrutiyetçi genç ve aydın kuşak, II. Abdülhamit dönemine muhalif olmuş ve meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi adına cemiyetler kurmaya başlamışlardı. Meşrutiyetin kötü bir şey olmadığını şeriatın gereği meşveret usulünü padişaha anlatmaya çalışıyorlardı. Ülkenin kötü gidişatını durdurmak amacıyla her topluluktan farklı görüşler ortaya atılıyor ve savunucularını arttırıyordu. Döneme bakıldığında devletin aydınları çözüm yolları ve çareler bulmak amacıyla bir görüşe tutunma yolunda ilerliyordu. Zamanla İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık tarihteki yerlerini alırken bunlardan en etkili olan iki görüş; Batıcılık ve Türkçülük devletin iki temel esası olmuştur. Türkçülük akımı diğer akımlara nazaran daha geç ortaya çıkmış, kökünü tam anlamıyla 'milliyet' düşüncesinden milliyetçilikten alarak, güçlenerek devletin başariya ulaşmasını sağlamıştır.

Türkçülük akımının filizlenmesi Türk Ocağı'nın kuruluşunu (1911) hazırlamıştır. Bu anlamda Türk Ocağı Türkçülük akımının temel taşıını oluştıuruyordu. İttihat ve Terakkinin desteğini alan Türkçülük akımı meşrutiyetin ilanıyla örgütlenmeye başlamıştır. Türk Yurdu, Türk Derneği gibi önemli gelişmelerle de gücüne güç katmıştır. "Türkçülük, Türk milletini yüceltmek demektir." Diyen Ziya Gökalp, bize Türk milletini sadece tek alanda değil siyasi, kültürel, edebi ve ekonomik alanda da muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmayı hedef olarak gösterdiğini anlamış bulunmaktayız. Tarih sahnesine çıktığımız zaman diliminden bu yana Türkçülük fikri ay ışığı gibi hayatımızda yerini alacaktır. 1904 yılında yayınlanmış olan Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset Makalesi de bu fikrin duyurulmasında ve yayılmasında önem arz etmektedir. Türkçülük savunucularından olan ve bunu gerek düşünceleri gerek yazdığı yazılarla ortaya koyan Yusuf Akçura fikri savunurken diğer fikirlerle de mukayese etmiştir. Çalışmamızda Türkçülük fikrinin ne zaman ortaya çıktığını, ne olduğunu açıklamaya çalışan Yusuf Akçura'nın fikirlerini ve eserler vasıtasıyla aktarılanları dikkate alarak çalışma yapmaya özen gösterilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Türk Adının Ortaya Çıkışı ve Anlamı

Tarih öncesindeki dönemlerden başlamak kaydıyla Türkler oldukça geniş coğrafyalara yayılarak varlıklarını sürdürmüşler ve tarihi kayıtlara bakıldığında çeşitli adlarla anıldıkları görülmektedir. Ön Asya’da Sümer, Sular, Kut, Elam, Kas, Hurra, Hattı ve Urartu adları Türkler ya da Türk kültür çevresiyle bağlantılı kavim adları olarak ortaya çıkmıştır¹. Türk adına ilk defa Göktürk dönemine ait olan kaynaklarda rastlanmıştır. Bilge Kağan, Kol Tıgın, Ongan ve Kol İç Çor, Bilge Tonyukuk yazıtlarında Türk adı yer almaktadır. Bu durumda Türk adı Göktürk döneminde hem “Türüm” hem de “Türk” olmak üzere iki şekilde kullanılmaktaydı². Adın Çince transkripsiyonu da iki hecelidir: Tu-küf (Çince de r sesi yoktur.) “Türk” kavramının 6. ve 8. asırdan önce sadece çift heceli olarak söylendiği ve önceden ise “Trük” şekliyle de olabileceği belirtilmiştir. Kaynaklarda ve araştırmalarda Türk adına çeşitli anlamlar verilmekteydi. (terk edilmiş, Miğfer, olgunluk çağı, deniz kıyısında oturan adam, cezp etmek vb³) Türk kelimesi “türemek”, “türemek” eyleminden gelen bir isim olduğu ve bununla ilgili bir anlam taşıdığı Göktürklerin tarih sahnesine çıkışıyla alakası olan Göktürk Türeyiş Destanındaki olaylar arasında bağ bulunmaktadır⁴. Türk adını resmi ad olarak ilk defa kullanan Göktürklerdir. Tüm bunlar da “Türk” isminin belirli bir topluluğu ifade etmek adına “ethnique” bir isim olarak değil siyasi bir ad olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Türk, Göktürkler ve diğer Türkler için ortak bir isim olarak kullanılmış ve zamanla Türk soyuna mensup tüm toplulukları ifade eden ulusal bir isim haline gelmiştir. Bir ulusun ve devletin adı olarak "Türk" kelimesi ilk olarak Çin'deki Zhou Hanedanı'nın (557-579) yıllıklarında, Batılı tarihçi Agathias'ın yazılarında ve Arapça olarak şair Nabi Gauz Divan-Zubyani'de geçti. vahşetin. 12. yüzyılın "İlk Rus Chronicle" ında ve Slav dilinde bahsedilmektedir. Turkhia terimi ilk olarak Bizans literatüründe bir yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. altı. Bu yüzyılda Orta Asya (Menandros) için Türkiye tabiri kullanılmıştır. 9. ve 10. yüzyıllarda Volga Nehri'nden Orta Avrupa'ya uzanan bölgeye bu ad verilmiştir. 13.

¹ İlhami Durmuş, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış Dergisi* 37, C. 10, S. 20, 2017, s. 2.

² İlhami Durmuş “a.g.m”, s.3.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 44.

⁴ Salim Koca, “*Türk Kültürünün Temelleri*”, Berkan Yayınevi, Ankara 2003, s. 47.

yüzyılda "Türk Devleti" döneminde Suriye ve Mısır birlikte Türkiye olarak anılırdı. Anadolu'da 12. yüzyıldan beri Turcia olarak anılmaktadır⁵.

VI. yüzyıl ortalarına doğru 530'lardan itibaren Türk adı Çin kaynaklarında görülmektedir. VI. Yüzyıla ait Soğdca yazıtlarda Türk adı **Türküt** (Türk'ün çoğulu) şeklinde bulunmaktadır⁶. Hintlerin ilişki kurmuş oldukları kavimler arasında Türklerin de olacağı düşünülmektedir. Joseph Marquart, Hint kaynaklarındaki kelimeyi **Turuşka** olarak okumaktadır. İranlılar, Türklerin en eski zamanlardan beri ilişki içinde oldukları bir kavimdir. Türk adı İran kaynaklarında IV. yüzyılda görülmekle birlikte sonradan yaygınlaşmıştır. Türkler için **Turan** adını bulundukları bölge içinse **Türkistan** adını vermekteydiler. Turan topraklarının genel adı Türkistan olarak adlandırılmaktaydı⁷. Turan kelimesini ilk olarak Firdevsi'nin Şehname eserinde görmekteyiz. İranlılar Şehname derler, Turanlılar Kutadgu Bilig diye anarlar⁸. Şehname rivayetlerinde Turan hükümdarı olarak Afrasiyab = Tunga Alp Er bilinmektedir. Türklerle ilgili en eski bilgiler Yunan kaynaklarında aranmıştır. Türkler **İskit** kavramıyla ifade edilmiştir. Bizans kaynaklarında **Skit** olarak tanımlanmıştır⁹.

Bizanslılar, Göktürkleri **Türk** kavramıyla anmışlardır. Türk adı ilk olarak 582'de ölen Agathias tarafından zikredilmiştir. W.H Haussig Türk – Hun biçimindeki bu kayıtle Türk'ün 'kudretli, güçlü' demek olduğunu belirtir. Türk adının Çin kaynakları dışında en erken görüldüğü yerlerden biri Arapça'dır. **Türk** adının ilk geçtiği eser Cahiliye Devri şairlerinden olan Nabigat el- Zübeyani'nin eseri olarak bilinen Divan'da yer almaktadır. Kuzey komşularına **Dru-gu** demektedirler. Tibetçedeki şekil doğrudan Türklerle temasın neticesi değildir. Dru-gu vaktiyle İranî dil konuşan Hotenlilerin verdiği ismi yansıtır. Türk, **Tork** veya **Torki** şekillerinde yazılmaktadır.¹⁰

Görülüyor ki Türk adı komşularınca belirli bir zamandan sonra bilinmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Türk adı V. yüzyıl sonrasında daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır¹¹. 10. yüzyılın sonlarına doğru Türk Hanlığı'na hakim olan sınıf, siyasi gücünü göstererek İslam coğrafyasına girmeye çalışmış, Göktürklerin İslam öncesine dayanan soyları ile bağlantılı olarak Türk adını kullanmaya devam etmiş ve bunu bir basamak olarak görmüştür. komşu devletlerle dostluk yolunda, komşuları Türk saydılar¹².

1.2. Yusuf Akçura'ya Göre Türk Milleti

"Türklük fikirleri, Türk Edebiyatı, Türkleri birleştirmek fikri henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslamiyet'te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan o pür hayat ve pür heyecan

⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 45.

⁶ Tuncer Baykara, "*Türk Adının Anlamı*", Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s. 33-48.

⁷ Gaybullah Babayar, "Kutadgu Bilig'te Geçen Türkistan ve Turan Terimleri Üzerine", *Journal of Old Turkic Studies*, C.2, S.2, 2018, s. 30.

⁸ Gaybullah Babayar, "*a.g.m*", s. 27.

⁹ Tuncer Baykara, "*Türk Adının Anlamı*", Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s. 33 – 48.

¹⁰ Tuncer Baykara, "*a.g.e*", s. 33-48.

¹¹ Tuncer Baykara, "*Türk Adının Anlamı*", Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s. 33 – 48.

¹² Ömer Soner Hunkan, "Orta Asya'da X.- XIII. Yüzyıllarda Türk Adı Üzerine Bazı Kayıtlar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2005, s. 10-11.

hissiyattan hulasa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiçbirisi Türklükte yoktur. Lakin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu cihetle, İslam dini, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için son zamanlarda Hristiyanlıkta olduğu gibi içinde milliyetçiliğin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen mecburidir de: zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar¹³.”

Yusuf Akçura, Türk koalisyon siyasetini üç siyasi tarz arasında tavsiye etti ancak "Osmanlı ülkelerindeki Türkler sadece dinde değil, din ve etnisitede birleşiyor" sonuçları, Akçura'nın milli hayatta dini bağlara değer verdiğini gösteriyor¹⁴.

Akçura Üç Tarz- ı Siyaset'te öncelikle Osmanlıcılık akımını ele alarak bunu Türklerin haklarının azaltılacağı düşüncesi ile reddederek daha sonra İslamcılık akımını değerlendirmiş ve bu fikirde devlet içerisinde gayrimüslimlere karşı eşitsizlik ve karşıtlık oluşturmuş bu yüzden uygulanması konusunda mümkün görmemiş daha sonra da Türkçülük fikriyle Türklerden oluşan birlik sayesinde yeni bir devletin kurulabileceğini düşünerek tartışmaya açmıştır. Türkçülük fikrini İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi fikirler karşısında ilk kez sistemleştirmiştir¹⁵.

Akçura, Türklüğü bir bütün şeklinde mütalaa ediyordu. Türklerin tarih açısından ulusu kapsamakta olan görüşlerine Türk düşüncesi yerleştirmek yapılması gerekli olan bir görev olarak durmaktaydı. Yusuf Akçura üstelenmiş olduğu bu görev sonrasında 1910 tarihinde Cengiz Han konusunda bir konferans vermiştir. Akçura her fırsatta Türk tarihi açısından Cengiz Han'ı en büyük kahraman olarak nitelemekte ve bunu istikrarlı şekilde savunmaktaydı. Bu bağlamda bakıldığında ise Türk tarihi evvela tarihin Türk gözüyle okunmasıyla mümkün olmaktadır¹⁶.

Akçura, Orta Asya Türklerini de baz alarak Türklüğü bir bütün olarak görmekteydi. Akçura tarafından 1912 yılında yazılmış olan Salname-i Servet-i Funun 'da "Türklük" makalesi daha sonra 1928 tarihinde "Türk Yılı" adlı eserle genişletilmiştir. Bu makale aslında Türklüğün mali, demografik- siyasi ve içtimai açıdan bir bütün halinde ele alındığı ilk inceleme olmuştur. Akçura bu makale ile Türklüğün edebi ve kültürel hayatını da tanıtmıştır.

¹³ Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 29.

¹⁴ Ali Rıza Saklı, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 33, Kasım-Aralık 2012, s. 11.

¹⁵ Fuat Uçar, "Siyasi Türkçülüğün Sahibi Yusuf Akçura ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesine Etkileri", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 295, 2012, s. 395.

¹⁶ François Georgeon, "Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876- 1935", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 6-7.

Yapılan bu inceleme ve çalışmayla da millet ve milliyet gibi kavramları Türk toplulukları içerisinde yerleştirmeyi ve Türklük bilincinin yaymayı sağlamak için çalışmıştır¹⁷.

1.3. Millet ve Milliyetçilik Kavramları

Millet kavramına tam olarak kelime anlamı itibariyle bakıldığında diliyle soyuyla, vatani, dini, örfü, adetleri ve ülkü birliğiyle tam olarak birlik oluşturmuş topluluğu ifade etmektedir. Bu tabiriyle de etnik olarak ırklardan daha geniştir. Tarihi anlamda olaylar dolayısıyla ve de siyasi anlamda yaşanan gelişmeler ile şekillenmesini tam olarak tamamlamıştır.

Milliyetçilik, tarihin yapılandırılmasında, kültürün oluşmasında ve bunu diğer dönemlere taşımada millet gerçeğinin benimsenip, milleti de tarihi gelişimler içinde oluşmakta olan özellikleriyle muhafaza etmek ve sürdürmek temeli üzerine inşa edilmiştir. Milli inancı tarihteki örnekler ile topluma aşılıp toplumsal anlamda millet kavramına dönüştürmeye çalışmaktadır. Başka milletlerinkiyle kıyaslandığında onlara benzememekte olan ve herkes açısından uygulanabilir anlamdaki, milli bir töreyi ortaya koymaktadır¹⁸.

Milliyetçilik kavramının siyasi bir düşünce olarak 1789'da Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıktığını kabul edilmekte olan bu konu üzerinde düşünen fikir adamları, ortaya çıkış konusunda çeşitli çözümlemeler geliştirmiştir¹⁹.

Birinci grupta yer alan düşünürler, milli bilincin her zaman için eskiden beri insanlarda bulunduğunu ve tarih sürecinde dahi değişmeden devam ettiğini savunmaktadırlar.

İkinci gruptaki düşünürler ise milletin hem modern bir kanıt olduğunu hem de milliyetçiliğin ürünü olduğunu iddia etmektedir. Milletten önce gelmekte olan milliyetçiliktir. Bu durumda millet tarihten gelmiş bir örgütlenme şekli değil milliyetçiler tarafından kurgulanan bir düşüncedir²⁰.

¹⁷ Yılmaz Özkaya, “Rusya Müslümanlarının Türkiye’de Tanıtılmasında Yusuf Akçura’nın Rolü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 23, 2007, s. 103.

¹⁸ Sebati Ataman, “Milliyetçilik ve Türkiye”, Kervan Yayınları, İstanbul 1977, s. 74- 76.

¹⁹ Asaf Özkan, “Millet Milliyetçilik Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 2008, s. 293.

²⁰ Asaf Özkan, “a.g.m”, s. 293.

Eric J. Hobsbawna göre milliyetçi olan kesimler, bu kurguyu oluşturma aşamasında zaman zaman eski kültürleri alarak onu millete çevirirler bazen de eski kültürü yok edip yeni bir kültür ve millet icat ederler²¹.

Ernest Gellner de milleti oluştururken milliyetçilerin önceden var olan kültürden ve tarihi mirastan seçim yapıp amaçlarına göre kullandıklarını düşünmektedir²².

Üçüncü grup düşünürler, milletin esasında modern bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte tarihsel köklerini de ihmal etmezler. Bu düşünceye sahip yazarlardan Anthony D. Smith, Hobsbawm'ın "geleneklerin icadı" fikrini benimseyip icat edilmiş olan geleneklerin millete hizmet etmesi amacıyla mitler, semboller ve gelenekler arasından seçilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Tam olarak bu iki yazar arasındaki fark, etnik kimliğin nasıl algılandığıyla ilgili olmaktadır. Smith etnik kimliği milletle ilişkilendirmekte Hobsbawm ise etnik grubu henüz millet aşamasına ulaşamamış toplumsal bir yapı olarak kabul etmektedir²³.

Milliyetçilik, kimliksel değere sahip olan toplumu ortak değerler çerçevesinde toplamakta olan bir düşüncedir. Milliyetçilik toplumsal olarak insanların genelini etkileyecek olan siyasi açıdan da yeni düşüncelerin peyda olmasını sağlayacak niteliklere sahiptir²⁴.

Renan, millet kavramının dil, din, ırk toprak gibi sınırlandırmalara maruz kaldığını söylemektedir. O milleti kutsal olarak görmekle beraber kutsal olarak gördüğü milletin temeline ise insanı yerleştirmektedir. "Bir milleti ne bir ırk ne bir dine mensup oluşu ne kendini ifade etme biçimi olarak bir dili kullanıyor oluşu ne de toprağın teşkil edemeyeceğini" savunmaktadır. Renan'ın düşüncesine göre millet anlık olarak ortaya çıkabilecek bir durum değil aksine manevi bir aile, fedakârlık duygusunun yarattığı bir bağlılıktır. Millet coğrafi konumla, ırkla, dille sınırlandırılmayacak kadar hürdür²⁵.

Millet kavramı Osmanlı devletinde bugün kullanıldığı manada kullanılmamıştır. Günümüzde ise millet terimi belirli bir devlete ait olan topraklar içinde yaşayan insanları ve bu insanların konuşmakta olduğu ortak dili, aynı ırktaki insan topluluğunu ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda ise millet daha çok dini açıdan ele alınmakta, ülkenin sınırları içinde ve ülke sınırlarının dışında belli bir dine mensup olan kişileri ifade etmekteydi. Millet

²¹ Eric J. Hobsbawm, "Milletler ve Milliyetçilik", Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s.24.

²² Ernest Gellner, "Uluslar ve Ulusçuluk", Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan (çev.), Hil Yayınları, İstanbul 2008, s. 105.

²³ Asaf Özkan, "Millet Milliyetçilik Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi'nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 37, 2010, s. 294.

²⁴ K. Alp Demir, "Hüseyin Nihal Atsız'ın Türkçülük Mücadelesinin Türk Devlet Yönetimindeki Algılanış Biçimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. III, S. 1, 2018, s. 170.

²⁵ Shukrije Kjahja, *Millet ve Milliyetçilik Kavramları Etrafında Mehmet Akif'in Eseri ve Arnavut Aydınlarının Yorumları*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s.6- 9.

kelimesi bu yönüyle Osmanlı devleti döneminde etnik kökeni veya dil bağlılığını değil insanların dini olarak hangi dine ya da mezhebe bağlı olduklarını ifade ederdi. XIX. yüzyıla kadar millet kavramı gayrimüslim olan toplulukları ifade etmek için kullanılmakta ve XVI-XVIII. yüzyıllardaki belgelerde “Papanın milleti, milel-i Ermeni yan, milel-i selaset” tabirleri geçmekteydi²⁶.

Modern devirlerdeki en büyük olaylardan olan ve güncelliğini neredeyse hiç kaybetmeyen milliyetçilik, “ideolojik, sosyal, politik ve sembolik yönleri” bulunan bir olgudur. Merkezine milletin yerleşmiş olduğu ve her durumda milleti savunan milliyetçiliğin üç gayesi bulunmaktaydı; **Milli birlik, bağımsızlık ve kimlik**. Türkiye’de eskiden beri milliyetçilik denildiği zaman akla ilk gelen belli bir sınıftır. Kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar gidebilecek olan ve II. Meşrutiyet döneminin etkili akımlarından Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük milliyetçiliğin ve üst kimlik yaratma çabasının ürünüdür. Türkçülük akımı, Türklüğün merkez alındığı milliyetçiliği, İslamcılık ise İslam’ın merkez olarak alındığı bir milliyetçiliği ön plana çıkarmaktadır. Milletin kimliğini oluşturmada Türkçülük ve İslamcılık Türkiye’deki milliyetçiliğin iki merkez kolunu oluşturmaktadır diyebiliriz²⁷.

1.4. Yusuf Akçura’ ya Göre Millet ve Milliyetçilik

Yusuf Akçura milliyetçi akımın oluşmasında birinci derecede rol oynamış kişilerden biridir. Akçura milleti şu şekilde tarif etmektedir; “Millet ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasıl olmuş bir insan topluluğudur²⁸.”

Yusuf Akçura millet kavramını ifade ederken dini birlik aramadığını ve hatta asıl unsurların dil ve ırk olduğunu anlamakla beraber bu görüşle Atatürk’ün görüşüne paralellik gösterdiğini anlamaktayız. Atatürk üstün ırk kuramı ile ilgili çeşitli eserler okuyarak üstün ırk kuramını destekleyecek olan herhangi bir teoriyi destekleyen açıklamalarda bulunmamıştır. Bu yüzden de Yusuf Akçura ve diğer konuşmacıların fikrine katılmıştır. Almanlar tarafından üstün ırk düşünceleri ve iddiaları çıkarılınca II. Dünya Savaşı, milyonlarca insanın canına mal olarak ekonomik anlamda da kayıplara yol açmış ve bu da dünyada felakete yol açmıştır. Tüm unlar çerçevesinde ise bu teorinin çok zararlı olduğu görülmüştür²⁹.

²⁶ Shukrije Kjahja, “a.g.t”, s.10.

²⁷ Serhat Demir, *II. Meşrutiyet Döneminde Türkçüler ve İslamcılık*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2020, s. 6- 7.

²⁸ Sayim Türkman, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp”, *Atatürk Dergisi*, C.3, S. 4, 2003, s. 140.

²⁹ Sayim Türkman, “a.g.m”, s. 146.

Akçura'nın görüşüne göre milliyetçilik kavramı bunları ifade etmekteydi: Türkler denilince Türk, Tatar ve Moğol olarak adlandırılan milletlerin bir ırktan geldiğini aynı örf ve adetlerde olduklarını belirterek hepsinin bir olduğunu vurgulamıştı³⁰.

Akçura, 1917'de yazdığı bir makalede milliyetçilik açısından izlenmesi gereken asıl siyasetler şöyle ifade edilmiştir:

“Milliyetçiliğimiz, halka ve bilhassa köylüye birinci mevki verdirmekle beraber orta sınıfın teşekkülüne de bizi ortak etmiştir. Filvaki, Memalik-i Osmaniye’de Türk’ün kurun-u rustai esnaf ve tüccar teşkilatı alelhusus Tanzimat’tan sonra, Avrupa sermayedarlığının ‘capitalisme’ inin, Avrupa büyük sanayi imaliyesinin hücum ve istilas semere-i muzırresi olarak inhitat ve tereddiye uğradığından, Osmanlı Türk heyet-i içtima iyesi Lehistan’ın son zamanları da olduğu gibi yalnız eşraf ve memurin ile köylüden mürekkep kusurlu ve sakat bir uzviyet haline gelmişti. Eğer Türkler kendi içlerinden, Avrupa sermayesinden de istifade ederek bir sermayedar burjuva sınıfı çıkaramayacak olurlarsa yalnız memur ve köylüden ibaret Osmanlı heyet-i içtima iyesinin muasır bir devlet halinde devamlı yaşayabilmesi zorlaşacaktı³¹.”

Akçura’da milliyetçilik fikri tam olarak Fransa’da eğitim gördüğü yıllar içinde olmuştur. Milliyetçiliğin oldukça canlı olduğu Fransa ve Batı’da oluşan milliyetçilik kavramını tam olarak kavrayıp Alman, Fransız ve İtalyan milliyetçiliklerini inceleyip bunların incelemesini yapıp kendisine ait olan milliyetçilik anlayışını oluşturmuştur. Osmanlı devletinin kurtulmasının çözümünü de da Türkçülük fikrinde görmekte olan Yusuf Akçura, Osmanlıcılık fikrini savunan kişileri eleştirmiş bu fikrin devlet içerisindeki birliği sağlayamayacağını söylemiştir. Milliyetçiliğin bu derece güçlenmeye başladığı zamanda Osmanlı devletinin, Müslüman olmayan kişileri de bir arada tutmak istemesini boş bir çaba olarak dile getirmiştir³².

Yusuf Akçura’nın bütün fikirlerinin temelinde milliyetçilik anlayışı kendini göstermektedir. Avrupa’daki fikir hareketlerini inceleme ve değerlendirme aşamasında ilk olarak millet ve milliyet kavramlarının üzerinde durmuştur. İlk zamanlarda ırk anlamında gelişme gösteren bu kavram, XIX. yüzyıl itibariyle kültürel ve siyasi anlamda kendini göstermeye başlamıştır. Hâkimiyetin millete ait olduğunun düşünülmesi milli devlet ve milli hakimiyet anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Savunucularının arasında Yusuf Akçura’nın da bulunduğu Türkçülük o dönemdeki en çok tartışılan fikirlerden biridir. Türk milliyetçiliği savunucuları pek çok kişiden oluşmasına rağmen aldığı eleştiri ise Osmanlıcılık ve İslamcılık

³⁰ Enes Bahadır Kızak, “Yusuf Akçura’nın Milliyetçilik Anlayışında Demokrasinin Konumu”, *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S. 17, 2018, s. 1473.

³¹ Yusuf Akçura, “İktisadi Siyaset Hakkında”, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 12, S. 12, 1917, s. 179- 181.

³² Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020, s. 3.

aleyhine olmasıdır. Türkçülüğü savunana kişilere göre “Osmanlı kelimesi bir devletin unvanından başka bir şeyi çağrıştırmamaktadır”³³.

Yusuf Akçura ve Türkçü aydınlar Osmanlı adı altında millet ortaya çıkması gayretinin bir hayal olduğunu ortaya koymuşlardır. Milliyet düşüncesinde böyle bir Osmanlılığa engel olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkçülerin ortaya koyduğu milliyetçilikte İslam dinin önemi bulunmaktadır. Türkçülüğü savunanlar “Milliyetçilik ile İslamcılığın çelişmediğini tam tersine milliyetçiliğin İslamiyet’e yeni bir canlılık kazandıracağını” ortaya koymaya çalışmışlardır. Milletini temelini kültürde gören Türkçüler, “Öncelikle milli kültür yaratma ve bu yolla Türk milli uyanışını gerçekleştirecek, şursuz bir halde yaşayan Türkleri millet haline getirmeyi” amaçlamışlardır³⁴.

Yusuf Akçura’ ya göre: “*Milli egemenliğe tamamen sahip olan bir millet diğer milletlere karşı tamamen hür ve bağımsız olduğu için kendi içinden ayrılan fertlerin ve sınıfların da mahkûmu olmaz. Bu mertebeye ulaşan millet, soyut adaleti hayatta tecelli ettirmiş demektir. Milli egemenlik ilkesine karşı gelmek, Allah’ın yeryüzünde görmek istediği adalete karşı gelmek, ilahi idareye isyan etmek demek olur. Tabii kanunlara hareketleri uydurmadıkça nasıl doğal kuvvetlerden istifade edilemezse, tarihin tabii cereyanlarına ters hareket edilmekle de hüsrandan başka netice elde edilemez. Milliyetçilik ve halkçılık aleyhinde bulunanların nihayet mağlup ve kahrolacaklarına bir an tereddüt edilmemelidir*”³⁵.

1.5. Türkçülük Fikri

Türk milliyetçiliği bir akım olarak Osmanlı devletinin yıkılmak üzere olması Türk aydınları tarafından hissedilmeye başlanmıştır. Bu çöküşün engellenip yeni bir düzen oluşturulması için aranan çözümlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Temeli İslami modernize ve Fransız İhtilalına dayanan bu hareket “**Türkçülük**” adı altında tanımlanmıştır³⁶.

Türk milliyetçiliğinin tarihini, Türklerin tarihiyle eşitleyen fikirler olmakta ve bu Cumhuriyet dönemine ait olarak bilinmektedir. Osmanlı devletindeki Türk milliyetçileri, bu terimin Avrupa’dan dilimize geçtiği konusunda daha rahatlar ve milliyetçilik tarihini geçmişe taşımak gibi bir arayışa sahip değillerdir. Türk milliyetçiliğinin doğuşuyla ilk kez ilgilenip bunu canlı tutmuş olan kişi de Yusuf Akçura’dır. Milliyetçilik hakkında çağdaşlarından çok üstünde olan bir kavrayışa sahiptir olan Yusuf Akçura’nın nu durumu Kuzey Türklüğünde

³³ Ahmet Aydın, *Ulusal Hareketin Üç Lideri: Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışları*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 71.

³⁴ Yusuf Akçura, *Türk Yılı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2005, s. 452- 453.

³⁵ Yusuf Akçura, *Siyaset ve İktisat*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015, s. 140- 143.

³⁶ Kemaleddin Taş, Betül Göksuçukur, “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 22, S. 56, Aralık 2019, s. 481.

elde ettiği tecrübelerinden kaynaklanmaktadır. Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset”te Türklük siyasetinin doğuşunu hazırlayan amiller üzerinde durarak Salname-i Servet-i Cünun’daki “Türklük” makalesi ve Türk Yurdu’ndaki çeşitli yazılarıyla konuyu irdelemeye devam etmiştir. En nihayetinde 1928 Türk Yılı’nda artık klasik bir metin haline gelen “Türkçülüğün Tarihi”ni ele almıştır³⁷.

Akçura Üç Tarz-ı Siyaset’te “ırk üzerine müstenide bir Türk milliyet-i siyasisi husule getirmek fikri pek yenidir.” Der³⁸.

Düşüncenin ortaya çıkış sürecindeki asıl etken, Osmanlı dönemindeki Türklerin Almanlar ile münasebetinin artması sonucunda Almanların tarihi ve dilbilim araştırmaları arttığında İstanbul’da Türk milliyetçiliğı etrafında bir topluluk oluşmuş olmasıdır³⁹.

Kendilerinde milli ruh henüz sağlamlaşmamış olan Türkler hiç yoktan bir millet yaşatamayacaklarını üstelik böyle bir gayretin Türk ruhu ve vicdanını helak edeceğini anlamışlardı. Bunun üzerine İslam esası üzerine ve Müslümanlardan müteşekkil bir Osmanlılık fikri revaç bulmuş ancak bu da Arnavut ve Arapların istiklal davasına kalkmaları yüzünden suya düşmüştü. Türk Yurdu muharrirleri Türkler arasında milliyet mefkûresinin var olmasını Türklüğün, İslamlığın ve Osmanlılığın bekası için şart görürken halk kitlesi arasında Türk adı bir hakaret ve küfür olarak anlaşılmaktadır. Türk Yurdu dergisine göre Türkçülük hareketinin doğuşunu hazırlayan sebepler şunlardır⁴⁰:

Fransız İnkılâbını müteakip Avrupa’da ortaya çıkan milliyet mefkûresinin önce Hristiyan sonra da Müslüman unsurlar arasında yayılması ve bu unsurların yavaş Osmanlı Devletinden kopmaları,

Milli şuur içinde milli benlik ve müesseselerinin yaşatılmasına karşılık Türklerin sırf devlet dağılmasın endişesiyle milliyet mefkûresine sahip çıkmayarak ilim, iktisat, edebiyat, lisan, anane ve siyasetçe yok olmaya doğru gidildiğinin genç Türk muharrirlerce idrak edilmesi.

³⁷ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Süreci İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2019, s. 4.

³⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarz- ı Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 173.

³⁹ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Süreci İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2019, s. 4.

⁴⁰ Nazmi Özçelik, “1. Yayın Döneminde Türk Yurdu Mecmuası’nın Ortaya Koyduğu Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 1987, s. 48.

Türklerin devlet merkezini teşkil ederek devletin ve kendi hayatlarının bekasını, İslam'ın birliğini temin edebilmeleri, İslamlığa ve Osmanlılığa kavi bir unsur kazandırabilmeleri için milliyetlerine ve milliyet mefkûresine sahip çıkmalarından başka çıkar yol yoktur⁴¹.

Yusuf Akçura'ya göre Osmanlı Birliği, İslam Birliği ve Türk Birliği olmak üzere üç siyaset tarzı vardır. İlk ve birinci olan hedef, ABD gibi ayrıcinsten unsurları bir araya getiren bir “Osmanlı milleti” yaratmak istemektedir. Bu fikir II. Mahmut döneminde doğmuştur. O zaman için gerçekleşmesi mümkün olan bu fikir Ali ve Fuat Paşalar tarafından tutulmuştur. Fakat 1870 zaferinden sonra Alman milliyetçiliği yayılmaya başlamış, Osmanlı milleti fikri ise zayıflamıştır. İkinci hedef, İslamiyet politikası olmuştur. Bu fikir yine Osmanlıcılık bilincinden çıkmış, Müslüman Osmanlılar, sınır dışındaki Müslümanlarla birlik olacaklarını duyurmuşlardı⁴². Tabi bu durum Batı düşüncesine veda etmeyi ve Ortaçağ sisteminde theocratique (teokratik) bir devlete sığınmayı gerektiriyordu. Üçüncü hedef, ırk üzerine kurulmuş olan Türk birliği fikridir. Türklük siyaseti de İslam siyaseti gibi umumdur. Sınırla çevrili olmayıp, nerede Türk varsa oraya uzanmaktadır.

Bu üç siyasetten hangisinin uygulamaya müsait olduğunu Yusuf Akçura şu şekilde cevaplar:

“Osmanlı milleti oluşturma devletin sınırlarını korumak için tek çaredir. Fakat nasıl ve neyle? Bunu Osmanlı Türkleri ve İslamlar istemiyordu. Neden? Çünkü Osmanlı Türkleri üstün derecelerini kaybedecek, İslamlar ise Müslüman olmayanlarla aynı dereceye geleceklerdi. Müslüman olmayanlarda istemiyordu çünkü hepsinin tarihlerinde bağımsız devletleri vardı. Bunu Avrupa'nın bir kısmı da istememekteydi. Çünkü Müslümanlık Hristiyanlık etkisi vardı. İslam birliği politikası da Akçura'ya göre “İslam olmayanların işine gelmiyordu”. Ayrıca her kavim kendi milliyetini duymaya başladığı için Müslümanların hiçbiri bunu istemeyecekti⁴³.

Türk birliği politikası hakkında ise Osmanlı devletindeki Türkler hem din hem ırk bakımından birleşecekler ve memleket dışındaki Türkler de bunu isteyeceklerdi. Fakat Türkleri birleştirme politikasının uygulamasında iç güçler İslam siyasetinden daha büyük olmaktadır. Batı etkisiyle Türkler arasındaki milliyet fikri oluşmuşsa da bu çok yenidir bu yüzden Türklerin birlik olmasında İslamiyet önemli bir etken olabilir.”

⁴¹ Nazmi Özçelik, “a.g.t”, s. 48.

⁴² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2019, s. 573.

⁴³ Hilmi Ziya Ülken, “a.g.e”, s. 574.

1.6. II. Meşrutiyet' e Doğru

Yakınçağ Türk tarihi için önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet dönemi daha önce yapılan yenileşmelerin ve sağlanan modernleşmelerin devamı olarak algılanmalıdır. Lale Devri ile başlayıp Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet İlanı dönemleriyle tamamlanan bu dönem uzun soluklu batılılaşma serüveninin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı⁴⁴.

Meşrutiyet'le birlikte gelen değişiklikler siyasi sahada değil toplum hayatının bütünü üzerine etki ederek gerçek değişmelere sebebiyet vermiştir. Memleketi gelecek değişimlere zihnen hazırlayan, toplumsal şuuru kuvvetlendirmek için milliyetçiliğin temellerini atan, milli bir edebiyat ve fikir hareketini meydana getiren böyle bir devir incelenmediği sürece Türk devrim tarihinin anlaşılması mümkün değildir. Bu nedenle devrin batılılaşma hareketimiz açısından önemli bir yeri olmaktadır⁴⁵.

1860'larda Paris ve Londra'da anayasa, parlamento gibi kavramları seslendiren Genç Osmanlı topluluğuna rastlanmaktaydı. Jön Türk hareketi kısa zamanda yayılma göstererek Batı etkisinde olan aydınlar özgürlük kazanarak anayasal hükümet yolundaki mücadele başlamıştır⁴⁶.

1905- 1906'da İran ve Rusya'da yaşananlar Türk kamuoyunu ciddi şekilde etkilemiştir. 1905'te Rusya'da çıkan huzursuzluk mutlakiyetçi çarlık yönetimini birtakım reformlar yapmaya zorlayarak yeni bir siyasal düzenin kurulmasını sağlamıştır. Yine 1905 yılında ortaya çıkan olaya göre "Tahran'daki iki tüccarın Şah tarafından cezalandırılmasını protesto etmesiyle başlayan olaylar kısa zamanda büyümüş ve 1906'da Şah, temsili bir meclis için seçimlerin yapılmasını" kabul etmişti. Türkiye'de devrimci bir hareket ile meclis kurulması için çabalanmıştır. Siyasi fikirler halkın desteği ve eylemleri olmadan başarı kazanamasa da aslında 1908 Devrimini bir aydın ve subay kadrosu başarmıştır⁴⁷.

Abdülhamit dönemi tam olarak hürriyet ve meşrutiyet fikirlerinin memleket dışında gelişme imkânlarını bulmaktaydı. Hükümete karşı basınla mücadelenin kesilmesi, hükümdarın sürgündeki kişilere rütbe ve maaş vermesi uzlaşma yolunda gidiş manzarası gibi görünse de Ahmet Mithat ve Münih Paşa vb. gibi isimlere karşı olarak gizli cephe daha kuvvetli kurulmaktaydı. Genç nesil de Yeni Osmanlı Cemiyetine benzer bir siyasi cemiyet kurma girişimi içerisindeydi. Bu cemiyet tıbbiyeli öğrenciler ile kurulan "**İttihat Terakki Cemiyeti**"dir." Cemiyete ilk olarak İttihadı- 1 Osmanî adını verilmiştir. Cemiyeti 21 Mayıs 1889'da "İbrahim Teme, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Hüseyin zade Ali ve

⁴⁴ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2001, s.9.

⁴⁵ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2002, s. 186.

⁴⁶ İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Barış Dergisi*, C. 2, S. 3, 2008, s. 212.

⁴⁷ İhsan Burak Birecikli, "a. g. m", s. 214.

Übeydullah Efendi” kurmuştur. Sonradan buna tıbbiyeden ya da dışarıdan gençlerde katılmıştır. Bir süre önce Abdullah Cevdet’in yerine cemiyete Ziya Gökalp girmiştir. Cemiyeti kuran kişiler Avrupa’ya gidip burada Ahmet Rıza tarafından 1895’te çıkarılan “Meşveret” gazetesini etrafında toplanmışlardır⁴⁸.

Fransa’da Meşveret’in siyasi faaliyeti gittikçe büyüyor ve Murat Bey İstanbul’da *Mizan* gazetesini çıkarmaktayken, gazeteyi Mısır’da yayınlamaktaydı. 1894’te İstanbul’daki ayaklanma, Ermenilerin Babiâli’ye ve Osmanlı Bankasına hücumu ile ilk sürgünler başladı. İttihat ve Terakki’den bağımsız da olsa Mizancı Murat’ın faaliyeti gittikçe onlara yaklaşıyordu⁴⁹. Mizancı Murat’ın Avrupa’ya girmesinin sebebi Abdülhamit’e verdiği layihaların göz önüne alınmamasıydı. Düşüncelerini Abdülhamit’e sözle bildiren Murat, Padişahın gösterdiği davranıştan ümide kapılsa da sonra aldandığını fark ederek memleket dışında yayın yapmak üzere İstanbul’dan ayrılmıştı⁵⁰.

Padişah taşıdığı halifelik sıfatını iç ve dış politika açısından oldukça önemseyerek özellikle dış politika cephesinde büyük devletlere karşılık halife sıfatını kullanmaya büyük özen göstermiştir. Sultan’ın bu politikasının altında Avrupalı devletlerin, imparatorluğu bölmek ve parçalamak hedefleriyle alakalı ve devletin geleceğini korumaya yönelik olan mücadeleler yer almaktadır. Bu yüzden Sultan Abdülhamit İslam dinini sadece bir din olarak görmemiş siyasal birliği sağlama düşüncesi olarak da benimsemiştir⁵¹.

Tanzimat dönemine gelindiğinde devletin aydınları sürekli olarak yönetime karşı olan tavırlar sergilemeye başlamışlardı. Bu karşıt tavırların o sırada en önemli temsilcisi “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” olmuştur. Bu yüzden II. Abdülhamit, Padişahlığının daha ilk zamanlarında Yeni Osmanlıların baskısıyla II. Meşrutiyet’i istemediği halde kabul etmek zorunda kalmıştı. Sürekli olarak Batı ile yakın ilişkileri bulunan aydınlarımız da Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik düşüncesine yakınlık duymaya başlamıştı⁵².

II. Abdülhamit I. Meşrutiyet’i rafa kaldırıp Meclis- i Mebus an’ı feshetmek kararını aldığı sırada içten ve de dıştan olmak üzere eleştiri almıştır. Fakat devlet-i ebet müddet inancının gereği olarak iç ve dış güçlerle mücadele ederek ve dönemin şartları gereğince “hasta adam” olarak nitelendirilen Osmanlı devletinin uzun bir süre daha var olmasını sağlamıştır⁵³.

⁴⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2019, s. 162.

⁴⁹ Hilmi Ziya Ülken, “a.g.e”, s. 163.

⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, “a.g.e”, s. 164.

⁵¹ Şaban Tanıyıcı, Selçuk Kahraman, “II. Abdülhamit’in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam”, *Medeniyet Toplum Dergisi*, 2017, C. 1, S. 2, s. 2.

⁵² Cengiz Karataş, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 6.

⁵³ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi C IV*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 577.

II. Abdülhamit Fransız İhtilalı'nın sonucuyla, Tanzimat ve Islahat Fermanıyla, I. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ile daha da güçlenen **milliyetçilik** hareketleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Abdülhamit'in yönetim anlayışı bu denli devam ederken “Heyhat ki ben tahttan uzaklaştırılmış, ülkemi idare edenler de akıldan ve basiretten uzaklaşmışlardı” demiştir. Abdülhamit'e bunu söyleten İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıydı. Devleti kurtarmak için çıktıklarını söyledikleri bu yolda yaptıkları dönülmez hatalardı. Abdülhamit devletin bekasını sağlamak ve işbirlikçileri takip etmek amacıyla “jurnalcilik” teşkilatını kurmuştur. Yıldız İstihbarat Teşkilatı 1880 yılında Padişah tarafından kurulmuştur. Çünkü dönemin şartları Abdülhamit'i bir teşkilat kurmaya sevk etmişti. Abdülhamit'in 1908 yılında tahttan indiriliş zamanına kadar teşkilat devam etmiştir. Bu dönemde teşkilatın faaliyetlerine karşı çıkmakta olan kişilere de Abdülhamit'in cevabı hatıratında şu şekildedir:

“Yabancı Devletler kendi emellerine hizmet edecek kimseleri vezir ve sadrazam mertebesine kadar çıkarabilmişlerse, devlet emniyet içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir İstihbarat Teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim. İşte düşmanlarımın jurnalcilik dedikleri teşkilat budur⁵⁴.”

Düşmanlar tarafından ise bu istihbarat teşkilatını jurnalcilik olarak adlandırmaktaydı. II. Abdülhamit'in bu teşkilatı kurmadaki asıl amacı devletten maaş alıp kendi devletine ve kendisine ihanet eden beslemeleri takip etmektir. Ve bunu da hatıratında yazmıştır⁵⁵.

Yusuf Akçura, Abdülhamit istibdadına karşı tepkiliydi. Okunması yasaklanmış olan yayınları dahi gizlice okumuştur. Bu yıllarda Akçura'da Türkçülük fikrinin başlamış olduğu görülmekte ve bu süreçte okuduğu kitapların etkisi büyüktür. Bu yıllarda Yusuf Akçura Meşveret gazetesinde tarih konularıyla alakalı makaleler yazmaktaydı. Harp Okulu'nda okuduğu dönemlerde Rusya'ya gitmiş olması ve buradaki Orta Asya Türklüğüyle temasa geçmesi de Türkçülük fikrinin gelişmesinde önemli rol oynamaktaydı⁵⁶.

Yusuf Akçura Paris'te bulunan Serbest Siyasal Bilgiler Okulu'nda yer almaya başlayınca Türkçülük hakkında düşünceleri gelişip olgunlaşmış ve hocalarından ulusçulukla ilgili bilgi almıştır. Okuldan mezun olmak için yazdığı tezinde şu sonuca varmıştır⁵⁷:

“Genç Türklerin uğrunda çalıştıkları Osmanlı milleti oluşturma hareketi boş bir girişimdir. Tek çıkar yol ulusçuluktur⁵⁸.”Akçura, Osmanlılık fikrinden bahsettiğinde ilk olarak Osmanlı milleti oluşturma siyasetinin ne zaman ortaya atıldığıyla söze girmiş ve bu

⁵⁴ İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s. 82.

⁵⁵ Cengiz Karataş, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 11- 13.

⁵⁶ Gamze Can, “Osmanlılık Düşüncesi ve Üç Tarz-ı Siyaset'te Osmanlılık”, *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2018, C.2, S. 6, s. 17.

⁵⁷ Gamze Can, “a.g.m”, s. 18.

⁵⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarz- ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 6.

düşüncenin gelişimini anlatmıştır. Burada Akçura, Osmanlı milleti oluşturma düşüncesinin zamanın aydınları tarafından Avrupa’da oluşturulan milletlere de bakarak örnek aldığından söz etmektedir. Örnek olarak da Fransız milliyetçiliğini verir ve şöyle der: “Fransız milleti Cermen- Salt- Latin- Grek ve daha bazı soyların birleşmesinden husule gelmemiş midir?⁵⁹” Akçura, Osmanlı milleti fikrinin dayanmakta olduğu bir kaynak olarak belirttiği Fransız milliyetçiliğinin 1870 - 1871 yıllarındaki Fransa - Prusya Savaşı sonunda Napolyon’un yenilmesi ve bu dayanağını kaybetmesiyle gücünü yitirdiğini ifade eder⁶⁰.

Tüm bunlara rağmen Osmanlı hükümetinde iş başında bulunan birkaç kişi, Osmanlı milletini oluşturmak fikrini Avrupa devletlerine dayanarak gerçekleştirmek istemişlerdi. Osmanlı milleti oluşturma düşüncesinin destekleyicisi olan Fransa gücünü kaybederek Rusya’nın yordakçısı olmuştur. Artık Osmanlı milleti düşüncesi bir rüya olmuştur. Akçura’da makalesini bitirirken bu imkânsızlığı dile getirmiştir:⁶¹ “Zannımca artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak beyhude bir yorgunluktur⁶².”

1.7. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluyor

1889 yılında İstanbul’da gizli olarak İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti tarafından “İttihadı-ı Osmanî Cemiyeti” adıyla yeni Cemiyet kurulmuştur. Ahmet Rıza başkanlığında 1895 yılında İstanbul’da İttihadı-ı Osmanî üyelerinin görüşmeleri neticesinde “Osmanlı İttihat Terakki Cemiyeti” olarak cemiyetin adı değiştirilmiştir. Cemiyet kurma kararı Demirkapı’da bulunmakta olan eskiden Tıbbiye Mektebi olarak kullanılan okulun odunluklarındaki toplantıda alınmıştır⁶³.

Cemiyetin yazı işlerini Şerafettin Mağmumu Bey yapmaktaydı. Cemiyetin kurulmasına ön ayak olan gençlere göre memleketin içinde bulunduğu durum hükümetin yönetim sisteminden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de Meşrutiyetin ilan edilmesinin gerektiğini vurgulamaktaydılar. Onlara göre Meşrutiyetin uygulanması için de böyle bir cemiyetin olması gerekmektedir. Uygulanmasını sağlamak amacıyla böyle gizli bir cemiyetin kurulmasını gerekli görmekteydiler. Cemiyeti kuran kişiler buna uygun şekilde nizamname de düzenlemiştir. Nizamnamenin başlığıysa “Osmanlı İttihat ve Terakki Nizamnamesidir.” Şeklinde⁶⁴.

⁵⁹ Yusuf Akçura, “a.g.e”, s. 20.

⁶⁰ Yusuf Akçura, “a.g.e”, s. 21.

⁶¹ Gamze Can, “Osmanlıcılık Düşüncesi ve Üç Tarz-ı Siyaset’te Osmanlıcılık”, *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.2, S. 6, 2018, s. 19.

⁶² Yusuf Akçura, *Üç Tarz- ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 31.

⁶³ Nurten Kaan, “II. Meşrutiyet Dönemi Volkan Gazetesinde Meşrutiyet Düşüncesi (1908- 1909)”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli 2019, s. 7- 8.

⁶⁴ Ömer Duman, “II. Meşrutiyet’e Tepkiler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum 2008, s. 6.

Modernleşme kavramının asıl olarak hukuksal, kentsel ve idari aşama olarak tanımlanmasıyla birlikte Osmanlı devletine bakıldığında esasen 19. yüzyıl işte bu modernleşmenin çağı olarak nitelendirilebilir. İttihat ve Terakki, devletin politikası, gündelik yaşam ve imparatorluğun sosyal durumu göz önüne alındığında dönemin modernleşme çabası içinde olduğunu görmekteyiz. Osmanlı devleti sürekli olarak Batılı devletler ile siyasi ve ekonomik anlamda beraberlik içindedir. I. Meşrutiyet ve 1908'deki II. Meşrutiyet gibi dönemin büyük bir yeniliği İttihat ve Terakki yönetiminin çerçevesi olarak değerlendirilebilmektedir. Faaliyetlerinin gizli şekilde yürütülmekte olduğu İttihat-ı Osmanî Cemiyeti, vatanı ve milliyi esas alarak bu düşüncelerin de Mülkiyeli olanlar ve Tıbbiyeli olanlar arasında kabul edilmesi için çalışmalar yürütülmüştür⁶⁵.

Bu Cemiyetin yapmış olduğu faaliyetler içinde bir de Namık Kemal ve onun gibi özgürlüğü savunmakta olan eserlerin toplantı esnasında okunması da vardı⁶⁶. Cemiyetin amacı, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilip İttihadi-i Osmanî'nin sağlanmasını ve devamını istemekteydiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ordudaki devlet kademelerinde desteğini artırmaya devam etmekteydi. Aynı zamanda yurt dışında devam eden Jön Türklerin yaptıkları hareketleri de kontrol ederek II. Abdülhamit idaresine son vermeyi hedeflemişti. Sina Akşın, İttihat Terakki'nin amacını, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki isimli kitabında bu şekilde belirtmiştir:

“Vatanı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak, milleti içinde bulunduğu zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık bir biçimde yaşatmaktır. Bu amaçlara varmanın yolu ise Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ve devamı niteliğinde olduğundan bu da Cemiyetin esas amacı olmaktadır. Aynı zamanda bu amaçlara varmak için cins ve mezhep bütün Osmanlı milletinin en yegane görevi ve ihtiyacına karşılık olduğu hatırlatılmaktadır⁶⁷.”

19. Yüzyıl sonlarındaysa Osmanlı devletinde Batıdaki tarza benzer eğitim vermekte olan kurumlar tarafından ortaya çıkan ürün olarak toplumsal grup burjuvazi oluşmaktaydı. Bürokratik burjuvaya bakıldığı zaman tam olarak gücünü ekonomik durumlarından sağlamayan tam tersine bu gücünü idari konumundan alan bir memur sınıfı olarak nitelendirmek doğru olmaktadır. Bürokratik burjuvanın yönetime olan etkisi II. Abdülhamit döneminde etkisini kaybetmiş, sarayın ön plana çıkması sağlanmış gibi olsa da Meşrutiyetin ilanıyla bu sınıf tekrar kendini göstermeyi başarmıştır. Fransız geleneğinin uygulamaya çalışarak yapmış oldukları değişimlerle bunu bir güç olarak ele almalarından kaynaklı olarak

⁶⁵ Gökhan Dönmez, Cemal Öztürk, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin Siyasi İktidar Anlayışı; İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist Miydi?”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1, 2017, s. 203.

⁶⁶ Gökhan Dönmez, Cemal Öztürk, “a.g.m”, s. 205.

⁶⁷ Sina Akşın, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara 2006, s. 96.

Geçek'in bürokratik burjuvazi için kullandığı tanımı İttihat ve Terakkiciler için de kullanabiliriz⁶⁸.

”İttihat ve Terakki Cemiyeti Kazım Karabekir’e göre kuruluş bakımından ikiye ayrılır;

“Birinci devre kuruluşuna 1889 tarihinde İstanbul’da henüz olgunlaşmayan bir muhitte ve yine henüz olgunlaşmayan beş tıbbiye talebesinin hürriyet severlik heyecanları sebep olmuş ve teşkilatını hemen İstanbul’a hasrettirmiş ve daha çok da mektep talebesini içine almıştır. Ordulara da el atamadığından sayıca çokluğuna rağmen kudretçe istibdadın merkezi olan İstanbul’da beceriksiz bir halde sözü ayağa düşürmüş ve ufak bir sarsıntıya karşı koyamayarak varlığını kaybetmiştir. İkinci devre kuruluşu ise 1906’da İstanbul’dan uzak olan Makedonya’da ihtilaller arasında olgunlaşan bir muhitte ve yine olgunlaşmış sivil ve asker başların zamanın icaplarını düşünerek ve daha uzun görüşmeler ve didişmelerle başlamış ve Selanik’te on kişilik bir merkezle faaliyete girişmiştir. Teşkilatını hemen ordulara hasretmiş, Manastır mıntıkası gibi istibdat mihrakından çok uzak bir yerde icra kudretini haiz bir kuvvet vücuda getirmiştir⁶⁹.

Şimdiye kadar Cemiyetin adının daha ziyade Terakki kısmı üzerinde durulmuşsa da aslında İttihat kısmı da bir o kadar önem arz etmektedir. Amaç olarak belirtilmekte olan bu birlik toplumun bir ümmet olarak algılanmasının sonucu olarak değerlendirilmektedir. Cemiyet içinde yer alan ve topluluğun istekleri haricinde davranışlar sergileyen kişiler de bir çeşit münafık olarak adlandırılmıştır. Bu şekilde suçlanan kişilerin de cezası olarak topluluk dışında tutulduklarını belirtmek isteriz.⁷⁰

Birlik ve beraberliği sağlamak için İttihat ve Terakki, Cemiyete karşı muhalif parti ve derneklerle işbirliği yapmışlardır. Lakin İttihat ve Terakki Cemiyeti de **milliyetçi** politikalar geliştirmeye başlayarak milli kadro kurmak için yönelmiştir. Ziya Gökalp’ın Balkan Savaşları sırasında yazmakta olduğu şiirde ifadeler ayrılıkçı hareketler yoğunlaştıktan sonra İttihat ve Terakki’nin daha milli bir temele yönelmek istediğini ve Türkçülüğün hem politik hem de eylemsel düzeyde savunulmasının gerekliliğini göstermektedir⁷¹.

İttihat ve Terakki’nin açıkça milliyetçiliğe yönelen eğilimi karşısında Cemiyetteki Müslüman ve Gayrimüslim olan kişiler rahatsızlık duymaya başlamıştır. Türkçülüğün İslam’a karşı olarak muhalif bir tarafta yer aldığını da ileri sürmüşlerdir. Cemiyeti savunmakta

⁶⁸ Gökhan Dönmez, Cemal Öztürk, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin Siyasi İktidar Anlayışı; İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist Miydi?”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1, 2017, s. 206.

⁶⁹ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 20- 21.

⁷⁰ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889- 1902)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 620.

⁷¹ Yaşar Semiz, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C., S. 35, 2014, s. 228 - 229.

oldukları bu fikirden ayıramayacaklarını gördüklerinde ise çoğunluğu Cemiyetten ayrılma kararı almıştır⁷².

Cemiyette Türkçülüğe yöneliş, Osmanlıcılıktan uzaklaşma II. Meşrutiyet sonrasında daha da belirginleşmiştir. Cemiyet Türkleşme politikasını daha çok Gökalp'ın savunduğu ve arkasında durduğu yöntemle sağlamak yolunda ilerlemiştir. Kullanılmakta olan yöntem şu şekildedir:

“İhtilalcı ve İnkılâpçı

Demokrat ve Meşrutiyetçi

Hilafetçi ve Panislamist

Türkçü ve Pantürkist

Halkçı ve Milliyetçi

Medeniyette Batıcı, Kültürde Milliyetçi.”

Milli bilincin uyandırılması amacıyla ilk olarak Balkanlarda olacak şekilde ve diğer vilayetlerde Cemiyetin düşüncelerini yaymak için eğitim kurumları kurulmuştur. Yeni nesillerin Türkçülük fikrini benimseyip bu bilinçle yetiştirilmesine çalışılarak bu eğitim kurumlarında ders alabilmenin çeşitli ve belirli şartları bulunmaktaydı:

“Türk olmak

Türkçülük fikri ile yetişmek

Kişisel ve milli bir ahlaka sahip olmak

Hayatını belirli bir fikre hasretmek

Fikirde iş bölümü yapmak

Yetiştirdiği gençlere iş imkânı sunmak

Teknik bilgilere yatkın olan kişilerin Avrupa'ya gönderilmesi⁷³.”

⁷² Yaşar Semiz, “a.g.m”, s. 229.

⁷³ Yaşar Semiz, “a.g.m”, s. 232.

İttihat ve Terakki Cemiyeti sadece eğitim alanında değil kültürel alanda da milliyetçi politikaların izlenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Örnek vermek gerekirse, Milli Musiki – Milli Filmcilik – Milli Coğrafya – Milli Kütüphane gibi önemli kurumların başına **milli** kelimesi getirilmiştir⁷⁴.

İttihat ve Terakkiciler ekonomik alanda da Türklerin daha güçlü şekilde ön plana çıkarılmasını amaçlamaktaydı. Sanayiye, ticareti ve tarımı geliştirmek, Şirketleşmeyi sağlayarak bunun yanında ticaret ve sanayi okullarını açmak. İşverenle işçi arasındaki dengeyi korumak adına hukuki ilişkilerin düzenlenmesi gereklidir. Çiftçiye topraklandırarak aşar oranını azaltıp daha refah bir ortamın sağlanması amaçlanmaktaydı⁷⁵.

1.8. İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Gazetesi

Sosyal yayın organları olarak bilinen Osmanlı gazeteleri, yayımlandıkları dönemde çeşitli kişilerin elindeydi. Gazete, İshak Sükuti'nin emriyle 1 Aralık 1897'de yayın hayatına başladı. 1 Aralık 1897'de Cenevre halkı, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi Nuri, Halil Muvaffak, Ahmet Reşit Bey, Akil Muhtar ve Refik Bey'di. Aynı zamanda bu kişiler Ahmet Rıza'nın da muhalifleridir. Gazetenin Cenevre şubesi, 1898'de mali zorluklar nedeniyle ciddi bir sıkıntıya girdi. Daha sonra gazete bir çözüm bulmaya çalıştı ve İstanbul ile bağ kurmaya çalıştı. Aynı sene içinde müşterek İttihat Terakki Cemiyeti ve Osmanlı gazeteleri muazzam bir büyüme yaşadı. Bu gelişme Sultan II. Damat Mahmut Celalettin Paşa döneminde olmuştur. Hatta Abdülhamit'le arası açılmış ve oğulları Şehzade Sabahattin ve Lütfullah ile İstanbul'dan kaçmıştır.

Meşrutiyet yanlılarının karşısına çıkan Damat Mahmut kendi yolunda giden bir toplumu yeniden canlandırdı. Damat Mahmut Celalettin Paşa Cenevre'ye gelerek Osmanlı gazetesinin tüm hak ve yetkilerini İshak Sükuti'den devraldı. Paşa, gazetenin bütün ekonomik sorunlarını çözmüş, hem Paşa'nın hem de oğullarının yazıları gazetede yayımlanmıştır. Ayrıca Abdülhamit'e şiddetle karşı çıktılar. 1903 yılının 30 Haziran'ında Paşa'nın ölümüyle Osmanlı gazeteleri de zarar gördü. Daha sonra gazete, Prens Sabahattin'in desteğiyle Folkestone'dan Mısır'a taşındı. Gazetenin Mısır'a taşınmasına gerekçe olarak Ethem Ruhi Bey'in Şehzade Sabahattin'in ademi merkezîyetçilik fikrini desteklemesi gösterildi. 1904 Mart ayında Ethem Ruhi ve Abdullah Cevdet Cenevre'de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular⁷⁶.

Osmanlı gazetesi de 15 Temmuz 1904'te Ethem Ruhi tarafından Cenevre'ye taşındı ve derneğin resmi yayını oldu. Bu dönemden sonra gazeteler ciddi şekilde eleştirilmeye

⁷⁴ Yaşar Semiz, “a.g.m”, s. 235.

⁷⁵ Yaşar Semiz, “a.g.m”, s. 236.

⁷⁶ Gülser Oğuz, “İttihat Terakki Cemiyeti ve II. Abdülhamit”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dergisi*, S. 1, 2013, s. 22.

başlandı ve gazeteler az sayıda insanın medyası olmaya başladı. Neticede Osmanlı gazeteleri İttihat ve Terakki üyelerinin elinde varlığını sürdürdü. Başlangıcından son ana kadar farklı grupların elinde olan bu gazete, Sudan'a ve meşrutiyete karşı duruşundan asla vazgeçmedi⁷⁷.

1.9. İttihat ve Terakki Cemiyeti İçin Sultan Abdülhamit

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iki aşamada birer savaş verdiği görülmektedir. İlk kendi iç savaşı, diğeri ise toparlandıktan sonra II. Abdülhamit'e karşı yaptığı savaştır. Padişaha karşı Ermeni komitecileri kadar alçaltıcı ve acımasız olmamışlardır. Ama onu *30 Yıllık Felaket* olarak tanımlar. Her fırsatta ülkenin, *Abdülhamit'in İstibdat Ocağı* olduğunu ve baskı boyunduruğu altında inlediğini vurgular. Dolayısıyla bu dönemdeki zulmün ve baskın tümüyle kaldırılmasının gerekliliğini bunun ise ancak bütün vatandaşların birlikte ve hızla çalışmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır. Padişahın sağlığı ile ilgili birçok bildiri yapan merkez kurul *Sultan Abdülhamit Ölüyor!* Başlıklı bir yazıyı Şura-ı Ümmet'te (Cemiyetin kendi deyimiyle, **ülke yararına hizmet eden bir mücadele gazetesidir ve ticari bir amacı yoktur**⁷⁸.) yayınlamaktan çekinmez. Ayrıca padişahın ölümü ile cemiyetin vatan görevinin sona ermeyeceğini ve görülecek işlerin asıl Abdülhamit ortadan kalktıktan sonra başlayacağını vurgular⁷⁹. Artık Cemiyet gittikçe güç kazanmakta ve alan genişletmektedir. Mektuplarda, Abdülhamit ile ilgili şu ilginç değerlendirme de yapılır; “Abdülhamit vatani yıktı, milleti aşağıladı ama hakkını yemeyelim biraz da terbiye etti⁸⁰.”

Cemiyetin yeni kurulmuş olan Türkiye devletinin siyasi temellerinin ve hayatının üzerindeki etkisi tartışılmamaktadır. Çok uluslu devlet olan Osmanlı devletinin şartları içinde doğarak bu çerçevede bir faaliyet alanı bulmaktadır. Bu anlamda değerlendirmek ve aşırıya gitmemek daha doğru olmaktadır⁸¹.

1.10. Jön Türkler

Ülkeye bakıldığı zaman Jön Türk kelimesi 1889 yılından sonra kullanılmaya başlanmıştır. 1889 öncesinde ise Osmanlı Devleti tarafından “Yeni Osmanlılar” şeklinde ifade edilmiştir⁸². Burada adı geçen Yeni Osmanlı tabirinin Fransızca karşılığı olarak Jeune Tura – Jön Türk denilmiştir⁸³.

⁷⁷ Gülser Oğuz, “a.g.m”, s. 23.

⁷⁸ Mahir Aydın, Filiz Cengiz, “Kendi Kaynağından İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Tarih Dergisi*, 2009, S. 46, s. 138.

⁷⁹ Mahir Aydın, Filiz Cengiz, “a.g.m”, s. 144.

⁸⁰ Mahir Aydın, Filiz Cengiz, “a.g.m”, s. 146.

⁸¹ M. Şükrü Hanioglu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2011, s. 476- 484.

⁸² Nurten Kaan, “II. Meşrutiyet Dönemi Volkan Gazetesinde Meşrutiyet Düşüncesi (1908- 1909)”, *Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli 2019, s. 5.

⁸³ Nurten Kaan, “a.g.t”, s. 6.

Jön Türk Türkiye’de 1889 sonrasında kullanılmaktaydı. 1889 öncesinde ise Osmanlı tarafından “Yeni Osmanlılar” olarak kullanılmıştır. Burada kullanılan Yeni Osmanlılar kavramının “Jeune Turc – Jön Türk” ifadesi de Fransızcadır. Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar (1865- 1870) birtakım olmakla beraber birbirlerinin devamı niteliğindedir. Asıl amaçları hemen aynıdır. İtalyan birliği İtalyanların Masonik yapısıyla oluştuğundan Corbonari örgütünü örnek alıp 1865 tarihinde Yeni Osmanlılar, İttifakı Hamiyet adlı bir örgüt kurmuşlardır⁸⁴. Bu yönüyle de sürekli olarak Osmanlı devletinin yönetim şekline meşrutiyet yanlısı olan baskılarda bulunmuşlardır. Hatta bu baskının düzeyi Osmanlı Devleti’nin bekasını etkileyecek kadar ileri gitmiştir. Abdülhamit’in hoşgörüsüne rağmen faaliyetlerine istikrarlı şekilde devam etmişlerdir. Tüm bunlar karşısında Abdülhamit Kanun-i Esasi’yi ve I. Meşrutiyet’i ilan edip faaliyetlere istemeyerek de olsa destek olmuştur. Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin beslendikleri asıl kaynaklara bakılacak olursak bunları Mektebi-i Tıbbiye Mektebi- i Harbiye ve Mülkiye-i Şahane olarak adlandırmak mümkündür. Bunların arasında en etkili olanı da tıbbiyedir⁸⁵.

Avrupa’daki Jeune kavramı, şeriatçılık ve laiklik yanlısı olan iki tipin tanımlanması amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu kavram içeride ayrım yapılmaksızın daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır: “Devrimcilik ve ilericilik” anlamlarıdır. Bu anlamları saray adamlarından biri olan şahıs tanımlamaktadır. Bu kişi “Jeune’lerin saray-ı hümayuna kadar sızdıklarını” söylemektedir. Jeune’lik Avrupa’ya göre meşrutiyetçilik, ulusçuluk ve cumhuriyet savunuculuğu anlamına gelmektedir⁸⁶. Türkiye açısından ise bu durum hem devlete karşı hem de dine karşı olan düşmanlık olarak nitelendirilmekteydi. Bu nedenlerle Avrupa’ya gitmekte olan gençler kendilerine “Yeni Osmanlılar” ismini vermişlerdir⁸⁷. Yeni Osmanlılar Londra ve Paris gibi yerlerde sosyalist ve liberal kişilerin konuştukları dili anlamamaktaydılar. Birincilerin ve ikincilerin kendilerine göre olan davaları bir anlam taşımaktaydı⁸⁸.

1.11. Jön Türklerin Oluşumu

İlk olarak Jön Türkler, kendilerini Türk olarak görenlerdi. Çoğunluğu ırk olarak Türk olmasa da genellikle kendilerini Türk olarak nitelendirmekteydi. Bunların çoğu genç kesimden ve bürokrasi sınıfından oluşmaktaydı. Bu kişiler Yüksekokul eğitimi almış modern okullarda çalışmış ve içlerinde hala okumakta olan kişiler bulunmaktaydı⁸⁹.

⁸⁴ Cengiz Karataş, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 17.

⁸⁵ Cengiz Karataş, “a.g.t”, s. 18.

⁸⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 282.

⁸⁷ Niyazi Berkes, “a.g.e”, s. 283.

⁸⁸ Niyazi Berkes, “a.g.e”, s. 284.

⁸⁹ Oğuz Kaan, “Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri”, *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 3, S. 4, 2019, s. 3.

Ramsa ur 1908 II. Meşrutiyetin İlanıyla ortaya çıkan hadiseyi Jön Türklerin ihtilali olarak nitelendirir. Ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimini de Jön Türk yönetimi olarak nitelendirmek uygun olmuştur. Hani oğlu, Jön Türkleri II. Abdülhamit yönetimine karşılık hep birlikte hareket eden insanlar tarafından oluşturulmuş olan hareket adı altında tanımlanmıştır. Tanzimat döneminin ekonomik ve sosyal başarısızlıklar, iç karışıklıklar meydana gelmekte ve dış müdahaleler artmaktaydı. Bununla beraber iktidar baskısının olması da siyasi bir muhalefet hareketinin doğmasına yol açmıştır⁹⁰.

Yeni Osmanlılar tarafından Osmanlı Devletinin kurtulma reçetesi de şu şekildedir: “İlk önce imparatorluk içindeki hürriyetçi uygulamaların artması, hanedana bağlılık ve din duygusu, vatan sevgisi, Anayasaya bağlı bir idari rejimin oluşturulması ve yürütmeyi kontrol edecek meclisin kurulmasıdır.” Bu görüş Yeni Osmanlılar arasında oldukça benimsenmiş ve Ziya Paşa, Namık Kemal gibi isimler halk egemenliğinin sağlanabilmesi ve cumhuriyet fikrinin oluşması konusunda destek verecek şekilde düşüncelerini ifade etmekteydiler⁹¹.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hangi siyasi görüşü savunursa savunsun Padişah II. Abdülhamit’e karşı olan herkes Jön Türk olarak adlandırılmıştır. Onların Padişahı devirip meşrutiyeti ilan etmekten başka herhangi bir fikir birlikleri söz konusu değildir. Şerif Mardin’in de düşüncesine göre Jön Türklerin savundukları görüş “Derin bir teoriye” dayanmamıştır. “Tarihin kendini açığa çıkarması” gibi bir gerçeği göz önünde bulundurmadıkları için de fikirleri halk tarafından hiçbir zaman yansıyacak yer bulamamıştır⁹².

Jön Türkler arasında kişisel uğraşlar o kadar fazla olmaktaydı ki birbirlerine engel olmak adeta siyasi ideolojilerinin içeriğini oluşturmaktaydı. İşlerin daha çok kötüye gittiğini ve istikbalin karanlık olduğunu söyleyerek buna hem kendilerini hem de insanları inandırmaktaydı. Bunun için de gizli örgütlemeler kurarak mücadele etmeye başlamışlardır. Jön Türkler Osmanlı Devletinin kötüye gidişini bahane ederek gelecekte ihtilali idare edecek kadroları yetiştirmişlerdir. Jön Türklerin bu sürecini hızlandıran en önemli faktör ise II. Abdülhamit’in olaylara müdahale ediş tarzı ve de sürgün metodunu uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan tercih edilmekte olan yöntem yüzünden Jön Türklere engel olunmayarak hareketin ülke geneline yayılmasına yol açılmıştır⁹³.

Osmanlı Devletinin Tanzimat dönemi ile başlamakta olan yenileşme sürecinde dış dünya ile olan bağlantısı sona ererek Avrupa’nın ilerlemesine eşlik edememiştir. Bu ilerlemeye ayak uyduramayan Osmanlı Devleti için bazı hoş olmayan durumlar da

⁹⁰ Oğuz Kaan, “a.g.m”, s.4.

⁹¹ Oğuz Kaan, “a.g.m”, s. 5.

⁹² Yasin Ersin, “Jön Türk İhtilali (1908): Temel Dinamikler, Propaganda ve İhtilal”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 2018, s. 15.

⁹³ Yasin Ersin, “a.g.t”, s. 17.

beraberinde gelmekteydi. Bu duruma dur diyebilmek adına bazı değişik fikirler tavsiye edilmektedir. Bunlar Osmanlıcılık, Garpcılık, İslamcılık, Türkçülüktür. Jön Türkler değişik düşünce yapılarına sahip olduklarından tek bir düşünce yapısına bürünememiş ve eyleme dökememişlerdir. Onları birleştiren asıl önemli nokta ise devletin sonunun kötüye gitmesine çare üretmektir⁹⁴.

1.12. Jön Türkleri Harekete Geçiren Durumlar

Jön Türklerin harekete geçmesindeki asıl ve ilk faktörlerden biri dönemin topluluğunun arasındaki değer uyuşmazlığının olmuştur. Burada tam olarak anlatılmak istenen ise uyuşmazlığı ortaya çıkaran toplumsal bağların kişiye bağlanarak kurulması ve soyut ilkelerin peşinden gidilerek kurulan bir topluluk arasındaki farktır⁹⁵.

Yani burada belirtilen fark bize şunu gösteriyor ki tamamen bireyin, kişinin yolu izlenerek gidilen bir hedefe varma çabası diğeri de ortaya atılan fikir hareketleri neticesinde örgütlenen örnek alan bir topluluk. Avrupa'nın aydınlanma çağına olan etkisi, Türkiye'ye Batılı devletlerden alınmış olan yeni müesseselerin topluma getirdiği yeni yaşam değerleri ile açıklanabilmektedir.

Jön Türklerin yetiştiği kültürel çevre Osmanlı İmparatorluğu olduğu için bu çevre içinde Hanioglu üzerinde durulması gereken asıl noktanın devlet adamı ve devlet ilişkilerinin doktor ve hasta ilişkisine benzetmektedir. Burada devlet hastaysa onu iyileştirecek olan devlet adamıdır. Jön Türkler de aynı şekilde doktor görevini görebilmekteydi. Bu durumda devlet adamı tıpkı bir doktor gibi devlet için gereken reçete neyse onu yapacaktır. Dönemin şartlarındaysa Jön Türkler kendilerini doktor olarak görmüş bulunuyorlar ki sürekli Devleti bulunduğu durumdan kurtarıp uygun ilacı aramak derdindeler⁹⁶.

Burada devlet hastaysa onu iyileştirecek olan devlet adamıdır. Jön Türkler de aynı şekilde doktor görevini görebilmekteydi. Bu durumda devlet adamı tıpkı bir doktor gibi devlet için gereken reçete neyse onu yapacaktır. Dönemin şartlarındaysa Jön Türkler kendilerini doktor olarak görmüş bulunuyorlar ki sürekli Devleti bulunduğu durumdan kurtarıp uygun ilacı aramak derdindeler.

Batılılaşma hareketlerine bakacak olursak Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat dönemini ilk aydınları Avrupa'yı kısa sürede içinde görmüşler ve Avrupa'yı sadece yabancıların anlattıkları kadarıyla tanımaktaydılar. Tabii bu durum diğer kuşak aydınlarında değişmiştir.

⁹⁴ Oğuz Kaan, "Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri", *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2019, C. 3, S. 4, s. 9.

⁹⁵ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895- 1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 19.

⁹⁶ Şerif Mardin, "a.g.e", s. 20.

Onlar öğrenim görmek için Avrupa'ya gitmişler ya da Avrupa'ya kaçmak orunda kalmışlardır. Avrupa'daki alt yapı Osmanlı devletinde olmadığı için Osmanlı toplumuna kıyasla daha ilerideydi. Kent yaşamının ve kentlerde hakim olan alt yapının Osmanlı toplumuna göre daha ileride olması özellikle kültürel anlamda şaşkınlığa yol açmaktaydı. Bu yüzden taklide dayalı bir Batılılaşma Osmanlı aydınının da genel bir zihniyet değişimini sağlamıştır⁹⁷. Ancak Tanzimat ile hızlanmakta olan siyasal ve sosyal alandaki modernleşme çabaları istenen sonucu vermemiştir. Bu yüzden her alanda gerekli olan ve değişim için atılan adımlar ise Cumhuriyet'i kuran kadro tarafından atılmıştıydı. Şüphe yok ki Cumhuriyet dönemindeki batılılaşmayla geline nokta konusunda Osmanlı aydınlarının deneyimlerinin önemi yadsınmamaktadır. Cumhuriyet'i kuran kişilerin Osmanlı devlet adamlarından ve aydınlarından olduklarını görmezden gelmek doğru olmayacaktır⁹⁸.

1898 - 1900 yıllarında Jön Türklerin yaptıkları eylemler birkaç gazete ve propaganda amaçlı olarak yapılan broşürlerde yayınlanmıştır. Jön Türk gruplarını birbirinden kopuk şekilde hareket etmeleri mücadeleleri açısından engel oluşturmaya başlamıştır. Bu yüzden dağınık ve kopuk olan Jön Türkleri bir araya toplayabilmek amacıyla bir kongrenin gerekli olduğu düşüncesi Kahire merkezi tarafından ileri sürülmüştür. Bu sayede grupların hiçbirisi kendi başlarına hareket edemeyecek ve II. Abdülhamit'e karşı yürütülen mücadele yolunda meşruti yönetime geçilmesi hızlanacaktı.

Ancak gruplar arasında uzlaşma sağlanamadığından, Ahmet Rıza ve yandaşları kongrenin toplanmasını istememiştir⁹⁹.

1.13. Jön Türk Kongreleri

Prens Sabahattin'in Jön Türkler için maddi yardım ile 4 – 9 Şubat 1902 tarihinde “I. Jön Türk Kongresi/ Osmanlı Liberaller Kongresi” toplanmıştı. Damat Mahmut Paşa, Ahmet Lütfullah ve Mehmet Sabahattin imzalı olan bir bildirge ile II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı gelen Osmanlılar 1902 tarihinde toplanılacak olan kongreye çağrıldılar¹⁰⁰.

Kongre Padişahın isteği ile yasaklanmış olsa da en sonunda toplanmış ve çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır:

- 1) Sadece propagandalarla değişiklik yapılamayacağı ve buna askeri müdahalelerin de etkisinin olması gerektiği ileri sürülmüştür.

⁹⁷ Barış Demirtaş, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri”, *U. Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 13, 2007, s. 407.

⁹⁸ Barış Demirtaş, “a.g.m”, s. 408.

⁹⁹ Ömer Duman, “II. Meşrutiyet'e Tepkiler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum 2008, s. 13.

¹⁰⁰ Cenk Reyhan, “Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s. 124.

2) Yabancı devletlerin müdahalesine ıslahat açısından başlanmalıdır.

Kongreye katılan çoğunluk bu isteklere olumlu cevap verse de azınlıklar büyük devletlerin iyi niyetli dahi olsa devletin işine karışmamasını isteyerek bu talepleri reddetmiştir¹⁰¹.

I. Jön Türk Kongresinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları sonucunda Ahmet Rıza ve taraftarları, İttihat ve Terakki adını kullanmaya başlamışlardır. I. Kongre başarısız olduğu için birkaç yıl sonra Jön Türkler ortak ve kuvvetli muhalif bir yapı içinde hareket etmek maksadıyla yeni bir kongrenin yapılması konusunda anlaşmışlardır. Kongreye katılacak olan Prens Sabahattin, toplantıda nelerin konuşulacağını belirlemesi için bir heyet kurulmasını teklif etmiş ve bu teklif onaylanmıştır. Bu heyete, “Teşebbüs –ü Şahsi ve Âdem- i Merkeziyet Cemiyeti” den Doktor Fazlı Beyler ve Nihat Reşat “İttihat Terakki Cemiyeti”nden de Doktor Hüsref Sami Beyler ile Ermenilerden Malum yan Efendi de katılmıştır¹⁰².

27 Aralık 1907 tarihinde tekrar II. Kongre toplanmış ve burada da belirli şekilde kongrenin amaçları sırlanmıştır:

- 1) “II. Abdülhamit’i tahttan indirmek
- 2) İdare-i nazirenin esasen tebdili
- 3) Usul- i meşveret ve meşrutiyetin tesisi¹⁰³.”

II. Jön Türk Kongresi I. Kongreden farklı olarak ilk kez birleşerek ortak amaca varmayı hedeflemiş olmalarıdır.

II. Abdülhamit hükümetinin son bulacağı ifade edilmiş ve hükümetin zaten yıkılmak üzere olan bir duvar olduğu benzetmesi yapılmıştır. Bu yüzden de hükümetin yıkılmasını sağlamak için bir omuz darbesi kadar basit bir darbenin yeterli olacağı belirtilmiştir. Kongrenin sonucunda ise Osmanlı halkının dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın kanunlar önünde eşit olabilmesi sağlanacaktı. II. Jön Türk Kongresi’nin sonucunda bir anlaşma ortaya çıkmıştır. Bu kongrenin en mühim konusu ise “Gerekirse imparatorluğu idarecilerinin zor ve şiddet yoluyla değiştirebileceğini ” vurgulamakta olmasıydı. Bu konuda hedefe ulaşılabilmesi için her yol “mubah” anlayışı ortaya çıkmaktaydı¹⁰⁴. 1907 yılının son günlerinde yapılan bu kongreyle sağlanan birlik meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra bozulmuştur¹⁰⁵.

¹⁰¹ Cenk Reyhan, “a.g.m”, s. 125.

¹⁰² Oğuz Kaan, “Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri”, *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 3, S. 4, 2019, s. 12.

¹⁰³ Cenk Reyhan, Cenk Reyhan, “Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s. 126.

¹⁰⁴ Oğuz Kaan, “Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri”, *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 3, S. 4, 2019, s. 15.

¹⁰⁵ Oğuz Kaan, “a.g.m”, s. 16.

Jön Türklerin hepsini kapsayacak olan bir düşünceden bahsedilmesi zor olmaktadır. Buna ek olarak Jön Türklerin ve savundukları görüşün ortak noktası II. Abdülhamit yönetiminden duyulan hoşnut olmamak ve bu rejimin devrilmesi gerektiğini yerine de meşruti bir rejim kurulması arzusu bulunurdu. II. Abdülhamit yönetiminin “sadakat” duygusuna verdiği önem ve bu sıfatı taşıyanlara da verdiği önemli görevler toplum içinde iyi şekilde eğitim almış olan kişilerin Jön Türklerin hareketine katılmasına ve bunlara daha sempatik şekilde davranmalarına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı basın tarihinin önemli bir kategorisini teşkil etmekte olan Jön Türk basını olmuştur. Dönemin Osmanlı basınına ağır sansür uygulanmış olması Jön Türk basınının önemini arttırmaktaydı. 1878- 1908 yılları arasında Osmanlı siyasi düşünce ve tartışmaları bu basında yer almaktaydı. Aynı örgütün resmi organlarına bakıldığında birbiriyle zıt tezleri savunan makalelere sıklıkla rastlanmakta olup 1906- 1908 yılları arasında “Şura-ı Ümmet” istisna tutulursa Jön Türk basını Avrupa’da benzerleri tarzında gerçek parti gazeteciliği meydana getirmemiştir. Bunların çoğu uzun ömürlü olmayarak Osmanlı yönetiminden para koparmak amacıyla yayınlandıktan ve amaçlarına ulaştıktan sonra sahipleri tarafından tatil edilmiştir¹⁰⁶.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. II. Meşrutiyet İlan Ediliyor

Osmanlı imparatorluğu yüzyılın başından itibaren ülkeye davet edilen Avrupa sermayesinin de etkisiyle çok hızlı bir ekonomik büyümeye tanık olmuştur¹⁰⁷. Bu arada batılılaşma süreci tüm hızıyla devam etmekteydi. Sarayın uyguladığı sansüre karşın, Avrupa basını, batılı ideolojiler, batı modası, son buluşlar, modern araçlar, gündelik yaşamı renklendiren unsurlar (bisiklet- sinema) imparatorluğun büyük şehirlerini işgal etmekten geri kalmamıştır. Tüm bu hızlı dönüşüm sürecinin tam ortasında patlak veren Jön Türk hareketi Osmanlı toplumunun hayat pratiklerini derinden etkileyecektir. Uzun bir zaman sürecinde Abdülhamit rejiminin denetimi altında tutulan toplumsal değişim talepleri, bir anda muazzam bir serbestlik ortamına kavuşacaktır. Osmanlı toplumu, bütün tarihi boyunca ilk kez ifade, basın ve dernekleşme özgürlüğüyle tanışmıştır. Hiç kimsenin ağzından düşmeyen hürriyet sözcüğü tüm sorunları çözecek ve tüm arzuları doyuracaktır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ M. Şükrü Hanioğlu, “Jön Türkler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, 2001, s. 587.

¹⁰⁷ Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 562.

¹⁰⁸ Tufan Gündüz, “a.g.e”, s. 563.

II. Meşrutiyet ilanına sürecinde bu duruma asıl neden olan olay İttihat ve Terakkicilerin faaliyeti, Balkanlardaki ayaklanmalar, İngiltere – Rusya arasında Reval görüşmeleri gibi durumlardır. II. Abdülhamit döneminde eğitimin daha modern hale getirilmesine yönelik adımlar atılmış ve bu sayede birden çok sayıda yüksekokul açılmıştır. Askeri okullarda modern şekilde eğitim almış olan kişilerin daha iyi yetişmesi hatta bunların ordu içinde görev alması dahi arzulanırken ne yazık ki büyük çoğunluğu Abdülhamit yönetimine karşı muhalif olmayı kabul etmişlerdir¹⁰⁹.

Bu dönemde Şemsi Paşa'ya karşı yapılan suikast Meşrutiyetin ilanında önemli bir etkiye sahiptir. Padişah, en çok güvendiği komutanlarından Şemsi Paşa için Resneli Niyazi'nin çıkardığı isyanı bastırması adına görev vermiştir. Şemsi Paşa Rumeli'de çıkmış olan isyanları bastırması ve bu konuda adından sıkça söz ettirmiştir. Bu sayede Abdülhamit'in de kendisine güveni vardır. Resne'ye gitmek üzere yola çıkan Şemsi Paşa Manastır'daki telgraf binasının önünde Mülazım Atıf tarafından öldürülmüştür. Şemsi Paşa'nın öldürülmesi II. Abdülhamit'in uyguladığı politikalarda önemli değişiklikler olmasına yol açmıştır. Şemsi Paşa'nın öldürülmesinin ardından İttihat Terakkiciler Kanuni Esasının hemen ilan edilmesi için Yıldız Sarayı'na telgraf çekmeye başlamışlardır. Eğer istedikleri olmazsa İstanbul'a baskın yapacaklarını bildirmişlerdir. Yaşanan olaylar II. Abdülhamit'i meclis açmaya sevk etmiştir. Bunun sonucunda 1908 yılının 23 Temmuz gününde II. Meşrutiyet ilan edilmiştir¹¹⁰.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ülke inanılmaz şekilde coşkulu tavırlar sergilemekteydi. Bu gelişmenin bayraktarlığını yapan İttihat Terakkilere karşı ise ülke adeta bir felakete sürüklenmekteydi. Mehmet Akif Ersoy, II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra İstanbul'daki cümbüş havasına şaşkınlıkla bakmıştır. O günleri ve yapılanları da bir delinin yaptıklarına benzetmekteydi. Ülkenin artık kontrolden çıkmış olduğunu bir çatışma çıkması halinde çatışmayı durdurabilecek hiç kimsenin olmadığını söylemekteydi. Meydanlarda ve köşe başlarında kim olduğu bilinmeyen insanların naralar atıp konuşma yaptıklarını, onun çevresinde toplanan kişilerin daha ne anlatıldığından habersiz olarak şakşakçılık yaptığını belirtmektedir¹¹¹.

Osmanlılık politikasını sürdürmeye devam eden İttihatçılar ihtilali Rum, Arnavut, Bulgar, Mason ve Ermeni örgüt ile komitelerinin iş birliğiyle gerçekleştirmişti. Mecliste bulunan mebusların Osmanlılığı hiç hesaba katmayarak kendi milletlerinin istiklallerini sağlamaya çalıştıkları da hayretle görülmekteydi. Arnavutların isyanı, Arapların elden çıkması gibi olaylar İttihatçıların yüzünü **Türk Milliyetçiliğine doğru** çevirmiştir. İttihat ve Terakki

¹⁰⁹ Serhat Taşlıçay, "II. Meşrutiyet Dönemi İstanbul Basınında II. Abdülhamit ve Dönemi Algısı", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2019, s. 23.

¹¹⁰ Serhat Taşlıçay, "a.g.t", s. 24.

¹¹¹ Cengiz Karataş, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 23.

Cemiyeti devlet yönetiminde deneyimi olmayan ve ülkenin genelinde yaygın bir örgütü bulunmayan bir yapıydı. İhtilal sonrasıyla alakalı hiçbir planı olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetime doğrudan el koyarak sorumluluk almayıp arka planda olaylara karışmaktaydı. İkdâm Gazetesi tarafından 1913 yılının 4 Şubat gününde bir batılı siyasetçinin görüşleri şu şekildedir: Ülkenin gereksinimlerini göz önünde bulundurmadan genel anlamda parlamenter sistem oluşturulma çabasının gençler tarafından gaye edinilmesi karşısında Avrupalı devletler için Türkiye'nin yıkılması için neden bulmasına gerek görmemiştir¹¹².

II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili olarak yabancı basın bazı değerlendirmelerde bulunmuştur “Bugün yalnız Türkiye için değil bütün Avrupa için ehemmiyetlidir. Osmanlı parlamentosu açıldı. Osmanlılar yeni bir devre dahil olmuşlar ve bu sayede demokrat idare- i hükümet usulü muvaffakiyet pezir olmuştur.

Bazı İttihatçılar Fransız kültürünü benimsediği için Fransa, Türkiye’de kendi nüfuzu arttığı için memnun olmaya başlamıştı. Ancak Rusya bundan memnun kalmamakla birlikte Meşrutiyetin kendi sınırlarında bulunan Müslümanlar üzerinde etki edeceğinden endişe duymaktaydı. Bunlar üzerine ise İttihat ve Terakkiciler iktidara geldikleri zaman devleti ayağa kaldırıp, bozgunların durdurulmasını sağlayacağını ve yeni ıslahatlarla birlikte vatani kurtaracağını iddia etmekteydi.

2.2. II. Meşrutiyet’e Gelen Tepkiler

Halk istibdat ve baskı altında yönetildiklerini düşündükleri rejimin etkisinden kurtularak sokaklarda Meşrutiyet'in ilan edilmesini coşkuyla kutlamaktaydı. Hatta sevinç o kadar büyüktü ki hemen her gün olmak kaydıyla İstanbul'daki bazı semtlerde konser verilmekte, nutuk atılmakta, balo ve konferans düzenlenmekteydi. İstanbul'da adeta bayram havasının estiği görülmekte insanlar din, dil, ırk gözetmeksizin herkes kutlamaya katılmaktaydı. Aynı zamanda 25 Ağustos'ta Kız Mektebi muallimleriyle mezun olan kişilerin Kız Sınai Mektebinde verdikleri konserler büyük beğeni toplamıştır. Bu tarz aktiviteler Türk kadını açısından avantaj oluşturmakta ve sosyalleşmesi için önemli fırsat sunmaktaydı. Hürriyetin ilanından sonra önemli etkinliklerden biri olarak tiyatro daha ön plana çıkmaktaydı. 7 Ağustos'ta İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteğiyle Tepebaşı Belediye Bahçesinde “Besa veyahut Ahde vefa” tiyatrosu sahnelenmiştir. 7 Eylül'de ise Tepebaşı Tiyatrosunda “Zavallı Çocuk” ve “Vatan” oyunu sergilenmiştir. “Vatan” piyesi birçok kez oynanmıştır¹¹³.

Seçilen ve oynanan tiyatro yapıtlarına bakıldığı zaman eski rejimin eleştirildiği ve hürriyetin kutsallaştırıldığı konuların sahnelendiği görülmüştür. Halk tiyatroyu kullanarak II.

¹¹² İhsan Burak Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyetin İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 2, S. 3, 2005, s. 217.

¹¹³ Oya Dağlar, “İkinci Meşrutiyetin İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)”, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 38, 2008, s. 154.

Abdülhamit'i ve onun yönetim biçimini eleştirmekte olduğundan bazı oyunların yasaklanmasına karar verilmekteydi. Bu durum elbette ki kişilerin tepkisine yol açmıştır. Gazetelerde Meşrutiyet ilanına dair kutlamalara ve etkinlikler ile ilgili haberler ilk sayfada veriliyor ve halkın ilgisini çekmeye çalışıyor, kutlamalara gelemeyenleri ise ağır bir şekilde eleştiriyordu¹¹⁴.

Hürriyetin ilanından sonra ortaya çıkmış olan sevinç gösterileri zamanla yerini düzen ve güvenin olmadığı bir ortama bırakmıştır. Ortaya çıkmakta olan ve karışıklığa sebebiyet veren durumlarda önceki dönemin savunucularının alakası olduğu haberi de basına sızılmaktaydı. Basında verilmekte olan haberlere bakıldığında zaman bazı kişiler tarafından devrim söyleminin çarpıtılması ve çıkarlara alet edilmesi yönünde yorumlar olduğu görülmektedir¹¹⁵.

Meşrutiyetin ilk zamanlarında adalet ve özgürlük kelimelerinin tam olarak anlaşılamadığı ve hatta bazen bu iki kavramın birbirine karşı kullanılması durumunun yaşandığı görülmekteydi. Bazıları da özgürlük kavramını tamamen kendilerine istediklerini yapabilme yolunda tüm hakları verdiğini iddia ederek aşırı davranışlarda bulunmuşlardır. Asayiş konusunda kolluk kuvvetlerinin de yetersiz kaldığı görülüyor, devletin sosyal kontrol kapasitesi azalıyordu. Olayların olumsuz yönde gelişmesi muhalif basınının sertleşmesine neden olmuş, hükümet baskıcı bir tutum takınmaya başlamıştı¹¹⁶.

II. Meşrutiyet dönemindeki en büyük olay ise 31 **Mart Vakası** olmuştur. Hürriyetin sağlandığı ortamda İttihat Terakkicilere karşı halkın içinde halk içinde hızla büyümekte olan bir kitle oluşmaya başlamıştır. İttihat ve Terakkicilere karşı oluşan tepkiler ise dini bir boyuta ulaşmıştır. Bunun oluşmasında da Derviş Vahdet adındaki hocanın söz konusu rahatsızlıkları dönemin gazetesi olan Volkan'da yayınlamasıyla meydana gelmiştir. 31 Mart Vakasının dini bir ayaklanma olarak anılmasında Derviş Vahdeti hocanın da etkisi büyüktür. Hoca dini duyguları kullanarak halkı kışkırtmaya çalışmış, yazılarıyla olayın etrafında çemberin büyümesine, ayaklanmaya destek verenlerin çoğalmasına büyük etki etmiştir. Rumeli'den gelen askerlerin ayaklanmaları bastırmaları üzerine Volkan Gazetesi kapatılmış, Derviş Vahdeti de 31 Mart Vakasının elebaşları arasında gösterilmiş ve idam edilmiştir¹¹⁷.

2.3. Meşrutiyet Karşısında Sultan Abdülhamit

Padişah II. Abdülhamit'in meşruti sisteme pek sıcak bakmadığı gayet açık bir durumdur. Bunun sebebi anayasanın ve parlamenter sistemin Osmanlı devletinin birliğinin bozulup devletin dağılmasına sebebiyet vereceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. François Georgeon ise II. Abdülhamit'in Osmanlı gibi çok uluslu olan bir yapıda bu tarz bir

¹¹⁴ Oya Dağlar, "a.g.m", s. 155.

¹¹⁵ Oya Dağlar, "a.g.m", s. 157.

¹¹⁶ Oya Dağlar, "a.g.m", s. 158.

¹¹⁷ Yavuz Selim Kaya, "Tokat Sancağında II. Meşrutiyete Karşı Tepkiler ve 1908 Hoca Mehmet Efendi Hadisesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 123, S. 243, 2019, s. 354.

siyasi sistem kurulmasının karışıklık çıkaracağına ve herkesi birbirine düşüreceğine inandığı için parlamenter sisteme şiddetle karşı olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Abdülhamit'in en yakınlarından biri olarak Tahsin Paşa, hatıratında Abdülhamit'in bu konuyla ilgili görüşlerini direkt olarak onun düşünceleriyle aktarmaktadır: Meclisin faydalı bir şey olduğunu ancak parti mücadelesinin iyi olmadığını söyler. Birtakım istekleri ve fikirleri olan kişilerden memlekete zarar geldiğini aktarmaktadır. Hatıratından ortaya çıkmakta olan sonuca göre aslında Padişahın asıl korkusunun parlamentonun birtakım isteklere zemin hazırlayacağı toplumun ayrışmasına sebebiyet vereceği düşüncesindedir. Bu konuda Halil İnalıcık da Abdülhamit'in bir anayasa fikrine karşı olmasına rağmen Kanun-i Esasi'yi ilan ettiğini belirtmektedir¹¹⁸.

Bu sisteme karşı olan Padişahın nedenlerinden biri de parlamentonun devleti parçalayıp ve yerine yeni devletleri inşa edeceği düşüncesiyle endişe etmektedir¹¹⁹.

Osmanlı devletindeki zaten pamuk ipliğine bağlı olan özellikle gayrimüslimlerin durumu, Fransız İhtilalının etkileri, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanını verdiği hasar gibi durumlar aslında II. Meşrutiyet'in lan edilmemesi için yeterli sebeplerdi. Bu yüzden II. Abdülhamit meşrutiyet fikrine kesin olarak karşıdır¹²⁰. Osmanlı devletinde “millet-i sadıka ” adıyla anılmakta olan Ermeniler de Avrupa'nın aleti olmaktaydı. Osmanlı Devletinde huzur içinde yaşamakta olan Ermeniler İngilizler, Ruslar, Fransızlar tarafından aleyhimize kışkırtılmışlardır. 1905 senesinin 21 Temmuz gününde Vilayet-i Sitte olan 6 doğu şehrinde Ermenistan devleti kurulması amaçlanarak II. Abdülhamit'e cami çıkışında bir suikast düzenlenmiştir. Sultan hayatı boyunca “dahili ve harici bedhahlar” ile uğraşmıştır¹²¹.

II. Abdülhamit Meşrutiyetin ilanından sonraki gelişmeleri devletin bekası açısından son derece tehlikeli bulmakta ve yaşanan durumları endişeyle takip etmekteydi. İttihat Terakkiciler devletin yönetimini tamamen değiştirmeyi başaramasa da saltanatın her geçen gün daha işlevsiz hale gelmesini sağlamaktaydı. Padişahın törensel rolü dışında hiçbir siyasi rolü kalmayınca padişahı bu duruma tepki göstermesi dışında yapacağı başka bir şey kalmamıştı. Bunun en aleni göstergelerinden ve örneklerinden biri ise oynanan tiyatro oyunundaki yaşanan kriz olmuştur. 11 Eylül gününde askerlerin ve subayların düzenlemekte olduğu konserde “Vatan” adlı tiyatro sergilenmekteydi. Bu tiyatroya Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından II. Abdülhamit'te davet edilmişti. Padişah bu davete büyük tepki göstermiştir.

Sergilenen oyunlar Sultan Abdülhamit tarafından hoş görülmemekle beraber halkın fikrinin değiştirilmeye çalışması yönünde mesajlar içermektedir. Bu nedenle Padişah

¹¹⁸ Serhat Taşlıçay, “II. Meşrutiyet Dönemi İstanbul Basınında II. Abdülhamit ve Dönemi Algısı”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2019, s. 24.

¹¹⁹ Serhat Taşlıçay, “a.g.t”, s. 25.

¹²⁰ Cengiz Karataş, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 14.

¹²¹ Cengiz Karataş, “a.g.t”, s. 17.

zabitlerinde tiyatroda oyunculuk yapmalarını ağır şekilde eleştirmektedir. Padişahın bu tutumu dönemde yaşanan olaylara karşı duymakta olduğu tepkiyi ve saltanat adına olumsuz durumların yaşandığı gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sözlerin Eylül ayında söylendiği baz alınacak olursa da saltanatın önemini yitirmesi gayet kısa bir süre içinde olmuştur denilebilir¹²².

2.4. Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu

Fransız İhtilalıyla birlikte 19. Yüzyılda Batı Medeniyet Projesi çevresinde ortaya çıkmakta olan toplumsal ve de siyasal alandaki değişiklik, milliyetçiliğin alt yapısının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Aslında tarihteki mecburi bir aşama olarak nitelendirilen bu değişikliği ümmetten ulusa geçiş sürecini belirleyen durum olarak da nitelendirebiliriz. Bundan önceki yapıya bakıldığında zaman tamamen kozmopolit bir durum söz konusuyken ve her türden insan bir arada barınmaktayken yeni durum daha çok türdeşliği temel alan unsur olmaktadır. Yani heterojenliğin ortadan kaldırılarak homojen bir yapının üzerine milliyetçiliğin inşa edilmesi düşüncesine doğru gidilmektedir¹²³.

Çağımızda toplumun birliğini sağlamak ilkesini gerçekleştirmekte olan milliyetçilik kavramı daha kapsamlı bir düşünce olarak Fransız İhtilali'nin yaşanmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali ile yükselmekte olan milliyetçilik anlayışının temeli ise bağımsızlık, milli egemenlik, eşitlik ve laiklikten oluşmaktaydı¹²⁴.

Dünyadaki en büyük harekete geçirici etkiyi göstererek milliyetçilik 19. Ve 20. Yüzyılda doğma imkanı bulmuştur. Bu gücünü de, temelindeki milli egemenlikten ve milli bağımsızlıktan almaktadır. Nitekim milliyetçiliğin yayılması hemen tüm ülkeleri etkisi altına almaya başlamış ve Fransa, İspanya ve İngiltere'den sonra Avrupa'da Almanya ve İtalya gibi milli devletlerin doğuşuna yol açmaktaydı. Ayrıca çok milletli yapıda olan devletleri de etkilemesi bu durumdan Osmanlı Devletinin de payını aldığını göstermiştir¹²⁵.

Osmanlı Devletinde milliyetçilik kavramının ve düşüncesinin yayılması yabancı propagandaları ve Hristiyanlar arasında siyasal amaçlı olarak yayılma göstermiştir. Bunun sonucunda da milliyetçiliğin yayılması ayaklanmalara neden olarak devletin bütünlüğünü tehdit etmeye başlayacaktır. Batıda ortaya çıkmış olan milliyetçiliğin temeli tam olarak belirli sınırlar dahilinde aynı dil ve kültürden oluşan millet kavramına dayanmaktaydı. Ancak onlar için bu anlamı ifade eden milliyetçilik Osmanlı için Aynı şey değildi. Çünkü oldukça geniş bir

¹²² Oya Dağlar, "İkinci Meşrutiyetin İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)", *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 38, 2008, s. 152.

¹²³ Ufuk Şimşek, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimde Türkçülük Akımının Türk Kimliği Oluşturmadaki Rolü", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 14, 2010, s. 288.

¹²⁴ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 14- 15.

¹²⁵ Yusuf Sarınoy, "a.g.e", s. 15 – 16.

coğrafyada yayılmış olan Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olarak her türden insanı barındırmaktaydı. Çeşitli mezheplerden ve dinden, milliyetten meydana gelen çok uluslu Osmanlı Devletinde toplumun düzenini sağlamakta olan yapıya da “millet sistemi ” denilmekteydi¹²⁶.

19. yüzyılda milliyetçilik anlayışının yayılmaya başlaması yalnızca Osmanlı devletini değil diğer devletleri de tehdit etmeye başlayan bir gelişme olmaktaydı. Bu nedenle milliyetçiliğin tehdit oluşturmada durumunda devletler idari ve askeri tedbirlere başvurarak bir yandan da devletlerin faydasını gözetecek bir ideoloji geliştirmeye çalışmaktaydılar. Bunun için Osmanlı Devleti bütün unsurlar için dayanışmacı ve eşitlik olması adına Osmanlıcılık düşüncesini geliştirmeye yönelmekteydi. Daha sonra Osmanlıcılığın devletin bütünlüğünü sağlama yolunda yeteri kadar etkili olamayacağı anlaşılmıştır. Bu durumdan sonra Osmanlının yıkılış sürecine kadar resmi yaklaşım Osmanlıcılık gibi görünse de Müslüman unsurların bir arada tutulması için İslamiyet’e doğru bir yaklaşım olmaya başlamıştır.

II. Abdülhamit döneminde İslamcılık ön plana çıkmakta ve “Osmanlı milleti” kavramının yanına bir de “İslam milleti”, “İslam ümmeti” şeklinde millet anlayış için yeni bir anlam yüklenecektir. Osmanlı devleti için yapısal olarak oldukça tutarlı görünen ideolojik arayışlar devleti kurtarmaya yetmemiştir. Çünkü Osmanlı devletinin dini açıdan yaptığı ve yapmaya çalıştığı girişimler Müslüman unsurlar arasında problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü onlar da zamanla kendileri için İslamiyet’ten öte kabul edilecek ve milliyet şekline dayanmasını istedikleri bir hüviyet oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat gelişmekte olan milliyetçiliğe karşı olarak devletin Türk unsurunda meydana gelen bu duruma son olarak rastlanmaktadır. Zamanla gayrimüslimlerin bağımsızlık kazanarak Osmanlı devletinden ayrılmaları ve Türk olmayan Müslüman toplumların milliyetçi hareketleri sonucunda Türk milliyetçiliği doğmaya ve gelişmeye başlamıştır¹²⁷.

Zihni faaliyetlerde görünen tutarsızlıklar içinde, siyasi ve sosyal planda ortaya çıkan problemlere çare aranmıştır. Çözümler yaşanan gerçeğe ters düşmekten dolayı **yap-boz yık-yap** düşüncesini geliştirmekten öteye bir yarar sağlamamıştır. Balkan milletlerinin ayaklanması, istiklal peşinde koşması Osmanlıcılık ideolojisini çökertince yerine bir yenisini bulup koymada güçlük çekmemişlerdi. Yeni teori **Millet-i Osmaniye’den vazgeçip Ümmet-i İslamiyet etrafında toplanmayı savunuyordu**¹²⁸.

Böylece yıkılan bir hayalin yerine yeni bir tanesi ikame edilmiş oluyordu. Bu teori İslam olan kavimlere ve onların birliği fikrine istinat ederken, Hristiyan tebaa dışarıda tutuluyordu. Ancak bu teoride istenen neticeyi vermedi. Avrupalıların etkisiyle olsa Türk

¹²⁶ Yusuf Sarınoy, “a.g.e”, s. 17.

¹²⁷ Yusuf Sarınoy, “a.g.e”, s. 21.

¹²⁸ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 84.

olmayan Müslümanlar istiklal hevesine kapılıp gaza gelince İslamcılık fikri devleti kurtarma açısından geçerliliğini kaybetmekteydi. Bir anlamda kendine, kendi kaynak ve gücüne, imkanlarına yönelip çağın bilgi ve teknolojisinden gereğince faydalanmayı gerekli gören Türkçülük düşüncesinin, **kültür hareketindeyken** daha Tanzimat devrinde kendine yer edinmeye çalıştığını görmekteyiz¹²⁹.

Türkçülük siyasi bir hareket olarak Osmanlı devletinin de dağılma sürecinde köken açısından milliyetçi ve de daralmaya karşı olan bir fikir akımı olarak vücut gösterecekti. Türkçülük akımının fikirsel temelleri Türklük bilimi (Türkoloji) araştırmaları tarafından hazırlanmaktaydı. Radloff ve Wilhelm Thompsen'in 1893'de M.S VIII. Yüzyıla ait olan Orhun Yazıtlarını çözmeleri bir dil bilim başarısı olsa da bu durum aslında Türk kavramı siyasi olarak da anlam kazandırmaktaydı. Meşrutiyet dönemindeki Türkçüler, bu iki önemli araştırmacıyı Batıdaki yerleşik Hun ve Türk hoşnutsuzluğunu kaldırma çabalarından dolayı her zaman için önemli görmekteydiler. Türkçülük akımının tam olarak yeşermeye başlayacağı kurumlar ise yükseköğretim kurumları olacaktır. Abdülhamit'in kendine bağlı olarak yetişmelerini istediği Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye Mektepleri Jön Türk muhalefetine ve Türkçülük hareketinin filizlenmeye başladığı mekanlara örnek olarak verilebilir. Bu açıdan bakıldığı zaman Türkçülük kaynaklarından biri olan ve Leon Cahun tarafından 1896'da yayınladığı Asya tarihi ile ilgili olan eserinde mevcuttur. Bu eserin 1900 tarihinde Necip Asım tarafından Türkçeye çevrilmesi, Ahmet Cevdet Bey tarafından çıkarılmaya başlanmakta olan İkdam Gazetesinin alt başlık olarak "Türk Gazetesidir" mottosunu benimsemesi oldukça dikkat çekici durumlara örnektir¹³⁰.

Akçura, İkdam Gazetesinin ilk defa yayınlanan sayısından itibaren tam olarak Türkçü bilinç taşımakta olduğunu ifade etmektedir. Türklük fikri etrafındaki ilgiyi arttıracak bir başka gelişme de 1895 tarihinde gerçekleşen Türk – Yunan savaşı olacaktır¹³¹.

Türklük Bilimi olarak da nitelendirilen Türkoloji çalışmaları, Avrupa tarafından başlatılmakta ve yürütülmekteydi. Türk tarihiyle ve diliyle ilgili olarak 19. Yüzyılın ortalarından itibaren yayınlar çıkmaya başlamıştır. Türkoloji çalışmaları Osmanlı İmparatorluğundaki Türklerde bir olayın farkında olmaları açısından çok önemlidir. Avrupalılar Osmanlı'nın kurulduğu ve yaşamakta olduğu coğrafyaları "Türkiye" olarak tanımlamakta ve askerleri, devlet adamlarını ve diplomatları halkı "Türk" olarak adlandırmaktaydı¹³². Batı kaynaklı olarak gelişme göstermekte olan Türkoloji çalışmaları

¹²⁹ Dursun Yıldırım, "a.g.e", s. 85.

¹³⁰ Rıdvan Akın, "İkinci Meşrutiyet Türkçülüğünün İdeolojik ve Politik Boyutları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 0, S. 3, 2003, s. 17.

¹³¹ Rıdvan Akın, a.g.m., s. 18.

¹³² Çağrı Çolak, "Türk Siyasal Hayatında Türkçülük Fikrinin Gelişmesine Yol Açan Etkenler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon 2017, s. 64.

Türkçülüğün Orta Asya’da gelişmesini, Rusların önünde oluşturmalarını amaçlamaktaydı. 19. Yüzyıl “Milliyetçilik yüzyılı” olarak adlandırılmakta, Türklerin de Türklük Bilimi çalışmaları sayesinde milliyetlerinin farkına varmasını sağlamıştır. Yani milliyetinin farkına varma ve milliyetçi olma, Türkiye coğrafyasında aynı anda gerçekleşerek ikisinin de Avrupa etkisiyle olduğunu söyleyebiliriz. Bu aşamada Batılı ülkelerin Türkoloji çalışmalarını gerçekleştirerek aslında iki temel hedefi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Türkoloji çalışmalarını kullanarak dünya siyasetlerini gerçekleştirmek, ikincisi de Osmanlı devletinden bağımsız olarak Orta Asya Türk kimliğini tanımlayarak, bu topluluklarla doğrudan ilişkiye geçebilmektir¹³³.

19. Yüzyılda özellikle özgürlükçü ve milliyetçi düşünceleri savunan kelimeler ve bunlara bağlı olarak oluşan hareketler ve akımlar vardı. Bu hareketler ve akımların varlığı da yüzyıllardan beri alışlagelmiş olan otoriter ve tek bir kişinin yönetimde olduğu yani mutlakiyetçi rejimleri korkutmaktaydı. Buna rağmen devletlerin kendilerini korumak için giriştiği hamleler ve refleksler milliyetçiliği hiçbir şekilde köreltememiştir. Tam aksine bu durumlara sert şekilde tepki göstermeleri hürriyet fikrini ve milliyetçilik hareketlerini tüm Avrupa’da güçlendirmelerini sağlamaktaydı. Dönemde yaşanan Fransız İhtilalına karşı olarak Osmanlı devleti geri durmayı uygun görerek Avrupa’nın iç sorununu olarak adlandırmıştır. Ancak İhtilalın gerçekleştiği Fransa’da yaşanan gelişmeler Osmanlı devleti de etkisi altına almaya başlamaktaydı. Türkler en sonunda Fransız İhtilalının milliyetçilik düşüncesinden etkilenmiştir. Bu etkilenişi ise Yusuf Akçura şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Her kavim diğer kavimlere karşı daima kendi hususiyetini duymuş ve çoğunlukla kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddia milliyetçilik fikrinin içgüdü ile meydana gelen ilk başlangıcıdır. Türk kavimlerinde bu duygu ve iddiaların her zaman var olduğu hiç korkmadan tasdik edilebilir. Fakat söz konusu olan milliyet fikri, bu duygu ve iddianın çok gelişmiş bir safhasıdır. Kavmiyet duygusunun milliyet fikri derecesine yükselmesi Doğu’da değil Batı’da meydana gelmiştir.”

Batıyı örnek alarak İmparatorluğun kurtuluşu için gerekli olan çaba sarf edilirken 1800 – 1900 yıllarında yaşanmakta ve etkisini göstermekte olan Türkçülük dönemin en önemli argümanlarından birini oluşturmuştur¹³⁴.

Anadolu’da Türkçülüğün filizlenmesi ve yeşermesinde uzun yıllar boyunca Rusların yönetiminde yaşamış olan Orta Asya Türklerinin önemli rolleri bulunmaktadır. Batı ülkeleri tarafında gerçekleştirilen Türkoloji çalışmaları Orta Asya Türkleri üzerinde bilinç oluşmasına ve Türkçülük fikrinin doğmasında büyük etkisi olmuştur. Yeni siyasal gelişmelerle birlikte Türkçülük akımı siyasal bir akım olarak hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle Balkan Savaşlarından sonraki İmparatorluğu nüfus tablosu ve toprakları değişince İkinci Meşrutiyet

¹³³ Çağrı Çolak, “a.g.t”, s. 65.

¹³⁴ Çağrı Çolak, “a.g.t”, s. 66.

Dönemi'nde Türkçülük güçlenmiştir. Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura isimleri okul için ya da Rusya'dan kaçıp Türkiye'de yaşamak için gelmekteydiler. Osmanlı imparatorluğuna yerleşen aydınlar İttihatçı çevrelere yakın olmuşlar ve Cumhuriyet'in kuruluşunda aktif olarak bulunmuşlardır. Balkan Savaşları, Trablusgarp Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı döneminde siyasi Türkçülüğün teşkilatlandırılması ve İttihat ve Terakki Cemiyetini Türkçü politikalara sevk etmesiyle Akçura daha sonra da Atatürk'ün önderliğinde girişilen yeni Türk devletini kurma çabalarında da boy göstermiştir¹³⁵. Bu bağlamda Türkiye'de tanınan Türkçülerin çoğu II. Meşrutiyet ilanından sonra Anadolu topraklarına gelmişlerdir¹³⁶.

Türkçülük akımı İkinci Meşrutiyet Döneminden itibaren Türk siyasal hayatında etkin bir konuma sahiptir. Avrupa yapılan Türkoloji çalışmaları Türkçülük düşüncesinin kök salıp sağlamlaşmasına etki ederken ve milli bilincin oluşturulması yolunda dil ve tarih verilerine ulaşılmaktaydı. Bu dönemde Fransız İhtilali, Türk milliyetçiliğinin planlı bir hale getirilmesinde Rusya göçmenleri de Türkçülük hareketinin Anadolu'da etkin olmasında rol oynamıştır¹³⁷.

Türk milletini yükseltmek demek olan Türkçülüğün anlamını tam olarak anlayabilmek gerekmektedir. Türkçülüğün anlamını özümsemek için de milletin önemini bilmek gerekir. Bu yüzden milletin ne anlam ifade ettiğini incelemek gerekir:

İrk olarak Türkçülere göre millet, ırk demektir. Mesela atların, Arap ırkı, İngiliz ırkı, Macar ırkı adlarını alan birtakım örnekleri vardır. Aynı şekilde insanlar arasında da ten renklerine bakılarak dahi olsa eskiden beri siyah, beyaz, sarı ve kırmızı ırklar mevcuttur. Bu benzetme her ne kadar kaba olsa da hala değerini korumaktadır¹³⁸.

Kavmi Türkçülere göre ise millet kavim türleriyle karıştırılmaktadır. Yani aynı anne ve babadan olan hiçbir yabancı ile alakası olmayan kanlarının aynı olduğu kavim ile millet birbirine benzetilmektedir. Bu yüzden de saf ve hiçbir milletle karışmamış olduklarını vurgularlardı. Muharebelerdeki esir almalar, kız kaçırmalar, evlilikler, kişinin kendi cemiyetini bırakıp başka cemiyete girmesi gibi durumlar milletleri her zaman karıştırmıştır. Bunun için Fransız alimi Camille Julian ile Millet en eski dönemlerde dahi saf ve kimseyle karışmamış olan bir kavmin bulunmadığını söylemektedir¹³⁹.

Coğrafi Türkçülere göre millet, aynı ülkede yaşamakta olan insanların tümü demektir. Mesela onlara göre bir İran milleti, bir İsviçre milleti, bir Belçika milleti, bir Britanya milleti

¹³⁵ Çağrı Çolak, “a.g.t”, s. 67.

¹³⁶ Çağrı Çolak, “a.g.t”, s. 68.

¹³⁷ Çağrı Çolak, “a.g.t”, s. 70.

¹³⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul 1976 1. Basım, s. 12.

¹³⁹ Ziya Gökalp, “a.g.e”, s. 13.

bulunmaktadır. Bu toplulukların dili ve kültürü birbirinden ayrı olmasından kaynaklı millet demek doğru olmamaktadır. Örneğin bugün Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harezmi ülkelerinde Oğuz Türklerine rastlanmaktadır¹⁴⁰.

Osmanlıcılığı savunanlara göre de millet, Osmanlı imparatorluğunda bulunan bütün insanları kapsamaktadır. Ancak bu pek doğru bir düşünce olarak görülmemekle beraber bunun nedeni bu imparatorluğun içinde farklı kültürlere ait milletlerin olması.

İslamcılara göre ise millet tüm Müslümanları kapsamaktaydı.

Fertçilere göre millet, kişinin kendini ait olarak hissettiği herhangi bir toplumdur. Bu fert kendini ait hissettiği toplumun, cemiyetin içinde daha mutlu olacaktır. Ancak fert içinde bulunduğu cemiyetin tüm özelliklerini ve duygularını benimseyerek bu cemiyete benzemiştir. Bu yüzden de istediği zaman istediği cemiyete girmesi münasip bulunmamaktadır¹⁴¹. Bunun için büyük bir engel bulunmaktadır ki bu engel ise çocukluğumuzda o cemiyete dair alınmış olan terbiyedir¹⁴².

Bu ifadelerle bakıldığında zaman millet, ne ırk ne kavim ne de coğrafi açıdan bir zümre demek değildir. Tamamen dince, dilce, bediiyatça ve ahlakça ortak olan aynı terbiyeyi alan kişilerden oluşan bir zümredir¹⁴³.

Milliyet bilinci Türklerde tarihin en eski çağlarından beri mevcuttu. Bundan dolayı Türk milleti, büyük devletler kurmuş ve kültürünü uzak yerlerde yaşatmıştı. Gelişen milliyetçilik anlayışına paralel olarak Türkçülük ortaya çıkmış, İslam dininin etkisiyle milliyetçilik bilinci olumsuz etkilenmişti. Ancak bu bilinç dil dışında Türk milleti yerine Osmanlı olarak hissedilmişti. 19. Yüzyılda Osmanlı eserlerinde geçen Türk kelimesi horlayıcı bir anlam ifade etmekteydi.

¹⁴⁰ Ziya Gökalp, “a.g.e”, s. 15.

¹⁴¹ Ziya Gökalp, “a.g.e”, s. 16.

¹⁴² Ziya Gökalp, “a.g.e”, s. 17.

¹⁴³ Ziya Gökalp, “a.g.e”, s.18.

2.5. Edebiyatta Türkçülük

2.5.1. Dil

En önemli tartışma konuları içinde dil Türkçülük ve Yeni Lisan hareketiyle Meşrutiyet döneminde gündeme gelmeye başlamıştır. Kurulmaya başlanan yeni düzen karşısında Osmanlı Türkçesi en büyük engel olarak görülmektedir. “*Primo Türk Çocuğu*” hikayesinde Ömer Seyfettin adlı “*Enver, Niyazi*” adlarının Türkçe olmadığını belirterek “*Oğuz, Turhan, Orhan, Cengiz, Turgut, Alp*” isimlerini önermektedir¹⁴⁴. Meşrutiyet döneminde dilin sadeleştirilmesi düşüncesinin bir başka kolu da Türk lehçeleri arasındaki birliğin sağlanması ideali olmuştur. Bir bakıma Turan düşüncesinin dil alanındaki yansıması olan bu durum Meşrutiyet dönemindeki roman ve hikayelerde konu olarak işlenmesi Türk kelimelerinin çokluğu ve dilin sadeliği ile kendini göstermektedir¹⁴⁵.

2.5.2. Din

Roman ve hikaye yazarlarından Ömer Seyfettin Ahmet Hikmet, Filibeli Ahmet Hilmi eserlerinde Türklerin orta Asya’da iken dinleri hakkında bilgi sunulmuştur. Kızıl Tuğ romanında Gök tanrı dinine inanmakta olan Türkler yüceltilmektedir. Meşrutiyet döneminde ise din Türk birliği için önemli tartışmalardan olarak ön plana çıkmıştır. Bu dönemde İslamiyet Türklerin karakterine uygun bir din olarak gösterilmektedir. Gösterilmektedir¹⁴⁶.

2.5.3. Kültür

Milli bilincin önemli konularından biri olarak Türk destanları, Osmanlı’da Türkçülük hareketine paralel şekilde ilgi görmeye başlamıştır. Ziya Gökalp’a ait olan düşüncelerin yeniden edebiyatta kullanılması açısından Türk destanlarına değinmek oldukça etkili olmuştur. Eski Türk kültürünün tanınması ve tanıtılması bu dönemde yazılan romanların kurgusunu ve içeriğini oluşturmaktaydı¹⁴⁷. Meşrutiyet aydınları eski Türk kültürüne yönelerek destanlar keşfedilmiştir. Bu keşiflerin ortaya somut şekilde çıkması da Alparslan masalları ve Ergenekon destanlarının hikaye ve romanlarda kullanılmasıyla olmuştur. Turan fikrini savunmakta olan Edebiyatçılar için bu unsur önemli bir malzeme olarak işlenmiştir¹⁴⁸.

2.5.4. Tarih

Osmanlının yıkılma döneminde aydınlar tarihe sığınmışlar ve Erol Güngör bu durumu şu şekilde belirtmiştir: “*Sosyal değişimin önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda tarih yeni bir cemiyet tipinin kaynağı haline gelir, insanlar o günkü buhrandan çıkış yolunu tarih içinde ararlar*”. Meşrutiyet dönemindeki Orta Asya Türk tarihine karşı olan görüş eserlerde

¹⁴⁴ Betül Coşkun, “Hayali Bir Coğrafya Tasavvuru: Orta Asya (1908- 1923) – II Meşrutiyet Dönemi Hikaye ve Romanı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 2012, s. 32.

¹⁴⁵ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 33.

¹⁴⁶ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 34.

¹⁴⁷ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 35.

¹⁴⁸ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 36.

romantik bir tarzda ortaya çıkar. Milli bilincin aşılmasıyla amacıyla yazarlar eski Türk şahsiyetlerini yüceltmektedir. Bu dönemde en çok ön plana çıkan şahsiyet ise Cengiz Han olmuştur. Türk tarihine konu olan Cengiz Han Türk tamamen tarihi şahsiyetlerin yüceltilme, tarihi yaşatma isteğinden doğmaktadır¹⁴⁹.

2.5.5. Kadın

Türkçülük düşüncesinin kadınlar hakkındaki tavrı ise kadının eski Türk toplumundaki aktif ve sosyal tarafını öne çıkarmak doğrultusunda birleşmektedir. Kadın, eserlerde kültürün taşıyıcısı anlamındaki “annelik” rolüyle belirtilmektedir. “Türk Kalbi” hikayesinde Ertuğrul’u yetiştirmiş olan “Türkistanlı anne”, Bursa’ya yerleştikten sonra Türk “aşı”nı Türk halkına tanıtmak amacıyla ticaretle uğraşmıştır. Hikayenin anlatıcı kahramanı ile ilk karşılaşmasında sadece “Türk kal ve olmayanları sev!” diyecek kadar milliyetçi olan kadın oğlunu ve torunlarını Türkçülük için feda etmiştir¹⁵⁰. Meşrutiyet döneminde kurulması istenen yeni düzende kadın meselesi önemli tartışma konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakmakta olan edebiyatçılar da Türkistanlı ya da eski Türk kadınına benzeyen milli bir kadın tiplmesi yaratmıştır.

II. Meşrutiyet devri ülke şartlarının oldukça ağırlaştığı savaş yıllarını ifade etmektedir. Bu savaş etkilerini edebiyat ve sanat üzerinde göstermektedir. 1908 ve 1923 yıllarında Batıdaki akımlar ve savaş psikolojisinin etkisi Milli Edebiyat hareketini de güçlendirmekteydi. 1911- 1923 yıllarındaki dergi ve gazetelerde çıkan yazılarda ve edebi eserlerde ana tema milliyetçilik olmuştur. Yazılar ülke meseleleriyle ilgili olan her konuda, milliliğin nasıl sağlanabileceği sorusuna yanıt aramıştır¹⁵¹.

Türkçü Necip’in (Mehmet Necip) 1900 yılında İzmir’de başlatılan Türkçülük hareketi 1908 yılından sonra hız kazanmaya başlamaktadır. Türkçeye tam anlamıyla yönelmenin başladığı bu devirde “Çocuk Bahçesi” yayın hayatına başlamaktadır. Ve bu sayede Ali Koyuncu Ali Ulvi, Akil Koyuncu, Celal Sahir gibi isimlerin öncülüğünde Türkçecilik hareketinin savunucusu bir edebi dergi niteliğini kazanmaktadır¹⁵².

II. Meşrutiyet Döneminde Türk milliyetçiliğinin gelişme göstermesinde Jön Türklerin önemli bir payı olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde kurulmuş olan ve Türk Derneği de bu süreçte önemli roller üstlenmişlerdir. 1908 tarihinden sonra Servet-i Fünun ve Sırat-ı Müstakim gibi dergilerde bu düşüncelere yer verilmiştir. Servet-i Fünun dergisine bakıldığında Türk dilinin sadeleşmesinin yönelik olan ilgili yazılarıyla dikkat çeken Celal Sahir Erozan’dır. Yazar, dilin sadeleşmesinin gerekliliği savunularak Yeni Lisan Hareketine destek

¹⁴⁹ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 38.

¹⁵⁰ Betül Coşkun, “a.g.m”, s. 39.

¹⁵¹ Ülkü Gürsoy, “II. Meşrutiyet Döneminde Dil ve Edebiyatta Millileşme”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 251, Temmuz 2008, s. 1.

¹⁵² Ülkü Gürsoy, “a.g.m”, s. 2.

vermektedir. Celal Sahir bu düşünceleri ile daha sonra Türkçülük hareketinin içinde aktif bir isim olarak yer alacaktır. Türkçülükle ilgili dergiler kurulmaya başlamış ve kurulan Türkçü derneklerin ilki “Türk Derneği” olmuştur. Dernek üyeleri arasında Yusuf Akçura, Necip Asım, Velet Çelebi bulunmaktadır. “Türk Derneği” dergisinin ilk sayısında yayımlanan beyanname ise Türk dili için son derece önem arz etmektedir¹⁵³. Türk dilinin düzeltilerek sadeleştirilmesi gerektiğini savunmakta olan dergi, ülkede gerçekleştirmek istediklerini şöyle sıralamaktadır¹⁵⁴:

“Türk dilinin yaşadığı gelişmelerin tespit edilmesi için Türkçe ile alakalı olarak doğudaki ve batıdaki tüm tespiti ve sıraya koyulması gerekmektedir. Dernek, dilin gelişmesi ve olgunlaşmasıyla alakalı olarak sosyoloji, etnoloji ve arkeoloji gibi sahalarla da ilgilenecektir. Dernek, eski Türk eserlerinin tanıtılması konusuna önem verecektir. Dernek, Türklerin ilmi terbiyelerinin gelişmesi açısından ilk olarak ilmi ticari konular üzerinde yazılar verilecektir. Dernek, Türk dilinin yabancılar tarafından benimsenip rağbet görmesi konusunda çalışacaktır. Türk Derneği’nin çalışmaları içinde Osmanlılara ticari yönden fayda sağlamak için Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara, Hive gibi ülkelerin dilleri de Osmanlı Türkçesine yakınlştırılmaya çalışılacaktır. Bu da ancak bu ülkelere gayet açık ve sade Türkçe ile yazılmış ilim ve fen kitapları göndermekle mümkün olmaktadır. Dernek, ülke genelinde açacağı şubeler aracılığıyla Osmanlı Türkçesinin ve uygarlığının gelişme göstermesi üzerine çalışacaktır. Dernek, ülke genelinde Türklüğe ait eserleri bünyesinde barındıran kütüphaneler kuracaktır. Derneğin yayımlayacağı eserlerde sade bir Osmanlı Türkçesi kullanılmasına son derece dikkat edilecektir. Türkçe, Arapça ve Farsça gibi karşılıkları bulunan Batı kökenli kelimelerin düzenlenmesi sağlanacaktır¹⁵⁵.

Hükümet çeşitli ilanlarda ve levhalarda Türkçe kullanması hükmüne uymalıdır. Resmi belgelerde hükümetlerin, halkın anlayabileceği sade bir dil kullanması konusunda dernek gereken hassasiyeti göstermelidir. Türkçenin konuşulmadığı kavimlerde yaşamakta olan Türklerin dil, adet ve şivelerini koruyabilmeleri konusunda tedbir alınmalıdır. Türk Derneği’nde ırk, din, millet, kavim vb. unsurlar dikkate alınmaksızın isteyen herkesin üye olabilmesi mümkün olacaktır.”

Türk Derneğinin dağılmasının ardından Türklük meselesinin daha iyi şekilde değerlendirilmesi için “Türk Yurdu Dergisi” yayın hayatına başlamıştır. Dergiyi yayımlamakta olan Türk Yurdu Cemiyeti olmuştur. Uzun ömürlü bir dergi olan Türk Yurdu Dergisinin temel amacı dilin sadeleşmesine yöneliktir. Halkın anlayabileceği bir dil ve üslup ile her konuda bilgi verilmesi gaye edinilmiştir. Bu sayede halkın okumaya karşı olan ilgisinin daha da artırılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu dergilerin ve derneklerin Türk

¹⁵³ Ülkü Gürsoy, “a.g.m”, s. 3.

¹⁵⁴ Ülkü Gürsoy, “a.g.m.”, s. 4.

¹⁵⁵ Ülkü Gürsoy, “a.g.m”, s. 7.

edebiyatında ya da Türkçülük akımında millilik düşüncesinin gelişmesine önemli katkıları olmaktadır. Tanzimat'tan itibaren dilde başlamış olan sadeleşme ile bazı değerlere de önem verilmiştir. Esas olarak ise ülkenin sosyal ve siyasi yapısına uygun olacak şekilde faaliyet yürütülmesidir. Tüm dönemler için farklı dergilerde farklı başlıklar altında yapılmakta olan tartışmaların hepsinde konuşma ve yazı dilinin birbirine yakınlaştırılması durumu vardır. Bu da dilin milli kimliğine kavuşturulması anlamını taşımaktadır¹⁵⁶.

Milli Edebiyat döneminin bir diğer şekilde anılması ise Milliyeti ya da Türkçü edebiyat şeklinde olmaktadır. Dönem bu adlarla da nitelendirilmektedir. Bu şekilde nitelendirilmesinin nedenleri ise ortaya çıkan düşüncelerin Türkçülük etrafında sistemli ve planlı şekilde yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Başta edebiyat olmak üzere kültürel ve toplumsal açıdan da Türkçülük kabul edilmiş durumdadır¹⁵⁷.

II. Meşrutiyet dönemi içinde İslamcılık fikri ve Türkçülük akımı edebiyatımızda etkisini gösteren fikir hareketleri olmuştur. Özellikle Müslüman azınlıkların Osmanlı devleti aleyhine isyan etmesi ve halifeliğin yeteri kadar önemsenmemesi tamamen Türkçülük düşüncesinin daha yaygın şekilde benimsenmeye başlanmasını sağlamıştır. Türkçülük akımının ve buna bağlı fikir hareketlerinin edebiyat dünyamıza hızlı bir şekilde yansımada etkisi büyük olan olay Balkan Savaşlarıdır. Balkan Savaşı döneminde Osmanlı Devletindeki birçok azınlık isyan ederek imparatorluktan ulusa doğru gidişin düşünceleri benimsenmiştir. Daha önceleri Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerini savunmakta olan kişiler Türkçülük düşüncesini savunmaya başlamıştır. Bu dönemde “Genç Kalemler Hareketi” ortaya çıkmış ve harekete öncülük edenler Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip ve Ömer Seyfettin gibi isimler bu düşüncenin başarıya ulaşmasında önemli katkılar yapmıştır. Türkçülük hareketinin edebiyat dünyamıza yansımada açısından birtakım yazarlarımızın eserleri oldukça önemli yer tutmaktadır. Halide Edip Adıvar tarafından yazılan “Yeni Turan”, Müfide Ferit tarafından yazılan “Aydemir”, Ahmet Hikmet tarafından yazılan “Gönül Hanım” romanları önem arz eder. Mehmet Emin şiirleri ile Ömer Seyfettin ve Ahmet Hikmet'te hikayeleriyle oldukça önemlidir¹⁵⁸.

Türklerin gerek kavim halinde yaşadıkları uzun çağlarda, gerek ümmet devrine geçtikten sonraki 900 yıllık süre içinde meydana getirdikleri edebiyat Türk edebiyatıdır, Türk zeka ve dehasının yarattığı eserlerden toplanmıştır. Ümmet devrindeki Türk edebiyatı içinde divan edebiyatı da, halk şairleriyle tarikat adamlarının meydana getirdikleri edebiyatta yer alır. Ancak divan edebiyatı, medrese öğrenimi görmüş, sayılı aydınların zevkine ve anlayışına seslendiği için nasıl halkın ruhuna yabancı kalmışsa Türk toplumunu bir bütün halinde temsil

¹⁵⁶ Ülkü Gürsoy, “a.g.m”, s. 8.

¹⁵⁷ Muharrem Dayanç, “Milli Edebiyat Dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Milli Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2012, s. 97.

¹⁵⁸ Cengiz Karataş, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2009, s. 219.

etmiyorsa halk ve tekke edebiyatları da daha büyük çoğunluk tarafından benimsendiği Türk ruhunu daha kuvvetle aksettirdiği halde milletin bütünü temsil edemez. Hepsi birden Türk edebiyatını meydana getirir¹⁵⁹.

Meşrutiyet dönemi aydınları devletin bu dönemde ne durumda olduğunu yakından bilmekteydiler ancak yine de ellerinden gelen şeyler oldukça sınırlıdır. Bu şekilde Osmanlı Devleti sona doğru sürüklenmekteydi¹⁶⁰.

İkinci Meşrutiyet Türk tarihinin en zor zamanlarından biri olarak çok kötü günler ve yıllar yaşanmıştır. Bunun sonuncunda da devlet parçalanma sürecine girmiştir. Devletin yaşamakta olduğu bu felaketler, yıkılma ve parçalanmanın olduğu bu dönemler sanat ve edebiyat alanında oldukça fazla kullanılmıştır. Bu dönemin en önemli noktalardan biri de yaşanan her şeyin orijinal olmasıdır. Bu da edebiyat ve sanat alanındaki eserlere de oldukça orijinal şekilde yansiyarak milli şuur ve kimliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Meşrutiyette yaşanmış olan tüm olumlu ve olumsuz olaylar ve fikirler edebiyata yansıtılarak temsil edilmiştir¹⁶¹.

2.6. Üç Türkoloji Ekolü

2.6.1. İngiliz Türkolojisi

İngiltere, Rusya'nın Avrupa güç dengesini bozmasına mani olmak adına 1791'den 1878'e kadarki süreçte Osmanlı Devleti'nin yanında bulunarak devletin toprak bütünlüğünü koruma politikasını izlemektedir. Osmanlı devletinin Rusya ile mücadelesinde güç kaybetmesi üzerine İngiltere, bu politikasını değiştirerek Osmanlı Devletini parçalama ve Osmanlı topraklarında İngiliz çıkarlarını gözetebilecek küçük devletler kurulmasını sağlama politikasına yönelmiştir.

İngiliz Türkolojisi, hakeza Osmanlı'nın parçalanmasını, Rusya'nın güçlenmesini sağlayacak Pantürkist bir propaganda üzerine inşa edilmiştir. İngiltere'de Türkoloji çalışmaları 1830'larda başlamış fakat Türkoloji kürsüsünün kurulması 1906'yı bulmuştur. İngiliz olmamakla birlikte İngiliz Türkolojisine hizmet eden ve hakkında en çok çalışma yapılan oryantalist Ârmin Vambery'dir. Pantürkist bir yaklaşım benimseyen Vambery, Türk halkının çok geniş bir coğrafyaya yayıldığını Asya ve Avrupa tarihindeki en önemli değişimlerin Türklerden neşet ettiğini bu alanda henüz gerekli çalışmalar yapılmadığını yeni bulgularla Türk tarihine dair karanlık sayfaların aydınlatılabileceğini savunmuştur. İngiliz Türkolojisinin, Vambery kadar meşhur olmayan bir diğer önemli temsilcisi Arthur Lumley

¹⁵⁹ Agah Sırrı Levend, "Türkçülük ve Milli Edebiyat", *Belleten Dergisi*, C. 9, 1961, s. 204.

¹⁶⁰ Bilge Ercilasun, "Meşrutiyet ve Edebiyat", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 17, S. 1, 2010, s. 77.

¹⁶¹ Bilge Ercilasun, "a.g.m", s. 78.

Davids'tir. Henüz 15 yaşındayken bir Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi (Biblical Encyclopedia) hazırlamaya bir yandan da kendisini Türkçede yetkinleştirmeye çalışmıştır. Toplumun Yahudilere bakışının değiştirilmesi, sivil özgürlüklerin temini gibi konularda Times gazetesinde makaleler kaleme almıştır. Sultan II. Mahmut'a ithaf ettiği Grammar of the Turkish Language (1832) adlı eserle Davids'in ünü kısa süre zarfında İngiltere sınırlarını aşmıştır. Davids'in eseri Türkçenin yayınlanan ilk düzenli dilbilgisi bilgilerini içermesinin yanında Türk Tarihi ve Türk lehçeleri hakkında bilgiler içermesi, Osmanlıcadaki Türkçe etkisini açıklaması ve Türklerin medeniyette oynadıkları rolü vurgulaması bakımından büyük önem taşımaktadır¹⁶².

Genel olarak Türklerin medeniyet tarihindeki yerlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini Araplardan ve diğer Doğu milletlerinden üstün olduklarını ispatlamaya çalışan bu genel Türk dilbilgisi kitabı sarayın takdirini fazlasıyla kazanmıştır. Davids'in tezleri doğrultusunda Osmanlı Türkçesinin Arap ve Fars tesirinden arındırılarak Türki karakterinin ön plana çıkarılması yönünde oldukça erken dönemde çalışmalar yürütülmüştür. Ancak İngiliz Türkolojisinin siyasi Türkçülük üzerindeki etkisini daha ziyade Vambery sağlamıştır¹⁶³.

2.6.2. Fransız Türkolojisi

Fransız Türkolojisi başlangıç itibariyle Osmanlı ile gelişen ilişkilerin ve Hristiyanlaştırma misyonlarının sonucudur. Fakat Fransa da İngiltere gibi Osmanlı ve Rus genişlemesinin önlenmesi yönünde bir politika izlediği için Fransız Türkolojisi zamanla bu politikaya uygun Pantürkist bir çizgide ilerlemiştir. Osmanlı ile ilişkilerin güçlü olduğu 1699'da İstanbul'da açılan ve bir yıl sonra Paris'e nakledilen L' Ecole Speciale de Langues' da Doğu dillerini bilen tercümanlar (dil oğlanlar) yetiştirilmiştir. L'Ecole des Jeunes de Langues'in adı 30 Mart 1795'te L' Ecole Speciale des Langues Orientales Vivantes olarak değiştirilmiş ve aynı yıl burada dünyanın ilk Türkoloji kürsüsü açılmıştır.

De Guignes, dünya Türklüğünü Rusya'da yaşayanlar, Osmanlı hudutları dahilinde bulunanlar ve Balkanlarda dağınık halde İstiklal mücadelesi verenler olarak üçü kısımda ele almış, Türklerin tarih boyunca hangi adlar ile anıldıklarını ve gelişimlerini anlatmış ayrıca Ergenekon destanının ilk versiyonunu takdim etmiştir. Süleyman Hüsnü Paşa, Tarih- i Alem (1876) eserinin İslamiyet öncesindeki Türklerle alakalı olan bölümünü yazarken temel kaynak olarak De Guignes'ten istifade etmiştir. Fransız Türkoloji ekolünün önde gelen isimlerinden biri de Davids Leon Cahun'dur¹⁶⁴. Cahun, Turancılık ideolojisinin gelişiminde ve Türkçülerin Asya ile ilgilenmelerini sağlama konusunda etkili olmuştur. Başta Ziya Gökalp ve Yusuf

¹⁶² Mürsel Bayram, "Oryantalizm – Türkçülük İlişkisi ve Üç Tarz- ı Türkiyat", IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Niğde, 26- 28 Nisan 2017, s. 3.

¹⁶³ Mürsel Bayram, "Oryantalizm – Türkçülük İlişkisi ve Üç Tarz- ı Türkiyat", IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Niğde, 26- 28 Nisan 2017, s. 4.

¹⁶⁴ Mürsel Bayram, "a.g.m", s. 4.

Akçura gibi isimler olmak üzere dönemin Türkçü aydınları Cahun'dan sıkça söz etmiştir. Cumhuriyet Döneminin temel Türkçü eğilimleri ve Güneş Dil Teorisi gibi milli tarih oluşturma çabaları da büyük oranda Cahun'un eserleri üzerine temellendirilmiştir¹⁶⁵.

2.6.3. Rus Türkolojisi

İngiliz ve Fransız Türkolojileri, Türklerin bir bütün olarak Rus hakimiyetine karşı çıkmalarını sağlamak için Pantürkist bir yaklaşım benimserken Rus Türkolojisi ise tam aksine Rus hakimiyeti altındaki Türk unsurları daha da ayırtırmaya dönük bir siyasete hizmet etmiştir.

Rusya'nın Türkoloji'ye ilgisi 16. Yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Türkoloji alanındaki ilk çalışmalara I. Petro'nun danışmanı Dimitri Konstantinoviç Kantemir öncülük etmiştir. Kazan Üniversitesinde Tarih ve Filoloji bölümü açılmış, burada Türkoloji alanlarında ciddi çalışmalar yürütülmüştür. Rus Türkoloji ekolü, çok dilli araştırma ve yayın politikası doğrultusunda Rusçanın yanı sıra Almanca, İngilizce, Fransızca, Latince gibi dillerde eserler neşretmiştir.

Rus Türkolojisinin Türkiye'ye yansımalarına gelince Türkiye'de bilimsel Türkçülük Batı etkisiyle filizlenirken siyasal Türkçülüğün önderlerinin önemli bir kısmı da bilimsel Türkçülüğün doğmasına sebep olan Batılı Türkologlar ile irtibat halinde olmuşlar ve onlardan etkilenmişlerdir. Osmanlı Devletinin halefi Türkiye Cumhuriyetinin ise milli tarih yazımında daha çok Fransız Türkologların çalışmalarından yararlanmış ancak kültür politikasının teşkilinde Yusuf Akçura, Sadri Maksudi ve Zeki Velidi Togan gibi Rusya Türklerinin tecrübesinden de önemli oranda istifade edilmiştir¹⁶⁶.

2.7. Türkçülük Çalışmaları

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilince Türkiye'de yavaş Türkçülük çalışmalarının başlandığı görülmektedir. Milliyetçiliğin bu kadar yükselmesinde birçok etkenin rol oynadığı bilinmektedir. XVII. Yüzyıldan itibaren bazı alimler İslam, Çin ve daha sonraki Türk kaynaklarıyla çalışmışlardır. İslamiyet öncesindeki Türk dilini ve tarihini inceleyip Türk kavimlerinin Orta Asya'daki ve Avrupa'daki rollerini ortaya koymuşlardır. O zamana kadar aydınlatılmamış İslamiyet öncesindeki Türk tarihi üzerine eserler yazmışlardır. Türkçülük akımının gelişmesinde 1848 ihtilalından sonra Türkiye'ye yerleşmiş olan Macar ve sair Avrupalı mülteciler, eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilen Türk öğrenciler de etkili olmuştur¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Mürsel Bayram, “a.g.m”, s. 5.

¹⁶⁶ Mürsel Bayram, “a.g.m”, s. 6.

¹⁶⁷ Uğur Akbulut, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçülük ve Türk Tarih Yazıcılığı”, *Siyaset ve Kültür Dergisi*, C. 6, S. 34, Ağustos 2015, s. 154.

Osmanlı devletinde Türkçülükle alakalı olarak dil alanında çalışmalar başlamıştır. Bu alanlarda yapılmakta olan çalışmalar ise geçmişi incelemeyi gerektirmektedir. Yapılan bu incelemeler sonucunda ise kavmin özelliklerine, benliğine, şahsiyetine ışık tutulmaktadır. Bu da milliyet fikrinin ortaya çıkarılması ile sonuçlanmaktadır. Dil ve edebiyat alanındaki en önemli çalışmalar ise Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılmıştır. Türkçe sözlüklerden olan ve Türkçe asıllı kelimelerin ele alındığı “Lehçe-i Osmani” yi yazmıştır. Aynı zamanda Ebulgazi Bahadır Han’ın “Şecere-i Türki” eserini de Türkçeye çevirmiştir. Ahmet Vefik Paşa’dan sonra dil ve edebiyat konusunda yaptığı çalışmalarıyla Ali Suavi dikkat çekmektedir. Ali Suavi, “Türk devletlerinin tarih boyunca yaptıklarını ve kültürlerini ortaya koymak amaçlı” olarak “Ulum Gazetesi” için yazılar yazmıştır. Bu yazılarda genellikle “Türklerin çok eski bir medeniyete sahip olduklarını ve İslam dininin yayılmasına büyük çaba verdiklerini” anlatmıştır. Tabi ki burada ilgilendiği asıl unsur dil ve kültür olmuştur¹⁶⁸.

Türkiye’de eğitimin çağdaşlaşması için en önemli adımlardan biri olarak 1869 tarihinde “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” çıkarılmıştır. Bu sayede Sıbyan Mekteplerinde ve rüştiyelerde tarihin okutulması kararı alınmıştır. İlim açısından Türkçülüğe hizmet vermekte olan isimlerden biri de Şemsettin Sami’dir. Şemsettin Sami tarafından yazılan “Kamusül- Alam” ve “Kamus-i Türki” eserleri bu konuda önem arz etmektedir. Kamus-i Türki’nin önsözünde geçen sözler “Türk dili” olarak nitelendirilmiş ve “Hangi dilden alındığını fark etmeksizin kullanılan kelimelerin Türkçe sayılması gerektiğini” ifade etmiştir¹⁶⁹. Türkoloji çalışmaları için hizmet vermiş olan bir diğer isim ise Necip Asım olmuştur. Necip Asım’ın Mehmet Arif’le beraber “ Türk Tarihi” adlı eseri yazmıştır. Bu eser ile Türk milletine Türk tarihinin öğretilmesi daha önemli bir hal almıştır¹⁷⁰.

Türkoloji çalışmaları için hizmet vermiş olan bir diğer isim ise Necip Asım olmuştur. Necip Asım’ın Mehmet Arif’le beraber “ Türk Tarihi” adlı eseri yazmıştır. Bu eser ile Türk milletine Türk tarihinin öğretilmesi daha önemli bir hal almıştır. Osmanlı Devleti her geçen gün biraz daha dağılma yoluna girerken II. Abdülhamit’in son döneminde “Türkçülük” akımı yeniden canlılık kazanmaya başlamıştır. Bu süreçteki Türkçülük hareketinin üçüncü evresi önemlidir. Bu döneme damga vuran kişi ise Akçura oğlu Yusuf, daha sonraki adıyla Yusuf Akçura olmuştur. Yusuf Akçura Kahire’de çıkarılan Türk Gazetesi’ne 1904’te Nisan, Mayıs aylarında “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesini yayınlamış ve bu makale ile dönemin genel hatları çizilmiştir.

II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan birden çok dernek arasında en uzun ömürlü olanı 1912 yılında kurulan “Türk Ocağı” olmuştur. Türk olmayan unsurlar tarafından kurulan

¹⁶⁸ Uğur Akbulut, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkçülük ve Türk Tarih Yazıcılığı”, *Siyaset ve Kültür Dergisi*, C. 6, S. 34, Ağustos 2015, s. 155.

¹⁶⁹ Uğur Akbulut, “a.g.m”, s.156.

¹⁷⁰ Uğur Akbulut, “a.g.m”, s. 157.

milliyetçi derneklere karşı da bir tepki olarak kurulan Türk Ocağı'nın amaçları bulunmaktaydı. Bunlar ise “Türklerin milli terbiyesi ve yükselmesiyle Türk ırkının ve dilinin olgunlaşmasına çalışmaktır”. Bu amaca ulaşılması için de bunların öğretilmesi amaçlı olarak dersler, müsamereler ve konferanslar verilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla bir de kitap ve dergiler çıkarılmış ve okullar açılmasına gayret edilmiştir. Türk Ocağı kurulduktan sonra Türk Yurdu Cemiyeti'nin üyeleri Türk Ocağı'na geçmiştir. Türk Yurdu Dergisi de Türk Ocağı'nın resmi yayın organı haline gelmiştir¹⁷¹. Türkçülüğün teşkilatlanma dönemi açısından önemli bir dernek de 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti olmuştur. Kuruluşuna “Mehmet Emin Yurdakul'un öncülük ettiği dernekte Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu, Akçura oğlu Yusuf” gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri Cemiyette yer almaktadır. Dernek olarak önemli bir faaliyette bulunmayan Türk Yurdu Cemiyeti, kendi adıyla bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Derginin amacı olarak da “Bütün Türkler tarafından kabul edilecek olan ideal yaratmak ve Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunmak” yer alır. Buna ek olarak Türk milli ruhunu geliştirmek düşüncesi de yer almaktaydı¹⁷².

Türk milliyetçiliğinin ve Türk sosyolojisinin öncüsü olarak kabul edilen Ziya Gökalp de Mehmet Emin ile benzer görüşlere sahip olmaktadır. “Yeni Gün Gazetesi”nde “Türk Kimdir?” başlığıyla çıkan yazısında şunları dile getirmiştir: “Türk olmak için yalnız Türk kanı taşımanın yeterli olmadığını, Türk olmak için her şeyden evvel Türk kültürü ile terbiye görmek ve Türk mefkuresi için çalışmanın şart olduğunu” belirtmektedir. Ziya Gökalp milleti de “Lisanca, dince, ahlakça ve estetik olarak aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümre” olarak tanımlamaktadır¹⁷³.

2.8. II. Abdülhamit Dönemi Dergiciliği

II. Abdülhamit yönetimiyle basındaki sansür diğer senelere göre artış göstermiştir. Bu dönemdeki gazeteler ve dergiler uzun ömürlü olmuş, dil sadeleşmiştir. Bu da gazete ve dergilerin tirajının yükselmesini sağlamıştır. Sansürlerin olmasına rağmen süreli yayımlarla halkın okuma alışkanlığı artarak kültür birikimi de yükselmiştir. Dildeki sadeleşmede hız kazandırmıştır¹⁷⁴.

II. Abdülhamit dönemindeki dergiciliğin örneklerinden biri olarak 1891 yılında Servet- i Fünun yayımlanmıştır. Avrupa'daki resimli dergilerin kalitesinde olmasına özen gösterilerek yayım yapmak “isteyen Servet- i Fünun” bu konuda padişahın ekonomik destek görmüştür. Yeni baskı makineleri kullanılmıştır. 1901 tarihinde Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğünden ayrılması ile Servet – i Fünun dergisi teknik yazıların ağırlıkta olduğu yazılar

¹⁷¹ Uğur Akbulut, “a.g.m”, s. 158.

¹⁷² Uğur Akbulut, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçülük ve Türk Tarih Yazıcılığı”, *Siyaset ve Kültür Dergisi*, C. 6, S. 34, Ağustos 2015, s. 159.

¹⁷³ Uğur Akbulut, “a.g.m”, s. 161.

¹⁷⁴ Kenan Demir, “Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1923)”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, Iğdır 2016, s. 81.

yayımlayarak varlığını devam ettirmiştir. 1893'te Baba Tahir tarafından yayımlanmakta olan Malumat'ta dönemin önemli olan bir diğer dergisidir. "Servet-i Fünun Dergisi" ile tartışmaya giren Malumat eski edebiyatı savunmuştur. Hanımlara Mahsus Gazetesi de 1895 yılında çıkarak dönemdeki önemli bir kadın dergisi olarak yayım yapmıştır. 1896'daki Çocuklara Mahsus Gazetesi Avrupa dergilerinden alınmış olan resimlerle, resimli hikayelerle, fıkralarla, ülkeden ve dünyadan haberlerle, küçük hikayelerle, bilmecelerle oluşturularak dönemin önemli bir dergisi olmuştur¹⁷⁵. Osmanlıdaki sansür olaylarından sonra gazeteciler yurtdışına kaçarak buralarda birçok süreli yayım çıkarmışlardır. Özellikle II. Abdülhamit dönemindeki otoriterleşmenin artması birçok yazarı özgür şekilde yayım yapmaları için yurt dışına gitmeye mecbur bırakmıştır. Yapılan yayımlarla da II. Abdülhamit'in politikalarını sert şekilde eleştirmişlerdir. Jön Türk olarak nitelendirilen Padişah karşıtı yazarlar Avrupa'da birçok dergi çıkarmışlardır¹⁷⁶.

2.9. II. Meşrutiyet Dönemi Dergiciliği

II. Meşrutiyet döneminin getirmiş olduğu özgürlük ile dergilerin sayısı bir hayli artmış ve dergicilik Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde karşımıza çıkmakta olan ve yayın yapan dergilerin en önemli özellikleri ise kısa ömürlü dergiler olmalarıdır. Hatta birçok dergi yalnızca birkaç sayı şeklinde çıkmıştır. Bu dönemde çıkan dergilerin diğer özellikleri ise küçük boyutlu ve 2 ile 8 sayfa aralığındadır¹⁷⁷.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle beraber Osmanlı devletinde birçok dergi yayımlanmıştır. Dergilerdeki uzmanlaşmanın yaşanmış olduğu bu devrede dergilerin içerikleri ve kaliteleri açısından diğer dönemlere göre bir hayli gelişme olmuştur. Bu dönemde yayımlanmış olan dergilerde iktisadi, zirai, sanayi, fikri, magazin ve edebi İslamcı, Türkçü, kadın, tiyatro, sinema, sosyalist, mizahi ve spor alanındaki konular işlenmiştir¹⁷⁸.

2.10. Türkiye'de Yayımlanmış Türkçü Yayın Organları ve Dergiler

Genç Kalemler

1910- 1912 tarihlerinde Genç Kalemler dergisi milliyetçi fikir olarak Selanik'te yayınlanmaya başlamıştır. 8 sayı olarak çıkan "Hüsün ve Şiir" dergisinin ismi 9. sayıdan itibaren "Genç Kalemler" olmuş ve ismi değiştirilerek yayın hayatına girmiştir. Derginin sorumlu müdürü Nesimi Sarım Bey, başyazarı ise Ali Canip Bey'dir. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, yazıları, şiirleri, hikayeleri ve düşünce yazılarıyla etkili olmuşlardır. "Akil Koyuncu, Ali Naci, Celal Sahir, Ethem Hidayet, Enis Avni, Faik Ali, Fazıl Ahmet,

¹⁷⁵ Kenan Demir, "a.g.m", s. 82

¹⁷⁶ Kenan Demir, "a.g.m", s. 83.

¹⁷⁷ Kenan Demir, "a.g.m", s. 84.

¹⁷⁸ Kenan Demir, "a.g.m", s. 100.

Hamdullah Suphi, Hüseyin Daniş, Hüseyin Nami, Hüseyin Siret, Hüseyin Suat, İsmail Neşat, Kazım Nami, M. Zühtü, Mustafa Haluk, Raif Necdet, Süleyman Nazif, Süleyman Nesip, Şahabettin Süleyman, Tahsin Nahit, Tevfik Fikret, Yunus Nadi” gibi isimler de derginin yayınına katkıda bulunmuşlardır¹⁷⁹.

Dergi ikinci cildin yayınlanmasından itibaren İttihat Terakki desteğini almıştır. Dergi aslında dil ve edebiyat dergisi olarak vücut bulmakta fakat diğer bilim dallarına da değinmekteydi. Dört cilt halinde toplam 33 sayı çıkan derginin yayını, Balkan Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Selanik’in Kasım 1912’de Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmasıyla yayın hayatı son bulmuştur¹⁸⁰.

Genç Kalemler dergisinin milliyetçilik anlayışı halkçı, bağımsızlığı savunan, antiemperyalist, çağdaşlaşmanın gerekliliğini öngören, bilimi savunan ve laik olan bir görüştür. Temelinde dil yer almakta ve kültürel bir karakter taşımasına rağmen siyaset alanına kadar taştan bir milliyetçiliktir. Genç Kalemler bu noktada asıl amacı yeni bir hayat yaratmak olan grubun kitle iletişim aracı olarak görev görmüştür. Bu hayat ise çağdaşlaşmış olan bir toplumun ve ulusun, laik olan ulusal olan hayatını ifade etmektedir¹⁸¹. Genç Kalemler dergisi, Osmanlı – Türk tarihi açısından II. Meşrutiyet döneminin fikir ve basın dünyasında önemli bir aktör olarak görülmektedir. Dergi yayınlanmaya başladığı kendi zorlu döneminden İttihat ve Terakki Cemiyetinin aktif olduğu dönemleri dahi etkilemiştir. Özellikle de yeni Türk devletinin kuruluş aşamalarını ve Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeleri de anlamak için son derece üzerinde durulması ve dikkat edilmesi gereken bir kaynaktır¹⁸².

❖ Türk Yurdu Dergisi

Türk dergiciliği açısından Türk Yurdu Dergisi Türk milliyetçiliğinin için en eski ve uzun ömürlü olan dergidir. Yaptığı yayınlar sayesinde Türk milli kimliği ortaya çıkmıştır. “Türk Yurdu Cemiyeti” adı altında 30 Kasım 1911’de Türk Yurdu Dergisi çıkmaya başlamış cemiyetin kapanmasından sonra da yayınlanmıştır. Türk Yurdu dergisi 25 Ocak 1912 tarihinde kurulmuş olan Türk Ocağı ile bütünleşmiştir. Bazı kesintiler oluşmasına rağmen günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Dergi o günden beri Türkçülük çizgisinden ayrılmayıp bir yayın organı olma niteliğini her zaman korumuştur¹⁸³.

¹⁷⁹ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 5.

¹⁸⁰ Arda Odabaşı, “Genç Kalemler İncelemelerindeki Hatalar”, *Müteferrika Dergisi*, S. 30, 2006, s. 49- 83.

¹⁸¹ Arda Odabaşı, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Dergilerinden Genç Kalemler”, *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, İstanbul 2006, s. 240.

¹⁸² Arda Odabaşı, “a.g.t”, s. 241.

¹⁸³ Haluk Ölçekçi, “Halim Sabit’in Altaylara Seyahat Notları ve Osmanlı Dönemi Türk Yurdu Dergisinde Türk Dünya İlgisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 2, S. 2, Ağustos 2016, s. 188.

Türk Yurdu dergisinin, imtiyaz sahipliği ve yönetimi Mehmet Emin Yurdakul ile Yusuf Akçura arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Türk Yurdu dergisi, Türk düşünce, sanat ve toplum hayatında çok etkili olmuştur. Birçok bilim, düşünce ve sanat adamının yetişmesine yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Ülkenin yönetici ve yönlendirici bakımından toplum hayatından söz sahibi olan kişileri de düşünce, siyaset gibi alanlarda geliştirmiştir¹⁸⁴.

Türk Yurdu, Türkçülük düşüncesinin dışa yansımaları olmuş ve her ikisi birlikte günümüze değin uzanmışlardır. Türk Yurdu Dergisi çıkmaya başladıktan sonra programını şu şekilde açıklar:

Türk Yurdu dergisi Türk milleti tarafından mümkün olduğu kadar okunup anlaşılacak bir tarzda yazılacak ve dili sade olacaktır. Dergi bütün Türklere bir ideal vermeye çalışacaktır. Dergide Türklerin iktisadi ve ahlaki yönden yükselmelerine ve ilmi yönden zenginleşmelerine hizmet eden konulara ağırlık verilecek bu arada siyasi meseleler de ele alınacaktır. Türklerin birbirleriyle irtibatlarının sağlanması için Türk dünyasının her tarafında olup biten vakalara yer verilecek ve değişik bölgelerde ortaya çıkan fikir akımları ve edebiyatlar tanıtılacaktır. Dergi, iç politikada hiçbir siyasi partiye taraftar olmayacaktır. Dergi Osmanlı Türkleri arasında milli ruhun gelişmesine ve güçlenmesine çalışacak ve son zamanlarda ortaya atılan aşırı Batı hayranlığına da karşı konmaya gayret edilecektir¹⁸⁵. Derginin dış politikadaki prensibi ise Türk milletinin menfaatlerini korumak olacaktır¹⁸⁶.

II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden itibaren söylem tarzında kendini hissettirmiş olan Türkçülük hareketi, dönemin ideolojilerinin zayıflamasıyla politik açıdan da resmi bir hal başlamıştır. Matbaanın ve yayıncılığın artmasıyla, iletişim ve ulaşımda gelişmeler olarak yaygın eğitimin ortaya çıkardığı aydın sınıf gibi etkenlerle etkileşim olan Türk milliyetçiliği gelişimini daha da artırmaktaydı. Türk tarihi ve Türk dili üzerinde yapılan çalışmalarla kültürel açıdan yükselmeler meydana gelmiştir¹⁸⁷.

Türkçülük fikrinin yükselmesi konusunda katkıları bulunan Türk Yurdu Dergisinin etrafında fikirlerini yürütmekte olan Rusya kökenli Türkçülerin önemli katkıları bulunmaktadır. Türk Yurdu dergisine bakıldığında burada Kırımlı İsmail Gaspıralı'ya ait olan fikirlerden ve faaliyetlerden ilham almış olan Rusya Türkleri ve Osmanlı aydınları olarak iki grup vardır. Yusuf Akçura, Sadri Maksudi, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin Resulzade, Ahmet Ağaoğlu Halim Zabiti ve Zeki Velidi Togan gibi isimler Rusya kökenli olan Türkçülerdir. Yazar kadrosu oldukça geniş olan dergide yayın politikası ve derginin müdürü

¹⁸⁴ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 6.

¹⁸⁵ Aybike Yurdürün, "Yayın Tarihimizde Türk Yurdu Dergisi ve Derginin Dil Konulu Makalelerinin İçerik Analizi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1994, s. 17.

¹⁸⁶ Aybike Yurdürün, "a.g.t", s. 18.

¹⁸⁷ Haluk Ölçekçi, "Halim Sabit'in Altaylara Seyahat Notları ve Osmanlı Dönemi Türk Yurdu Dergisinde Türk Dünya İlgisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.2, S. 2, Ağustos 2016, s. 190.

olan Yusuf Akçura'nın önemli bir ağırlığı olmuştur. Bunu dergide yayınlanmış olan makaleleriyle de görmek mümkündür. Derginin sorumluluğunu üstlenmiş olan ve bu nedenle haberler ve etkinlikleri de duyurmuş olan en fazla yazıyı yazan Yusuf Akçura'dır. Yusuf Akçura'nın ardından Rusya kökenli olan Türkçüler arasında daha çok dikkat çekmekte olan bir diğer isim ise Halim Sabit'tir¹⁸⁸.

Rusya Türkleri tarafından 19. Yüzyılın tamamında milli kültürel mücadele açısından ortaya çıkan siyasi tecrübe ve birikim söz konusu olmuştur. Diğer bölgelerden gelen aydınlar aracılığıyla da Osmanlı aydınları ve Türkleri Türkçülük etrafında buluşmuşlardır. Osmanlı Türkleri ve Rusya'da yaşayan Türklerin kültürel anlamda bütünlüğe verdiği önemi savunmakta olan Türk Yurdu dergisinin yazarları, Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde, fikirde, işte birlik" sözlerini dikkate alarak faaliyet yürütmeye gayret etmişlerdir¹⁸⁹.

❖ Türk Sözü Dergisi

Türk Ocağı tarafından çıkarılan dergi İstanbul'da 16 sayı olarak yayımlanmıştır. Derginin Müdürü Celal Sahir, baş muharriri ise Ömer Seyfettin'di. Dilde sadeleşmeyi savunan Ömer Seyfettin'in "halkın konuştuğu dilin esas alınmasını" içeren yazılarının yanında Aka Gündüz, Cevat Turgut, Cevdet Fahri, Habil Adem, Mehmet Refet, Kazım Nami ve elbette Celal Sahir'in yazı ve şiirleri de yayınlanmaktaydı¹⁹⁰.

Türk Sözü dergisi sadece aydınlarla hitap etmeyip halka inmeyi de gaye edinmiştir. Dergi en az Osmanlı toprakları dahilinde yaşayan Türkler kadar dış Türklere de önem verir¹⁹¹.

Dergi sağlıklı gençlerin yetişmesini amaç edinir. Bunun için ilkin içkiye karşı savaş açar. Anadolu'da içki tüketiminin hat safhaya ulaştığına değinildikten sonra bundan vazgeçilmesi gerektiğinin hem ilmi hem dini delillerle ispatlanmaya çalışılır. İçki ile alakalı hukuki düzenlemeler de alkışlanır. Gençlerin sağlıklı yetişmesi için açılan izci kampları ve spor kulüplerinden ve faaliyetlerinden haber verilir. Dergi Türk'ün her yönden olduğu gibi ekonomik yönden de gelişmesi için teşvik eder ve bu yolda hangi tedbirlerin alınması gerektiğinden bahseder. Bu tedbirlerden en önemlisinin esnaf birliklerini ve loncaları kurmak olacağı vurgulanır.

Türklük şuurunu uyandıracak hikayelere de yer verilmiştir. Dergimizde bu şekilde telif edilmiş 6 tane hikaye vardır. Sonuç olarak Türk Sözü dergisi kendisini oluşturan yapı taşlarının her birini Yeni Lisan hareketi adına ürüne dönüştürmeyi bilmiş, bu hareketin halka

¹⁸⁸ Haluk Ölçekçi, "a.g.m.", s. 191.

¹⁸⁹ Haluk Ölçekçi, "a.g.m.", s. 192.

¹⁹⁰ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 13.

¹⁹¹ Muharrem Kaplan, "Yeni Lisan Hareketinde Türk Sözü Dergisinin Yeri", *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, S. 34, 2012, s.17.

mal olmasında önemli katkılar sağlamış ve bu harekete önemli bir ivme kazandırmış, dönemin en önemli dergilerinden biridir¹⁹².

Yeni Lisan Hareketi Nedir?

“Genç Kalemler Dergisi”nin II. cildi ile başlatılmış olan yeni lisan hareketi Türkçenin sadeleştirilmesine yönelik yapılan ilk sistemli harekettir. Bu çalışmalar sadece dil alanında değil milli edebiyat alanında da yoğunlaşarak milli dil politikası geliştirilmesi düşüncesi oluşturulmuştur.

Yeni Lisan hareketi Arapça ve Farsça kelimelerin dilden tamamen atılması yönünde bir tutum sergilemediği gibi yeni kelime arayışıyla da Orta Asya Türklüğüne dönmeyi prensip olarak benimsememektedir¹⁹³.

❖ Atsız Mecmua

Hüseyin Nihal Atsız tarafından çıkarılmış olan “Orkun Süreci” olarak adlandırılan süreçte yayımlanmış dergilerden ilki Atsız Mecmua’dır. Her ay olacak şekilde İstanbul’da çıkarılmıştır. 1931 – 1932 yılları arasında 17 sayısı yayımlanmıştır¹⁹⁴.

Dergide Milli Mücadele ve I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Türk toplum hayatının üzerinde durulmaktadır. “*İşte bu mecmua halkın içine girecek onun ıstırabına ve sefaletine katışarak, köylümüzü ve köylerimizi kurtarmaya, yükseltmeye çalışacak gençlerin mecmuası olacaktır.*” sözleriyle ifade edilmektedir¹⁹⁵.

Atsız Mecmua’nın sahibi ve müdürü Hüseyin Nihal Atsızdı. Derginin yazarları ise “A. Ziya Karamuk, Abdalbaki Gökpınarlı, Abdülkadir İnan, Adnan Cahit Ötüken, Ali Fethi Tevetoglu, Fevziye Abdullah Tansel, M. Fuat Köprülü, M. Halit Bayrı, Nihat Sami Banarlı, Pertev Naili, Zeki Velidi Togan’dır.” Atsız Mecmua dergisi düşünce, dil, tarih, halk bilgisi ve edebiyat konusunda çevresini de etkilemişti. 17 ay boyunca sürekli olarak yayınlanan dergi, 80 sayfa olarak çıkarılan Ekim 1932 sayısı ile yayımına son vermiştir. Bu sayının sonuna Atsızın “Yolların Sonu” şiiri yazılmış ve “BİTTİ” ifadesi konmuştur¹⁹⁶.

❖ Çığır Dergisi

¹⁹² Muharrem Kaplan, “Yeni Lisan Hareketinde Türk Sözü Dergisinin Yeri”, *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, S. 34. 2012, s.18.

¹⁹³ Hüseyin Çelik, “Genç Kalemler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 21- 23.

¹⁹⁴ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 14.

¹⁹⁵ Mehmet Fatih Yiğit, “Erken Dönem Cumhuriyet Türkiye’sinde Ulus İnşa Süreci ve Atsız Mecmua Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2014, s. 79.

¹⁹⁶ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 15 – 16.

Dergi en başta Türkçülük fikrine taraftar olarak hayat bulmuştur. Daha sonra ise Cumhuriyet Halk Fırkası'na ait olan Altı Ok'u benimsemiştir¹⁹⁷. Derginin sahibi ve müdürü Hıfzı Oğuz Bekata'dır. Türk tarihi, dili, edebiyat, sanat, toplum bilimi, ekonomi, köycülük konularında yazılara yer veren dergide önemli isimlerin yazıları da yer almıştır. Bu isimler "Hüseyin Namık Orkun, Hamit Zübeyir Koşay, Remzi Oğuz Arık, Abdülkadir İnan, Orhan Gökay, M. Şakir Ülkütaşır, Mehmet Kaplan, Sadri Maksudi Arsal, Hüseyin Cahit Yalçın" dır dır. Buna ek olarak sekseni aşan ismin de yer aldığı yazar ve tanınmış şair dergi için yazılar yazmıştır¹⁹⁸.

❖ Orhun Dergisi

Hüseyin Nihal Atsız tarafından Atsız Mecmua kapatıldıktan sonra Edirne Erkek Lisesinde edebiyat öğretmenliği yaparken çıkarmaya başladığı Türkçü dergidir. Dergiye ait olan ilk sayının kapağında Orhun dergisinin Atsız Mecmua'nın devamı olduğu ve Türkçülük fikriyle çıkarıldığı açıklanmaktadır. Dergi 1933 ile Temmuz 1934 arasında 9 sayı olarak çıkarılabilmektedir. Derginin sahibi ve müdürü ise Hüseyin Nihal Atsızdır. Derginin yazarları arasında "Atsız, Nihat Sami, Fevziye Abdullah, Orhan Gökay, Suat Kemal, Ahmet Yekta, Ahmet Özdemir, Ali İhsani Atsız, Yoldaş, Tolunay, Zahir Sıdkı" vb. isimler bulunmaktaydı. Türk dili, yazım sorunu, edebiyat ve halk bilgisi dikkat çeken yazılar içerisindeydi. Yuluğ Tığın, Kürşad, Moyuncur Kağan'ı tanıtmak için yazılan yazılar ve şiirler yayımlanmaktaydı. Edirneli Nazmi üzerine yazılmış olan araştırma da önemliydi¹⁹⁹.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nce benimsenmiş olan Türk tarihi tezine karşı çıkan Zeki Velidi'yi desteklemesi, 4 ciltlik Türk Tarihini eleştirmesi ve Ali İhsan Paşanın bir mektubunu yayınladığı gerekçesiyle 1934 yılında dokuzuncu sayısından sonra kapatılmıştır²⁰⁰.

Dergi Ekim 1943 tarihinde yeniden yayımlanmaya başlamış ve bu dönemde yayımlanan II. Dünya Savaşı sırasında artış gösteren sol faaliyetlere dikkat çekmiştir. Atsızın "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye açık mektupları" Türkçülerin ve Türkçülüğün açısından önemli rol oynamıştır. Komünistlerin devlet kurumlarında görevlendirilmesinden yana duyulan rahatsızlıkta dile getirilmişti. Hakkında ithamda bulunulandan biri de Sabahattin Ali idi. Bunun üzerine Atsız 'a hakaret davası açtı. 3 Mayıs 1944'te Ankara'daki yükseköğrenim gençliği gösteri ve yürüyüş yapmıştır. İnönü tarafından 19 Mayıs 1944'teki Gençlik ve Spor Bayramı söylevinde Türkçülüğü ve Türkçüleri kesin olarak mahkum eden sözler söylenmiştir.

¹⁹⁷ Aslı Yapar Gönenç, "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.0, S.29, Mart 2011, s. 69.

¹⁹⁸ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 16.

¹⁹⁹ Necmettin Sefercioğlu, "a.g.e", s. 17.

²⁰⁰ Necmettin Sefercioğlu, "a.g.e", s. 18.

Hüseyin Nihal Atsız'a ve Orhun dergisine yakınlık duyan Türkçü gençler ise göz altına alınarak sıkıyönetim altında bulunan İstanbul'a götürülmüşlerdir. Buraya geldiklerinde değişik işkenceler altında sorgulamalar yapılarak sonunda, “Hükümeti devirme ve bir Turan devleti kurmaya girişme” suçlarının işlenmesinden dolayı İstanbul sıkıyönetim mahkemesinde adlarına dava açılmıştır²⁰¹.

Türkçülerden bazılarına değişik süreli cezalar verilerek II. sıkıyönetim mahkemesinde duruşmalar yeniden yapılmıştır. Sonunda ise sanıkların cezaları kaldırılmış ve cezaevinde geçen bir yılı aşkın zamanları geçmiştir. Bu olaylardan dolayı Nisan 1944'te kapatılan Orhun dergisi de bir daha yayımlanamamıştır. Yayımlanan mektuplar, Türkçülere yapılan işkencelere rağmen Türkçülük hareketinde miladın başlaması ve 3 Mayıs'ın “Türkçülük Günü” sayılması sağlanmıştır²⁰².

❖ Ergenekon Dergisi

Ünlü Türkçü Reha Oğuz Türkkkan tarafından İstanbul'da çıkarılan dergilerin ilkidir. 10 Kasım 1938'de çıkarılmaya başlanan derginin yayınlanma süresi 4 sayısı kadardır. Ergenekon dergisi 10 Şubat 1939'da çıkmış olan 4. sayısı ile mahkeme kararı ile kapatılmıştır. Derginin kapatılma sebebi “Faşizm tehlikedir” ve “Türkiye'deki Naziler ve tehlike” başlıklı dizi yazıların Almanya ile olan dostluğun tehlikeye düşeceği bahanesiydi²⁰³.

❖ Türklük Dergisi (Milliyetçi Kültür)

Milliyetçi Kültür Mecmuası, aylık olarak İstanbul'da toplam olarak 13 sayısı şeklinde yayımlanmıştır. Sahibi ve müdürü Hüseyin Sadettin Arel, başmuharriri İsmail Hami Danişment'tir. Yayın ilkesi “Türklük, milliyetçi olduğundan dolayı ırkçı, dilci, kültürcü ve vatancıdır.” İfadeleriyle açıklanmaktadır. Başlıca yazarları, “Nurettin Arıdoğan, Hüseyin Sadettin Arel, Ahmet Caferoğlu, İsmail Hami Danişment, Nazan Danişment, Ali Ulvi Elöve, Hüseyin Namık Orkun, Rıza Ruşen Yücel” vb. idiler. Derginin yayımı Nisan 1940'ta son bulmuştur²⁰⁴.

❖ Gökbörü Dergisi

II. Dünya Savaşı (5 Kasım 1942- 25 Mayıs 1943) sıralarında Reha Oğuz Türkkkan tarafından Gökbörü Dergisi milliyetçiliği Türklerin devlet ve toplum hayatında temellendirilmesi amacıyla çıkarılmıştır. 15 günde bir olacak şekilde toplamda 13 sayı olarak

²⁰¹ Necmettin Sefercioğlu, “a.g.e”, s. 19.

²⁰² Necmettin Sefercioğlu, “a.g.e”, s. 18.

²⁰³ Necmettin Sefercioğlu, “a.g.e”, s. 19.

²⁰⁴ Necmettin Sefercioğlu, “a.g.e”, s. 20.

İstanbul’da çıkarılmıştır²⁰⁵.Derginin asıl amacı ise Türk devleti içerisinde toplum hayatına da yayılmak suretiyle ırkçılığa dayalı olan bir milliyetçiliğin oluşturulmasıydı. Bakıldığı zaman Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra şekillenmeye başlayan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk zamanlarında milliyetçilik kavramı tanımlaması zor şekilde ortaya çıkmıştır²⁰⁶.

Buna ek olarak özgür ve kalkınmış şekilde Türk yarınının oluşturulması için Türk hayatını olumsuz şekilde etkileyecek olan zihniyetlerle mücadele edileceğini de dile getirmiştir. Bunun yanında Türklüğü ilgilendiren kültür, medeniyet ve Türk tarihi doğrultusunda araştırmalar yapılacağı da vurgulanmıştır²⁰⁷.Birçok şairin şiirlerine yer verilmekte olan derginin her sayfasında karikatür yayımlanmıştır. Son sayılarına gelindiğinde ise kağıt yemin edilemeyince dergi bazı zamanlarda çıkamamıştır. Bunun sonucunda da 12. Sayısı ile dergi son bulmuştur²⁰⁸.

❖ Çınaraltı Dergisi

1941 – 1948 senelerinde yayımlanmış olan dergi Türkçü fikir ve sanat dergisi olarak ortaya çıkmıştır. Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi derginin kurucusudur. Çınaraltı dergisi toplamda 161 sayı olacak şekilde yayın hayatına devam etmiştir²⁰⁹.Dergi adını Ziya Gökalp’ın “Küçük Mecmua” da yayımlanmış olan ilk makalesinden almaktadır²¹⁰. Yayın hayatında olduğu dönem boyunca Türkçülük ve milliyetçilik düşüncelerini benimsemekte olan dergilerin başında gelmiştir.

Dergi içeriğinde Türkçülük, Türk medeniyeti, milliyetçilik, kültür, dil, edebiyat, Türk sanatları, tarih, ticaret ve iktisat, musiki, tiyatro, resim gibi farklı ilgi alanlarına dair makalelere yer verilmiştir²¹¹. Dergide şiirleri, hikayeleri, hatıraları, ve makaleleri yayımlanmış olanlar ise Mehmet Emin Yurdakul, Behçet Kemal Çağlar, Yahya Kemal, Yusuf Ziya Ortaç, Nihal Atsız, Halide Nusret Zorlutuna, Orhan Seyfi Orhon, Zeki Velidi Togan, Peyami Safa vb. isimlerdir. 1948 yılının 17 Mart – 9 Haziran günlerinde dergi 11 sayı daha devam ettikten sonra kapatılmıştır.

²⁰⁵ Murat Karataş, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gökbörü Dergisi” *Journal Of Universal History Studies* , C.2, S.1, 2019, s. 136.

²⁰⁶ Murat Karataş, “a.g.m”, s. 37.

²⁰⁷ Murat Karataş, “a.g.m.”, s. 138.

²⁰⁸ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 26.

²⁰⁹ Necati Tonga, “İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı”, *Değirmen Yüzyılın Dergileri*, S. 29, 2012, s. 5 – 9.

²¹⁰ Gökay Durmuş, “Çınaraltı’nın Faaliyet Sahası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 34, 2013, s. 98.

²¹¹ Necati Tonga, “İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı”, *Değirmen Yüzyılın Dergileri*, S. 29, 2012, s. 5 – 9.

❖ Doğu Dergisi

Doğu dergisi 29 Ekim 1942 tarihinden itibaren Zonguldak'ta 1951 tarihine kadar yayınlanmıştır. Tahir Akın Karauguz tarafından Halkevi adına çıkarılmıştır. Bu süre zarfında 96 sayı olarak çıkarılmaya devam etmiştir. Doğu dergisi her ay yayınlanan dergi olsa da genellikle üç ayda üç kez üç sayı şeklinde çıkarılmıştır²¹².

Doğu Dergisinde “Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Behçet Kemal Çağlar, Yahya Kemal Beyatlı” gibi isimler “Türk ahlakını ve Türkçülük tarihini toplumsal hayat” ile ilişkilendirdikleri yazıları bulunmaktadır. Dergi içeriğinde terbiye, gelenek, çocuk terbiyesi, ahlak, milli şuur ve heyecan gibi içeriklere yer verilmekteydi. Derginin içeriğinde bir de dikkat çekici olarak Türkçülük fikriyle alakalı olarak bir anketin olması ve bu sorulara da yetkin kişiler tarafından cevap almış olmasıdır²¹³.

Doğu Dergisi, ilk defa bu anlamda memlekette yer alan fikir adamlarına sorular hazırlamıştır. Türkçülüğün daha fazla önem kazanması açısından anketteki sorulara cevap veren isimlerin gelecek sayıda yazılarının dergide yayınlanmasına dair açıklama yapılmıştır. Ancak dergi maddi imkansızlıklar yüzünden kapatılmıştır²¹⁴.

❖ Türk Düşüncesi Dergisi

1953 – 1960 tarihleri arasında 63 sayı şeklinde çıkarılan derginin yönetmeni ve başyazarı Peyami Safa'dır. Dergide şiirleri ve yazıları yayınlanan kişiler ise Behçet Kemal Çağlar, Mustafa Şekip Tunç, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ahmet Ateş, Reşat Ekrem Koçu, M. Türker Acaroğlu ve Ahmet Kutsi Tecer'dir²¹⁵.

Türk Düşüncesi dergisinin ilk sayısında yer alan tüm yazılar Peyami Safa tarafından savunulan “Doğu Batı sentezi” fikrini desteklemektedir. Dergi, Peyami Safa'nın şahsi olarak ilgilenmiş olduğu süre boyunca kalitesini korumaya devam etmiştir²¹⁶.

Türk Düşüncesi dergisi yayımlandığı zamanlarda Türk toplumunun düşünce hayatında önemli bir yer almış ve katkıda bulunmuştur. Derginin sona ermesi ile 27 Mayıs askeri darbesiyle olmuştur²¹⁷.

❖ Düşünen Adam Dergisi

²¹² Yaşar Zorlu, Faruk Temel, “Türkçü Bir Fikir Dergisi Doğu ve Chp İlişkisi (1942- 1945) “, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2019, s. 353.

²¹³ Yaşar Zorlu, Faruk Temel, “Türkçü Bir Fikir Dergisi Doğu ve Chp İlişkisi (1942- 1945) “, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2019, s. 354.

²¹⁴ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 26.

²¹⁵ Mehmet Törenek, “Peyami Safa ve Türk Düşüncesi Dergisi” , *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C, S. 62, 2012, s. 244.

²¹⁶ Mehmet Tekin, “Türk Düşüncesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, s. 538 – 540.

²¹⁷ Mehmet Tekin, “a.g.e”, s. 538 – 540.

Dergi tarafsız olan siyasi yapısıyla 1961 – 1962 yılları arasında İstanbul’da haftalık olarak 68 sayı şeklinde yayımlanmıştır. Temelinde yorum ve haber dergisi olan Düşünen Adam’ın başında Hami Tezkan ile Gökhan Evliyaoğlu yer almaktaydı. Dergi içeriğinde değişik siyaset ve toplum konuları ve önemli haber yorumları yayımlanmaktaydı. Buna ek olarak çok sayıda yazarın yazıları da dergide yayımlanmaktaydı. Bu isimler ise “Peyami Safa, Ali Fuat Başgil, Gökhan Evliyaoğlu, Nurettin Topçu, Cevdet Perin, Tahsin Ünal, Necdet Sancar, Galip Erdem, Türkan Turgut, Yaşar Özen” den oluşmaktaydı. Dergi 68. Sayıda son bulmuştur²¹⁸.

❖ Milli Yol Dergisi

Haftalık olarak yayımlanan siyasi ve milliyetçi dergidir. Dergi amacını, “Tarafsız yayın hayatına başladık, milliyetçiyiz. Her konuyu milliyetçi gözüyle göreceğiz.” Sözleriyle belirtmiştir²¹⁹. Derginin önderliğini ise Türkçü kimliğiyle bilinmekte olan İsmet Rasin Tümtürk yapmıştır. Dergide Atsızın birkaç yazısına da yer verilmiştir²²⁰. Milli Yol dergisi antikomünizmi temel ilke sayarak komünizme, komünistlere, Sovyetler Birliği gibi sosyalist / komünist ülkelere ve de Türkiye’de bulunan solculara karşı düşmanca bir tutum takınmıştır. Milli Yol’un kapanış süreci hesaplı bir biçimde gerçekleşmemiştir. Dergide çıkmakta olan ve ele alınan kesime karşı yakınlığı hissedilen Nurculuk ile ilgili bir yazı Atsızın eleştirisiyle karşılaşmış ve dergi yayın hayatına son vermek durumunda kalmıştır²²¹.

❖ Yeni Türkistan Dergisi

Dergi içeriğinde Türkiye ile ilgili güncel konular yer alsa da Türkiye dışındaki muhacir Türklere de değinilmektedir. Türklere değinilmiştir. Türkistan ve diğer bölgelerde yaşamını sürdüren Türklerin düşünceleri ve istekleri bu dergide yer alarak Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan kardeşleriyle bunları paylaşmak istemişlerdir²²². Dergi neredeyse tamamen Türkiye Türkçesinde çıkmış, yazılara bakıldığında Türkistan lehçesiyle yazılanlar çok az bir yer tutmuştur. Derginin ilk sayısından itibaren imtiyaz sahibi Osman Kocaoğlu’dur.

²¹⁸ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 57.

²¹⁹ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 53.

²²⁰ Halil Akkurt, “Milliyetçi ve Antikomünist Milli Yol Dergisinin (1962) Bir Tahlili”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 33, 2021, s. 380.

²²¹ Halil Akkurt, “Milliyetçi ve Antikomünist Milli Yol Dergisinin (1962) Bir Tahlili”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 33, 2021, s. 407.

²²² Orhan Çınar, “Yeni Türkistan Dergisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 30, 2012, s. 2 – 6.

Sorumlu müdürü ise Mehmet Kazım'dır. Derginin 28. Sayısının imtiyaz sahibi Nasir (Hekimzade) olmuştur²²³.

Yeni Türkistan dergisine genel hatlarıyla bakıldığında “Mustafa Çokayoğlu, Abdolvahap Oktay, Osman Kocaoğlu, Abdülkadir İnan, Zeki Velidi Togan, Tahir Çağatay, Necdettin Ahmet ve Salih Erinkol” gibi kişilerle karşılaşmakta ve ön plana çıkmaktadırlar²²⁴.

Yeni Türkistan dergisinin kapatılmasında Türk – Sovyet ilişkileri etkili olmuş ve bu durum 1920 – 1930 yıllarında daha fazla ivme kazanmıştır. Türk – Sovyet ilişkileri günden güne daha da yükselerek Türkiye’de yaşamakta olan muhacir Türklere karşı siyasi baskı giderek artmıştır. Sovyet yönetimi, Türkiye’yi Pantürkizm ve bölücülükle suçlayarak Türkistanlıların yayın organlarının kapatılmasını istemiştir. Bunun üzerine de Yeni Türkistan, Odlu Yurt, Bildiriş gibi dergiler kapatılmıştır. Gerekçe olarak da bu dergilerin varlığının Türkiye ile Sovyetler Birliğinin ilişkilerine zarar verdiği gösterilmiştir²²⁵.

❖ Kopuz Dergisi

İlk sayısı 15 Nisan 1939 tarihinde yayınlanan Kopuz Dergisi 9 sayıdan oluşur. Derginin sahibi ve neşriyat müdürlüğünü yapan Cemal Tığın olmuştur. Kopuz dergisi Fethi Tevetoğlu tarafından çıkarılmıştır²²⁶. Aylık Milli Sanat ve Fikir Mecmuası başlığı ile yayımlanmış olan Kopuz dergisinin ilk sayısının başyazısı Tevetoğlu’na aittir. “Türk Şiiri ve Kopuz” başlığı bulunan yazıda Tevetoğlu kopuzun Türk kültürü açısından önemini anlatmıştır. Tevetoğlu Kopuz dergisinin amacı olarak ise öz ve milli şiiri (dili) duyurmayı belirtmiştir. Kopuz dergisinin sürekliliğini sağlamak amacıyla da siyasi içeriklere yer verilmemesine özen gösterilmiştir²²⁷. Kopuz Dergisi, Irkçılık - Turancılık gibi davalara yol açan olayların etkisiyle Mayıs 1944 tarihinde kapatılmıştır²²⁸.

“Türkçü Dergiler sadece Türkiye’de değil diğer Türk yurtlarında hatta Avrupa ve Afrika ülkelerinde dahi çıkarılmıştı. Türkçülük fikrini yaymayı amaçlayan dergiler ne yazık ki kısa ömürlü olmuştur. Çünkü bu dergiler küçük ülkücü toplulukların aralarında topladıkları ve yeterli olmayan anaparalar ile çıkarılmaya çalışılmıştı. Bu yüzden de profesyonel olmayan yöneticileri ve çalışanları bulunmadığından kısa ömürlü olmaları sürpriz olmamıştı.

²²³ Orhan Çınar, “Yeni Türkistan Dergisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 30, 2012, s. 3.

²²⁴ Orhan Çınar, “*ag.m*”, s. 4.

²²⁵ Orhan Çınar, “*a.g.m*”, s. 6.

²²⁶ Mert Gönül, “Türk Düşüncesi ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevetoğlu”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2011, s. 71.

²²⁷ Mert Gönül, “*a.g.t*”, s. 73.

²²⁸ Mert Gönül, “*a.g.t*”, s. 92.

Çoğu dergi ucuza mal edilmesi için en elverişsiz basımevlerinde en niteliksiz kağıtlara basılıp yayımlanmıştı. Hatta birçoğunun dağıtım imkanı dahi olmamaktaydı. Bu tür dergilerin uzun ömürlü olmamasının en önemli faktörlerinden biri de yayamaya çalıştıkları düşüncelerin dönemin devlet politikasına uygun olmamasından ileri gelmekteydi. Basın özgürlüğünün olmadığı zamanlarda devlet tarafından yetkili olan kişiler de bu arz durumlarda yayın organını kapatmaya hak sahibiydi.

Tek parti dönemlerinde bu konu hakkında pek çok örnek bulunmakla beraber Türkçülüğe yönelik olarak devlet mücadelelerinin 1944 yılında çıkan Türkçü dergiler kapatılarak diğer milliyetçi dergiler de susturulmuştur. Çoğunlukla ülke içinde dağıtılamayan bu dergileri okuyucular tesadüfen fark ederlerdi²²⁹.

Özel olarak gönderildikleri zamanlarda da satıcılar bu dergiler tezgah altında tutup satılmalarına engel olmuşlardır”. Sonuç olarak Türkçü dergilerin kısa ömürlü olmaları bu tür sebeplerle açıklanabilir.

Dönemin dergileri engellemekte olan hamlelere karşılık Türkçü dergilerin tanıtılması için yazılar ve araştırmalar yapılmıştır. Buna örnek ise Dr. Fethi Tevetoğlu’nun Türk Kültürü dergisinde yayımladığı *Türkçü Dergiler* isimli yazısıdır. Tevetoğlu, yazının girişinde aynı bu nitelikte olduğunu belirttiği 60’ı aşan derginin varlığından da söz etmekteydi. Bunların birçoğu yurtdışında çıkarılmakta olan ya da Türkiye dışında bulunan Türklere yönelik dergilerden oluşmaktaydı. Bu yazı dizisi Fethi Tevetoğlu’nun vefat etmesi nedeniyle daha fazla sürdürülememiştir²³⁰.

²²⁹ Necmettin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 6.

²³⁰ Necmettin Sefercioğlu, “a.g.e”, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Yusuf Akçura'nın Hayatı

Yusuf Akçura, 1876 senesinde Volga kıyısındaki Simbir kentinde dünyaya gelmiştir. Babası Hasan Akçurin, annesi ise Bibi Kamer Banu'dur²³¹. Dedesi Süleyman Bey'in Kazan ve Simbir şehirlerinde birçok tekstil fabrikaları bulunurdu. Kendisi ölünce de bu fabrikalar oğullarına kalmıştır. Yusuf Akçura'nın babası Hasan 1878'de Kazan şehrinden Simbir'e kızakla giderken kalp rahatsızlığından dolayı vefat etmiştir. Babası ani şekilde ölen Yusuf Akçura ve annesi iş hayatının da olumsuz gitmesiyle birlikte zor günler geçirmiştir. Tüm bunlar memleketleri olan Kazan'ı terk edip İstanbul'a gitmek zorunda kalmışlardır. Bu göç bir nevi aslında Rusların Kırım'ı istila etmeye başlamasından sonra gelişmekte olan Müslüman göçlerinin bir parçası olmaktaydı²³².

İstanbul'a geldiğinde 7 yaşında olan Yusuf Akçura, Rusya seyahatleri boyunca edindiği bilgileri ve eğitim sürecinin bıraktığı etkileri fikirsel anlamda hissetmeye başlamıştır. Akçura'nın ifade ettiği gibi "biraz bilinçli Türkçülüğü" İstanbul'da olduğu yıllarda Harbiye Mektebi sıralarında ortaya çıkmıştır²³³.

İlk öğrenim yıllarını Mahmut Paşa ve Kara Hafız iptidailerinde yapan Akçura daha sonra Koca Mustafa Paşa Rüştüyesi'ne yazılmıştır. Tahsilini yarım bırakarak Kazan' a gittiği bu dönemlerde bir yılın ardından İstanbul'a geri dönerek rüştiyeye devam etmiştir. Dördüncü sınıf bittiğinde Harbiye'ye kabul edilen Akçura ikinci sınıftayken tutuklanmıştır. Yusuf Akçura çalışkan bir öğrenci olduğu için cezasını çektikten sonra Harbiye'ye dönmüştür. Okuldan mezun olunca Erkanıharp sınıfına ayrılmışsa da Jön Türklerle ilgisi olduğu gerekçesiyle tekrar tevkif edilmiştir²³⁴.

²³¹ Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228.

²³² Ercüment Berk, "Yusuf Akçura ve Fikirleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, Erzurum 2017, s. 480.

²³³ Kemal Şenoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2008, s. 2.

²³⁴ Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228.

Yusuf Akçura arkadaşı Ahmet Ferit ile beraber Yıldız Sarayı'nda sorgulanarak "Taşkışla Harp Divanı"nda yargılanmıştır. Daha sonra Trablusgarp'ta bulunan Fizan'a sürülmüşlerdir. Kısa bir süre sonra saray ve Genç Türkler arasındaki yapılan antlaşmayla Trablusgarp'ta özgürce yaşayabilme hakkı edinmişlerdir. Rütbeleri geri verildikten sonra Trablusgarp Harbiyesi'nde öğretmen ve memur olarak görev yapmışlardır. Daha sonra Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit 1889'da Trablusgarp'tan kaçmışlardır. Bu dönemde Trablusgarp'a sıklıkla gelmekte olan İtalyan küçük gemileri ile İngiliz bandıralı maltız kayıkları kapitülasyonlardan dolayı kontrol edilememiştir. Bu durumdan istifade eden Yusuf Akçura ve arkadaşı öncelikle Tunus'a oradan da Fransa'ya kaçmışlardır²³⁵.

Osmanlılıktan bu yıllarda söz etmeyen Yusuf Akçura Osmanlı Devleti'nin çok etnikli ve milliyetli olan yapısının muhafaza edileceğini düşünürdü. Daha sonra devletin yapısına dair bu dönemdeki fikirlerini, "İttihat ve Terakki akideleri" nin etkisine bağlamakta olan Akçura bazı yazılarında bu prensiplerinden bağımsız olarak çözümler de göstermiştir. 1902 yılında yazdığı "Avrupa'nın Makedonya sorununa müdahalesini ve Osmanlı'nın tutumunu" inceleyen "Bir Tavsiye" başlıklı makalesini yazmıştır. Osmanlı devletinin parçalanmasını engelleyecek politikalar geliştirilebileceğinin ve bunun da ancak Batı'dan bağımsız olarak Osmanlılar sayesinde yapabileceğinin mümkün olduğuna dikkat çekmiştir. Yusuf Akçura, milliyetçilik meselesini Osmanlı Devleti açısından daha ayrıntılı inceleyeceği bitirme tezinde "Müslüman olmayan milliyetlere otonomi tanınmasının kaçınılmaz olduğunu ve ancak bir federatif yapıyla imparatorluğun ayakta kalabileceğini" de belirtmiştir²³⁶.

1903'te Siyasal Bilgiler Okulu'na sunmuş olduğu "Osmanlı Saltanat-ı Müesseseleri Tarihine Dair Bir Tecrübe" adlı bu tezinde "Türkçülüğü siyaset sahasında düşünmeye " başlamasının ilk işaretini vermiştir. Yusuf Akçura "Milliyet fikrinin bu kadar gelişmesinden ve çeşitli milliyetler arasında özellikle iki din arasında bu derece düşmanlığın ortaya çıkmasından sonra, İmparatorluğun değişik unsurlarını birleştirerek ve kaynaştırarak ondan bir millet meydana getirmek mümkün değildir." Demiştir. Genç Türklerin esas ilke olarak değerlendirdikleri Osmanlıcılık anlayışının uygulanamayacağını da göstermeye çalışmıştır. Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devleti'nin toplum yapısı hakkında tezinde işlemiş olduğu konular bununla sınırlı kalmamaktadır. "Osmanlı kurumlarının Türk ve İslam kaynakları" üzerinde de duran Yusuf Akçura, "İslam kültürünün yanında İslamiyet öncesi Türk geleneklerinin etkisi" üzerine vurgu yapıp bu çifte mirasın sürekliliğinin sağlanmasına dikkat çekmiştir²³⁷.

²³⁵ Çağdaş Biçer, "Yusuf Akçura'nın Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 2018, s. 3.

²³⁶ Kemal Şenoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2008, s. 5.

²³⁷ Kemal Şenoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2008, s. 6.

Yusuf Akçura'nın Paris'teyken ilk görüştüğü kişi Türk milliyetçileri içinde Doktor Şerafettin Mağmuma vardır. Mağmuma Yusuf Akçura'ya "Osmanlılık fikrinin çürüklüğünden, farklı unsurların bir arada yaşamasının imkansızlığından ve Türk milliyetçiliğinden başka hiçbir fikrin varlığının olmadığından" söz etmiştir. Bu sözler Yusuf Akçura'yı oldukça etkilemiştir. Mağmuma aynı zamanda Avrupa basınında ortaya çıkan Türk düşmanlığı hakkında da Akçura'ya bilgi vermiştir²³⁸. Yusuf Akçura Paris'e geçerek Siyasal Bilimler Serbest Okulu'na kaydolmuştur²³⁹. "Bautmy, Funk Brentano, Sorel, Levy Bruhl" gibi Fransa'daki ünlü hocalar bu okulda ders vermekte ve bu hocaların hepsi de ciddi manada milliyetçiydiler. Paris'te öğrenimi devam eden Yusuf Akçura "Genç Türkler" in bulunduğu ortamlara girerek bu sıralarda yazdığı birkaç makaleyi Ahmet Rıza tarafından çıkarılmış olan "Şura-ı Ümmet" ve "Meşveret" gazetelerinde yayınlamıştır²⁴⁰.

1903'te tahsilini tamamlayan Yusuf Akçura Kazan'a dönerek ve burada meşhur "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesini kaleme almıştır. Ardından makaleyi yayınlanmak üzere Kahire'de çıkan Türk gazetesine göndermişti²⁴¹.

Rusya'daki meşruti idare kurulunca 1904 – 1908 yıllarında Rusya'da bulunan Müslümanlar ve Türklerin meseleleriyle ilgili yoğun bir şekilde çalışmalarda bulunmuştur. Bu süreçte yapmış olduğu faaliyetler Rus makamlarını korkutunca Duma seçimlerinin olduğu sırada tutuklanıp 43 gün hapiste kalmıştır. 3 Haziran 1907 tarihinde Duma, çarın emri ile kapanınca "Üç Haziran Vaka-i Müessife" adlı yazısını ancak yazı hakkında takip başlatılmıştır. Tüm bunlardan sonra artık Kazan ve Kırım şehirlerinde daha fazla kalabilmenin imkanı kalmamıştı. Bu süreçte imdadına 1908 senesinde ilan edilmiş olan II. Meşrutiyet yetişerek 1908 senesinde Osmanlı'ya tekrar dönmüştür. İkinci vatanına geldiğinde bir yandan Osmanlı Türklüğüne hizmet etmiş diğer yandan da ata yurdu için mücadeleye devam etmiştir. Gerçekleştirdiği hocalık ve yazarlık faaliyetleri "Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı" gibi kurumlarda yaptığı çalışmaları da hep bu iki amaca yöneliktir²⁴².

Türk milliyetçiliği açısından önemli çalışmaları yer almakta olan "Türk Derneği" 1908 yılının sonlarına doğru Mülkiye Mektebinde Müdür Celal Bey'in nezaretinde kurulmuştur. Derneğin kurucuları "Yusuf Akçura, Emrullah Efendi, Necip Asım Bey, Tahir Bey, Dağıstanlı Celal Korkmazoğlu, Ahmet Mithat Efendi Veled Çelebi, Müverrih Arif Bey, Musa Akyiğit, Filozof Rıza Tevfik, Ahmet Ferit Bey, Fuat Raif" gibi isimlerdir²⁴³.

²³⁸ Çağdaş Biçer, "Yusuf Akçura'nın Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 2018, s. 3.

²³⁹ Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228.

²⁴⁰ Ercüment Berk, "Yusuf Akçura ve Fikirleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, Erzurum 2017, s. 483.

²⁴¹ Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228.

²⁴² Mehmet Kaan Çalen, "Parçalanmış Adam: Yusuf Akçura", *Devlet Dergisi*, C. 11, S. 453, 2014, s. 4.

²⁴³ Sayim Türkman, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 4, 2003, s. 136.

Türk Derneği Dergisinin ilk sayısı 1911’de çıkmış, 7 sayısı yayımlandıktan sonra da yerini Türk Yurdu’na bırakmıştır. Türk Yurdu Cemiyeti’nin kurucuları arasında Yusuf Akçura’da bulunmaktadır. Dergi eski yazı ile 17 yıl çıkmıştır.

12 Mart 1912 tarihine gelindiğinde ise “*Türk Ocağı*” kurulmuştur. 20 Haziran’da program genişletilerek 231 tıbbiyeli adına gelen temsilciler ile Yusuf Akçura, Mehmet Emin Bey, Emin Bülent, Mehmet Ali Tevfik, Dr. Fuat Sabit, ve Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından cemiyetin adı Türk Ocağı olarak kabul edilmiştir. Akçura, kurulmasına önemli çaba sarf ettiği “Rusya’daki Müslüman Türk – Tatar Halklarının Koruma Komitesi ” nin Başkanlığına getirilmiştir. 1915’te Rus egemenliği altında bulunan Türk ve Müslüman halkların, haklarını ve bağımsızlık isteklerini öncelikle müttefik ve dost devlet olan “Almanya, Avusturya – Macaristan ve Bulgaristan” daha sonra da tüm Avrupa nezdinde savunulması amacıyla görevlendirilmiştir. Bu dönemde daha çok diplomatik görevlerde bulunan Akçura, 1917 yılı sonbaharında “Osmanlı Hilal- i Ahmer Cemiyeti” tarafından Rusya’ya gönderildi²⁴⁴.

1919’daki Bolşevik İhtilalı ile Rusya, I. Dünya Savaşından çekilmiş ve Akçura, Türk esirlerinin yurda geri dönmelerini sağlamak için Kızılay tarafından Rusya’ya gönderilmiştir. Buraya gittiğine esirlere yardımcı olabilmek için tehlikeli olan görevlerde bulunmuştur²⁴⁵. 1919 Ağustosunda İstanbul’a dönere Milli Mücadele saflarına katılmıştır. Bu durum sonucunda Akçura’nın iki vatan arasında süren fiziki yolculukları sona ermiştir²⁴⁶.

3.2. Milli Mücadele Döneminde Yusuf Akçura

Rusya’ya görev için gönderilen Yusuf Akçura, İstanbul’a gelince karşısında Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmış yenik bir ülke bulmuştu. Yunanlar İzmir’e çıkmış birçok milliyetçi aydın ise İngilizler tarafından Malta’ya sürülmüştü²⁴⁷.

Yusuf Akçura İstanbul’dan geldikten sonra Milli Mücadele’de önce “Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti” üyeliği yapmış ve heyetin başkanlığında bulunmuştur. Daha sonra ise 1921 – 1922 yılları arasında Maarif vekili Hamdullah Suphi Bey’in başlatmış olduğu, Mehmet Vehbi Bey’in devam ettirdiği *Serbest Dersler* adlı iktisadiyat, maliye, eğitim, hukuk, Türk dili, sosyoloji tarih ve manevi ilimleri barındırmakta olan bilimsel nitelikli olan derslerde görev almıştır²⁴⁸.

²⁴⁴ Ercüment Berk, “Yusuf Akçura ve Fikirleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, Erzurum 2017, s. 486 – 487.

²⁴⁵ Sayim Türkman, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 4, 2003, s. 137.

²⁴⁶ Mehmet Kaan Çalen, “Parçalanmış Adam: Yusuf Akçura”, *Devlet Dergisi*, C. 11, S. 453, 2014, s. 4.

²⁴⁷ Ercüment Berk, “Yusuf Akçura ve Fikirleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, Erzurum 2017, s. 487.

²⁴⁸ Gürhan Kat, “Milli Mücadele’de Yusuf Akçura’nın Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 26, S. 78, 2010, s. 593.

Tüm bunlardan ise askeri mücadele sürecinde ve sonrasında Türkiye’deki ilmin geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunun da zamanla ve sabırla mümkün olacağını bunun için serbest derslerin iyi bir örnek olduğunu belirtmektedir. Yusuf Akçura serbest derslerin amacını *Milliyetçilik, Halkçılık ve Aydınlık* olarak üç kelime ile ifade etmiştir²⁴⁹.

Yusuf Akçura 1921 yılında Mehmet Emin Bey ile birlikte İstanbul’dan ayrılıp Ankara’ya gelmiştir. Buraya gelince Mustafa Kemal tarafından başlatılan milli mücadeleye katılarak Sakarya Meydan Muharebesinde yer almıştır. Daha sonra Ankara’da birçok görevlerde bulunarak Maarif Vekaleti ve Hariciye Vekaleti’nde çalışmıştır. Bu dönemde özellikle Türk – Sovyet ilişkisinin güçlendirilmesi için görev almıştır. Buna ek olara hocalık görevlerine de yeniden dönmüştür. 1921- 1922 yıllarında Ankara’daki “Serbest Halk Dersleri” kurslarında daha sonra da Ankara Hukuk Mektebinde dersler vermiştir.

Akçura 1923 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası ile İstanbul milletvekili olarak TBMM’ye girmiş ve kendisini meclis çalışmalarına vermiştir. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Yakınçağ Siyasi Tarih Profesörlüğü kadrosunda geçmiştir. 1934’e kadar mecliste bulunan Akçura İstanbul’u temsil etmiş ve ölümünden bir yıl önce de milletvekili seçilmiştir. Yusuf Akçura hayatının son yıllarında bir milli tarih görüşü yaratılmasına yönelik olan çalışmalarda önemli şekilde rol oynamıştır. 1931 senesine gelindiğinde ise “Türk Tarih Kurumu” adını alacak olan “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” nin kuruluşuna katılmıştır. 1932 yılında Yusuf Akçura bu cemiyetin başkanlığına getirilmiştir. Akçura 1932’de Ankara’da toplanmakta olan “Birinci Türk Tarih Kongresi” ne başkanlık etmiştir. Bu kongre yeni milli tarih anlayışının da ilk büyük ortaya çıkışı aşaması olmuştur²⁵⁰.

3.3. Rusya Müslümanlarının Durumu

Rusya Türk– Müslüman toplumları arasında XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ve Avrupa nezdinde sosyal ve siyasi olaylar cereyan etmiştir. Bu durumda modernleşme ve uluslaşma fikri uyanmaya başlayarak dönemin edebi faaliyetleri de bunları konu edinmiştir. Yusuf Akçura ise Osmanlı Devletini bulunduğu durumdan çıkaracağını düşündüğü Türkçülük fikrini ilk kez edebi faaliyetler ile tanıtmıştır. Bu da Türkiye ile Türk dünyası arasındaki kültürel ilişkilerin canlanmasında etkili bir rol oynamıştır²⁵¹.

Yusuf Akçura’nın hayatından yol çıkararak bakılacak olursa onun Türkçülük akımının öncüsü olmasıyla yakından ilişkili olan ve onu etkileyen kişiler olduğunu görürüz. Burada üç isimden bahsetmek ve onların üzerinde durmak gerekmektedir. Bu isimler ise şunlardır: “İsmail Gaspıralı, ikincisi Paris’te tanıştığı Doktor Şerafettin Mağmuma ve amcası Akçura

²⁴⁹ Gürhan Kat, “a.g.m”, s. 595.

²⁵⁰ Ercüment Berk, “Yusuf Akçura ve Fikirleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, Erzurum 2017, s. 488.

²⁵¹ Yılmaz Özkaya, “Rusya Müslümanlarının Türkiye’de Tanıtılmasında Yusuf Akçura’nın Rolü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. S. 23, 2007, s. 96.

oğlu İbrahim Bey'dir". İsmail Bey'in Akçura üzerindeki etkileri diğerlerinden daha fazla olmuştur. Akçura Gaspıralı'nın "Dilde Türkçülük" izlerinin daha ilk yayımladığı broşürlerde "Tonguç" ve "Şafak"taki yazılarında var olduğunu belirtmektedir²⁵².

Akçura 1908 tarihinde "Sırat- ı Müstakim Dergisi"nde yayımladığı "*Rusya'da Sakin Türklerin Hayat-ı Medeniye, Fikriye ve Siyasilerine Dair I- II* " adlı yazılarında "Rusya Müslümanlarının kültürel ve de fikri faaliyetlerini ve onları etkileyen siyasi hareketleri" Türk okuyucusuna sunmaktadır. Akçura aslında burada bütün Türklük anlayışı içerisinde Türkleri bulundukları coğrafyaya göre ayrı olarak ele almaktadır. Bu bölgelerin "Rus meşrutiyetine kadar ne vaziyette bulunduklarını ve meşrutiyetten sonraki 13 yılda modernleşme anlamında ne kadar yol aldıklarını" açıklamaktadır²⁵³.

Akçura dış Türkleri tanıtırken yalnızca Türkçülük hareketine değinmemiş bunun yanında Türklüğü de bir bütün olarak görmüştür. Ayrıca milliyet kavramının kültürel ve medeni hayata etkisini de ele almıştır. Akçura, Rusya Türkleri arasında oluşan fikirlere bakıldığı zaman matbuat faaliyetlerine de değinmek gerekir. Matbuat faaliyetlerinin Rusya Müslümanlarının hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır. 1875 tarihinde Bakü'de Türkçe yayımlanmış olan "Ekinçi Gazetesi" zirai haberlerle okuyucusunu bilgilendirmekteydi. Ancak daha sonraki sayılarında siyasi haberlere hatta Türk dillerinin birleştirilmesine yönelik olan yazılara ağırlık vermeye başlamıştır²⁵⁴.

Yusuf Akçura reform sürecine yalnızca dünyevi açıdan yaklaşmayarak dini alanda olması gereken yenileşmeyi de belirtmekteydi. 3 Haziran 1907 tarihinde yaşanan olayları Yusuf Akçura bir ihtilal olarak görmekteydi. Rusya'daki sosyal devrimler ve yerel muhtariyetler Müslümanların dini birliğinin bozulmasına neden olacağı düşüncesindeki Yusuf Akçura haklı çıkmıştır. Rusya toplumu liberal çağına erişemeyerek daha kötüsü halk kitlelerini terörizme itmekte olan totaliter bir rejime geçilmiştir. Ancak hukuk devletinin varlığı, Rusya Müslümanlarının birlik ve beraberliği, güçlü milli burjuvazi Rusya Müslümanları arasında bir bütün olarak bugüne dek kalmıştır²⁵⁵.

3.4. Yusuf Akçura'nın Fikirleri

- **Siyasi Fikirleri:**

²⁵² Yılmaz Özkaya, "a.g.m", s. 97.

²⁵³ Yılmaz Özkaya, "a.g.m", s. 98.

²⁵⁴ Yılmaz Özkaya, "a.g.m", s. 100.

²⁵⁵ Aydar Yuryeviç Habutdinov, "1905- 1907 Devrimi Sürecinde Rusya Müslümanlarının Lideri Olarak Yusuf Akçura", *Türk Yurdu Dergisi*, C. 104, 2015, s. 339.

Yusuf Akçura'nın tüm düşüncelerinin temelinde Türk milliyetçiliği bulunmaktadır. Akçura dönemin siyasi durumu içinde Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinin yanında Türkçülüğün siyasi bir kimlik kazanmasında ciddi çabalarda bulunmuştur. Akçura, Osmanlının son döneminde uygulanmaya çalışılan siyaset biçimlerini ki bu fikirler “Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük” tür. Açık ve net biçimde ortaya koyarak uygulanabilirliklerini tartışmıştır. Yusuf Akçura ilk olarak Osmanlıcılık siyasetini, Osmanlı memleketindeki Müslüman ve gayrimüslim halka aynı siyasi hakların verilmesi yönünde değerlendirmiştir. Bu iki millete de aynı vazifelerin yüklenmesini ve aralarında eşitlik sağlanması adına dini serbestlik verileceğini de düşünmektedir. Bu da Yusuf Akçura'ya göre “Amerikan milleti gibi bir Osmanlı milleti meydana getirmek” demektir. Osmanlıcılık fikrinin idealde tartışılabilirliğini fakat gerçekte uygulama imkanının olmadığını ortaya koyarak “Osmanlı milleti meydana getirme yönündeki çabaların beyhude bir yorgunluk” olduğunu ifade etmektedir. Akçura İslamcılık politikasının da “Genç Osmanlılıktan kaynaklandığını yani Osmanlı millet meydana getirmeye çalışan fırkadan doğduğunu” belirtmiştir²⁵⁶.

Akçura, “Türk Birliği” siyasetiyle “Osmanlıdaki Türklerin dini ve ırki bağlarla daha sıkı şekilde birleşeceklerine” inanmaktaydı. “Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurların Türklüğü benimseyeceklerini” de düşünmekteydi. Akçura'ya göre bu siyasetin asıl büyük faydası da “Dilleri, ırkları, adetleri ve dinleri bir olan Asya kıtasındaki Türkler ve Avrupa'daki Türklerin birleşmesi” olmaktadır²⁵⁷.

Yusuf Akçura Türkçülüğün başarılı olabilmesi için maddi bir temele oturtulmasını da şart görmektedir. Akçura, “Milliyetin arzuya bağlı olmayıp tabii bir hal olduğunu, kandan ve nesilden itibaren geldiğini” de belirtmektedir. Fakat Yusuf Akçura'nın milliyetçiliği ırkçı çizgide de değildir. O kendini “Demokratik Türkçü” olarak nitelendirmiştir. Akçura emperyalist milliyetçiliğin henüz dünyada bitmediğini ancak er ya da geç yok olmaya mahkum olduğunu söylemiştir²⁵⁸.

- **Çağdaşlaşma Fikirleri:**

Çağdaşlaşmayı Türkler için oldukça mühim gören Yusuf Akçura diğer Türkçü aydınların Batıdan sadece ilim ve teknik almak isteyeşlerine karşılık olarak daha liberal bir anlayış içine girmiştir. Akçura'ya göre “Medeniyet bir bütündür ve onu maddi ve fikri yönleriyle ayırmak yanlıştır”. Muasırlaşmak adına mekteplere büyük önem verilmelidir.

²⁵⁶ Ramazan Uçar, Halil İbrahim Akkuş, “Yusuf Akçura'nın Gözünden Türk Milleti ve İslam Ümmetinin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 24, 2018, s. 11.

²⁵⁷ Ramazan Uçar, Halil İbrahim Akkuş, “a.g.m”, s. 12.

²⁵⁸ Ramazan Uçar, Halil İbrahim Akkuş, “a.g.m”, s. 13.

Yusuf Akçura Batıda ortaya konan eserlerden faydalanabilmek ve bilimsel gelişmeleri takip edebilmek için “Türk Yurdu”nda tercüme faaliyetlerine de sayfa açmıştır²⁵⁹.

Akçura çağdaşlaşmanın gereği olarak demokratik bir devletin ve halka hakimiyetini olması gerektiğini savunarak bunların milli olması gerektiği düşüncesindeydi. Bu da saltanat ve hilafetin kaldırılmasını gerektirmekteydi. Türkçü aydınların ve Yusuf Akçura’nın çağdaşlaşma anlayışı içinde kadın hakları konusu da önemli bir yer tutmaktadır. Türkçü aydınlar, kadın hakları konusunda Avrupa’yı örnek almaktan ziyade bu konudaki fikirlerini eski Türk toplum hayatı ile temellendirmektedirler. “Kadının şimdiki hali katiiyen Türklerin adabından değildir.” Diyen Akçura, eski Türk kadınlarının erkeklerle eşdeğer olduklarını ve toplumda kadının mevkisinin yüksek olduğunu da belirtmiştir. Akçura’ya göre “Cengiz’in Cengiz olmasını annesi sağlamıştır. Akçura sosyal ve ekonomik açıdan Türk milletinin gelişmesinin Türk kadınlarının haremnden çıkarılıp serbestleştirilmesine” bağlamaktaydı. Eğitim seviyelerinin yükseltilip kadınların iktisadi faaliyetlere katılmalarını, çarşaf ve peçenin kaldırılması gerektiğini de savunmaktaydı²⁶⁰.

- **Eğitimle İlgili Fikirleri:**

Cumhuriyet devrinde eğitimsel alanda pek çok düzenleme yapılarak Yusuf Akçura eğitim alanında yazılar yazmıştır. Akçura eğitim için kitap yazımı meselesiyle de ilgilenmiştir. Bu yüzden okullarda kullanılmak amacıyla yazılan kitaplar için şu sorulara yanıt aramıştır:

“Yazdıklarımızın hayatla, gerçeklikle, en çok da kendi hayat ve gerçekliğimizle ilişkileri, uygunlukları yeteri kadar inceleniyor mu?”

Yazar hükümlerini hayattan mı çıkarıyor?

Kendi gözlem, tecrübe ve akıl yürütmelerinden mi sonuç çıkarıyor?

Doğrudan doğruya gözlem ve deney yapamayacağı konularda hiç olmazsa kullandığı kaynaklardaki sonuç çıkarmaları inceliyor, eleştiriyor ve kontrol ediyor mu? Yoksa sırf bir veya birkaç otoritenin düşüncelerine, incelemeksizin ve eleştirmeksizin tabi mi oluyor?²⁶¹.”

Akçura’ya göre “Eğer ki bir kitapta bu soruların tümüne yanıt verilemezse bu onun için skolastik tarzda yazılan bir kitap” demektir. Yusuf Akçura’ya göre bir kitapta “Gözlem, tecrübe, inceleme ve eleştiri” olmalıdır.

²⁵⁹ Ramazan Uçar, Halil İbrahim Akkuş, “a.g.m”, s. 13.

²⁶⁰ Ramazan Uçar, Halil İbrahim Akkuş, “a.g.m”, s. 14.

²⁶¹ Çağdaş Biçer, “Yusuf Akçura’nın Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli 2018, s. 51.

Akçura vermiş olduğu örnekle bu kitaptaki olayla ilgili düşüncelerini Türk Yurdu Dergisi'nde çıkan "Tarihi Görüşe Dair" yazısında ele almıştır. "Kendi okullarımızda aynen çevrilerek okutulan yabancı kaynakların ise yararlı olmayacağını" savunan Akçura olaylara Şarktan ve Garptan ayrı olarak bakılması gerektiği görüşündedir²⁶².

3 Aralık 1921 tarihinde Serbest Dersler açılmıştır. Kurumda yönetim ve bilim işlerini Müderrisler Encümeni yürütmüştür. Kurum başkanlığında ise 1922'ye kadar Yusuf Akçura yer almıştır²⁶³.

Akçura derslere girip eğitim verecek olan öğretmenlerin özelliklerine de değinmiştir. Derslerin başlamasının 6 ay sonrasında bu konu hakkında Yusuf Akçura değerlendirme yapmıştır:

"Bugün efendiler, altı aylık bir tecrübeyi yapmış bulunuyoruz. Tecrübe, ümidimizi takviye etti. Derslere talebe düzenli ve hevesle devam eyledi. Başta 6 müderrisle dersleri açmıştık, şimdi 15 müderrisimiz var. Yalnız zaman ve mahal bulunamamasından her gün ancak bir ders verebildik. Ders odası ve ders zamanı bulununca günde ikişer ders verilecektir. Muallim ve müteallimler buna taliptir. Her derste talebe ve dinleyicilerin miktarı 15 ile 50 arasında çalkalandı²⁶⁴."

Akçura'nın bu yazısında zamanla Serbest Derslerde öğretmen, öğrenci ve dinleyicilerin artış gösterdiği vurgulanır. Derslere olan ilgi artmış bu da katılım sayısını artırmıştır. Ancak bazen burada verilen derslere itirazlar da yükselmiş ve bazı kişiler "Burada verilen tarih, hukuk" gibi dersleri gereksiz görmüştür. Bu derslerin yerine "Maddi kalkınmayı sağlayacak olan kimya ya da Çubuk Deresi'nden elektrik üretme usullerinin öğretilmesini" istemişlerdir.

Yusuf Akçura bir dereceye kadar bu görüşlere katılarak teknik okullara ihtiyaç duyulduğunu da söylemiştir. Fakat Türkiye yeni kurulan bir devlet olduğu için İmparatorluktan demokratik bir devlete geçilmiştir. Halkın demokrasinin gereği olarak yönetimin içinde olması icap eder. Bunun içinde hükümet, hakimiyet, iktisat, hukuk, idare ve siyaset gibi konularda söyleyebilecekleri, tartışabilecekleri birkaç cümlelerin olması gerekmektedir²⁶⁵. Çünkü kendilerini temsil edecek kişileri seçecek olan halk, demokrasi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu gibi derslerin okutulmasında Serbest Dersler faydalı

²⁶² Çağdaş Biçer, "a.g.t", s. 52.

²⁶³ Çağdaş Biçer, "a.g.t", s. 55.

²⁶⁴ Çağdaş Biçer, "a.g.t", s. 58.

²⁶⁵ Çağdaş Biçer, "a.g.t", s. 59.

olmuştur. Bunun içindir ki “Maddi kalkınmamızı sağlayacak ilimlere elbette ihtiyacımız vardır ama medeniyetimizin bakış açısının değişmesini sağlayacak ilimlere de muhtacız”²⁶⁶.

- **İktisadi Fikirleri:**

Yusuf Akçura’nın iktisadi açıdan fikirlerine bakıldığı zaman 19. Yy Osmanlı Devletinde ekonomi politikasını eleştirdiğini görmekteyiz. Yusuf Akçura Tanzimat dönemine yapmış olduğu eleştiride de Batıyı taklit etmekten ibaret olduğunu ve “sözde yenileşmek” hareketi olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır²⁶⁷.

Akçura’ya göre Tanzimatçılık yerine Batıda bulunan bir zihin haritasına, düşüncelere ve modernleşme programına ihtiyaç vardır. Çünkü Türkler için medeniyet davası bütün şekilde ele alınmakta ve bunu maddi fikri değerlendirmek yanlış olmaktadır²⁶⁸.

Yusuf Akçura Tanzimat dönemiyle alakalı olarak bir de iktisat manasında “iktisadi liberalizm” eleştirisinde bulunmaktadır. Yusuf Akçura bu konu ile ilgili olarak “Tanzimat ve İktisadi Liberalizm” adlı yazı yazmış ve bu yazıda ise şu sözleri aktarmıştır: “*Türkiye’de ilmi iktisadın ilk tabakası Ermeni vatandaşlarımızdı. Sakızlı Ohannes Efendilerin Portakal Mikail Paşalar bu yeni ilme dair Frenk kitaplarını tercüme ederler, Mülkiye’de en mümtaz öğrencilerimize ilm-i servet-i mileli öğretirlerdi.*” Demiştir.

Akçura bu cümlelerle sadece Müslüman olmayan iktisatçıları yargılamamaktadır. Onların yanında bir de bu düşüncüyü savunmakta olan Türk düşünürleri de yargılamaktadır. Ayrıca liberalizm ekolüne ilk isyan eden kişi bir Kazan Türk’ü olarak Musa Akyiğitzade’dir²⁶⁹.

- **Dini Fikirleri:**

Yusuf Akçura için din toplumların sosyal açıdan bütünlük sağlaması adına önemlidir. Bunun için özellikle İslam birleştirici özelliğiyle ön plana çıkar. Din aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin gelişme göstermesi için de oldukça önemlidir. Fakat burada İslam’ın milliyeti reddetmekte olduğu anlayışın değiştirilmesi gerekir. Tıpkı Avrupa’da olduğu gibi din

²⁶⁶ Çağdaş Biçer, “a.g.t”, s. 60.

²⁶⁷ Ferit Salim Sanlı, “Kazanlı Münevver, Osmanlı’da “Sınıf- 1 Mutavassıt- 1 Milli Arıyor: Yusuf Akçura ve İktisadi Fikirleri”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7 S. 20, 2018, s. 609.

²⁶⁸ Ferit Salim Sanlı, “a.g.m”, s. 610.

²⁶⁹ Ferit Salim Sanlı, “a.g.m”, s. 612.

milliyetçiliğin gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Bu durumun ifade edilmesi için de şunlar aktarılmaktadır²⁷⁰.”

Türklerin çoğunluğu Müslüman oluşu için İslamiyet Türk birliği için oldukça bütünleştirici bir rol üstlenmektedir. Fakat din bir vicdan meselesi olduğundan kesinlikle devlet işleri dinden bağımsız olarak yürütülmek zorundadır. Yusuf Akçura Türkiye için laikliği savunan ilk düşünürlerden biri olmuştur. Yusuf Akçura Batıdaki din ve devlet ayrımını örnek almaktadır²⁷¹.

Bu durumu Ortaçağ Avrupa’sında Hristiyanlığın konumuna benzeten Akçura, skolastik düşünce nedeniyle Avrupa’daki ilerlemenin uzun süre sağlanamadığını ve dindeki reformun sayesinde skolastik düşüncenin kırıldığı ifade edilmektedir. Yusuf Akçura dinin millileştirilmesini savunarak dini metinlerin de Türkçeleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Yusuf Akçura insanların dinini ana dillerinde öğrenmelerinin gerekli olduğunu aktarmaktadır. Bunu sağlamak için de Kuran’ın Türkçeye çevrilmesi gerekmektedir²⁷².

Özetleyecek olursak Yusuf Akçura’ya göre İslam 3 açıdan ele alınmaktadır. İslam dinin toplum üzerindeki birleştirici özelliği, milliyetçiliğin gelişmesinde sağlayacağı işlev, din dışındaki inançların temizlenmesi ve İslam’ın gerçek yönünün ortaya çıkarılması gerekmektedir²⁷³.

3.5. Türkçülüğün Yayılmasında Yusuf Akçura

Kazan’da, Kırım’da ve Azerbaycan’da XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı devleti içindeki batılılaşma hareketleri, Rus romantizmi ve Batı liberalizminden etkilenen aydınlar bulunmaktaydı. Aydınlar öncelikle Türkçülük fikrini sonra da Pantürkizm’i savunmaktaydılar. Yusuf Akçura, toplumsal ve tarihi konular hakkında yazılar yarken amacı olan Türk milliyetçiliğini, Türklüğü ve Türklüğün geleceğine duyduğu kaygısını hiçbir zaman gözden kaçırmamaktaydı.

Tarih Yusuf Akçura’yı tümüyle ele alarak unutmamış ve bunun nedeni olarak da onu “Pantürkizm’in babası” tabiri ile anmasına borçluydu. Türk toplumu içindeki en tutucu kesimler tarafından kullanılan Pantürkizm kavramı adeta bir tema haline gelmişti. Bu durum XX. yüzyılın başlarında söz konusu dahi olamazdı. Burada Yusuf Akçura ve arkadaşları

²⁷⁰ Murat Duran, “Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeologu: İsmail Gaspiralı, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2011, s. 139.

²⁷¹ Murat Duran, “a.g.t.”, s. 140.

²⁷² Murat Duran, “a.g.t.”, s. 141.

²⁷³ Murat Duran, “a.g.t.”, s. 142.

*tarafından savunulan Pantürkizm, Osmanlı devletinin ayrışmaması adına çözüm niteliği taşıyarak içeriğin son derece ilerici olması adına sağlana bir programdı*²⁷⁴.

Yusuf Akçura'nın en önem verdiği ise ülkede tarihi köklerine uygun bir şekilde itibarlı olarak yaşamaktı. Yani o duygusal ve romantik bir milliyetçilik anlayışıyla değil daha çok rasyonel bir bakış açısıyla gelişmiş milliyetçiydi. Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerde vuku bulan asıl durum Türklerin birliği konusunda akılcı bir yaklaşım sergilemeleriydi. Yusuf Akçura ve onun gibi düşünenler Turancılığa hiç yönelmemişlerdir. Türkçülüğün arka planını da her zaman ön planda tutarak, yaşamının tüm alanında Türkçülüğe hizmet için çalışmıştır. Türkçülüğü mantıksal bir temele dayandırırken de onun maddi, manevi köklerini incelemiştir.

Yusuf Akçura tarafından yeni doğmuş olan çocuğa benzetilen Türklüğün yardımcısı olarak İslam dinini göstermektedir. Türklerin birleşmesinin mümkün olduğunu görerek İslam dinini de bu birliğin merkezi saymaktadır²⁷⁵.

Yusuf Akçura'nın Türkçülüğünün gelişme aşamasında üç şehrin önemini söylemek mümkündür. Bu şehirler Rusya, İstanbul ve Fransa olmuştur.

Yusuf Akçura'nın Rusya'dayken hem duygusal hem de fikrî yönler de etkileri bulunmaktadır. Harp Okulu'nda öğrenciyken tatillerde Rusya'ya gittiğini söylemektedir. Kuzey Türklüğünün sosyal yaşamı ve de düşünce akımlarını incelemiştir. Yusuf Akçura'nın bu temaslar ile edindiği fikir ise şu olmuştur: Osmanlı aydınları genellikle Osmanlı Devleti dışındaki Türklerin tarih ve dil konularıyla ilgilenir. Yusuf Akçura bunu yetersiz görmüş ve çağdaş fikir akımlarını, bu akımların öncülerini bilmek gerekmektedir. Böylelikle Kuzey Türklüğü ve Osmanlı Türklüğü arasında duygu, düşünce köprüsü kurulması istediğini de söylemektedir.

Akçura'daki Kuzey Türklüğü ile ilgili olan fikirlerin oluşmasına etki etmiş kişi Cemalettin Afgani'dir. Akçura'ya göre Cemalettin Afgani İslam dünyasına düşünceleri ve sözleri ile yön vermiştir. Milliyet fikrinin gelişme aşamasında Batı Türklüğü ve Kuzey Türklüğüne hizmetleri olmuştur²⁷⁶.

Yusuf Akçura'ya göre şekillenen Türkçülük diğer Türkçülerin Türkçülük görüşünden ayrı olarak gelişme gösterir. Akçura'daki Türkçülük tam anlamıyla dinin düzenleyiciliğinden ziyade kopuşu hatta tavır alışı olarak tezahür etmiştir²⁷⁷.

²⁷⁴ Özge Özcan, "Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura'nın Siyasi Kimliklerinin Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya 2010, s. 54.

²⁷⁵ Özge Özcan, "a.g.t", s. 56.

²⁷⁶ Özge Özcan, "a.g.t", s. 57.

²⁷⁷ Özge Özcan, "a.g.t", s. 58.

Yusuf Akçura için Türkçülük diğer fikirlere göre daha derin ve geniş anlam ifade etmektedir. Türkçülük Osmanlıcılıktan da İslamcılıktan da üstün olarak değerlendirilmektedir. Yusuf Akçura Türkçülük fikri açısından oldukça önemli bir yerdedir. Bu dönemlerde kurulan dernekler Türkçülük için hizmetlerde bulunmaktaydı. II. Meşrutiyet zamanında özgürlük ortamındayken kurulan Türk Derneği de Yusuf Akçura'nın ifade etmesiyle "Türkçülükte teşkilatlanma devresi" nin ilk basamağını oluşturmaktaydı²⁷⁸.

3.6. Yusuf Akçura'nın Eserleri

- ✓ "Ulûm ve Tarih" Kazan'da 1906 tarihinde yazılmıştır.
- ✓ "Üç Haziran Vak'a-i Müessife" eseri de Orenburg'ta 1907 yılında yazılmıştır.
- ✓ "Eski Şura-ı Ümmet'te Çıkan Makalelerimden" eseri İstanbul'da 1911'de yazılmıştır.
- ✓ "Osmanlı Saltanatı Müessesatı Tarihine Dair Bir Tecrübe" İstanbul'da 1913 yılında yazılmıştır.
- ✓ "Mevkufiyet Hatıraları" eseri de 1. basım Kazan'da 1907 tarihinde 2. Basım ise İstanbul'da 1912'de yazılmıştır.
- ✓ "Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyeti ve Emelleri" eseri İstanbul'da 1914'te yazılmıştır.
- ✓ "Şark Meselesine Ait Tarih-i Siyasi Notları" İstanbul'da 1918 yılında yazılmıştır.
- ✓ "Türk Yılı 1928" (İstanbul 1928); "Tarih-i Siyasi Dersleri" (I-IV, İstanbul 1927-1935)
- ✓ "Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri" (İstanbul 1940; Ankara 1985)
- ✓ "Ta Kendim yahut Defter-i Amalim" (İstanbul 1944)²⁷⁹.

• Üç Tarz- ı Siyaset:

Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti için siyasal olarak nelerin yapılması gerektiğini anlatmak adına Üç Tarz-ı Siyaset adlı makaleyi yazmıştır. "Üç Tarz- ı Siyaset" tez karakteri taşımakta olan büyük bir makale özelliğindedir. 1904 yılında Rusya'da yazılmış, Mısır'da Abdülhamit istibdadına karşı savaşıyan Türk Gazetesi'nin 24. ve 34. Sayılarında yayımlanmıştır. Daha sonra ise Mısır'da ve İstanbul'da olmak üzere iki kez basılmıştır. İstanbul baskısı 1912'de yapılmıştır²⁸⁰.

²⁷⁸ Özge Özcan, "a.g.t", s. 59.

²⁷⁹ Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228- 229.

²⁸⁰ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 6.

Kahire’de yapılan ilk baskı Rusya Müslümanları tarafından benimsenmiştir. Orenburg’ta yayımlanan Şura’da makaleyi değerlendiren bir gazeteci Üç Tarz-ı Siyaset makalesinin 80 cilt değerinde bir yapıt olduğunu söylemiştir²⁸¹.

Yusuf Akçura’nın Üç Tarz- ı Siyaset makalesi Osmanlı’nın saadeti ve geleceği için izlenmesi gereken politikaya çözüm aramaktadır. Yusuf Akçura’nın önemle değindiği ve bizimde çalışmamızda sıkça bahsettiğimiz üç adet farklı siyaset tarzı anlatılır. Bunlar, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük fikirleridir²⁸².

Akçura hayatı boyunca iki vatan arasındaki bölünmeyi ciddi anlamda yaşamakta olduğu için Türk birlikçiliğine oldukça önem göstermiştir. Bu açıdan Üç Tarz- ı Siyaset eserinin tam olarak başka tarafından değil de Yusuf Akçura tarafından ele alınmış olması onun bu parçalanmışlık duygusunu aşmak istemesinden kaynaklandığını düşünmek hiçte zor değildir²⁸³.

Üç Tarz- ı Siyaset makalesi Yusuf Akçura’nın Osmanlı Devleti’nin temel devlet politikasını Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük anlayışları içerisinde kıyaslayıp kaleme aldığı eseridir. Siyasi yöntemleri bu şekilde sorgulamış ve bu siyasi üç akımın iyi ve kötü yönlerini ortaya koyarak iyinin Osmanlı Devleti’ne getirisini kötünün ise devlete karşı ne gibi sonuçlar doğuracağını irdelemiştir. Bu eseriyle Türkçülüğün devlet politikasına yansımaları ilk kez ortaya koymuştur. Eser sonucunda ortaya çıkan temel düşünce ise Türkçülüğün diğer akımlara göre daha faydalı olacağını, devletin çıkmaza giren siyasal düzeninin ancak bu düşünce tarzıyla kurtulabileceğini bunun diğer akımlara nazaran uygulanabilirliğinin daha yüksek olduğunu dile getirmiş ve her alanda analizini yapmıştır.

Yusuf Akçura’nın Eserleri

- **Türkçülük:**

1928 yılında İstanbul’da, Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından eski Türkçe olarak yayımlanan ve bugün Latin harflerine çevrilerek sadeleştirilen Yusuf Akçura’nın Türkçülük isimli eseri, Türkçülük tarihi yönünden üzerinde önemle durmayı gerektirmektedir. Çünkü XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp kısa zamanda bütün Türk dünyasını saran ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin politik, sosyal ve kültürel hayatına büyük etkiler yapan Türkçülük cereyanının tarihi gelişimini ilmi bir bakışla inceleyen ciddi bir eser bugün elimizde mevcut değildir. Yusuf Akçura’nın Türkçülük isimli eseri bu sebeple büyük önem

²⁸¹ Halil İbrahim Akkuş, “Yusuf Akçura’nın Din ve Toplum Anlayışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta 2009, s. 16.

²⁸² M. Hakan Özçelik, “Yusuf Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaset Makalesi Üzerine Düşünceler”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, S. 37, 2015, s. 56.

²⁸³ Mehmet Kaan Çalen, “Parçalanmış Adam: Yusuf Akçura”, *Devlet Dergisi*, C. 11, S. 453, 2014, s. 6.

arz etmektedir²⁸⁴. Bu eserde Türkçülük cereyanının Batı kaynaklı olduğu ve Tanzimat'tan sonra başladığı görüşünden hareket edilmiştir²⁸⁵.

Yusuf Akçura bu eserinde, Türkçülük fikrinin Tanzimat'tan başlayıp İkinci Meşrutiyet'e kadar geçirdiği bütün aşamalarını tahlil ederek ve gözler önüne sermektedir. Türkçülüğün nasıl başladığını ve yayıldığını bunu sağlarken nelerle mücadele edildiğini ifade etmektedir. Türkçülüğün gelişme süreçleri anlatılırken bu fikre hizmet eden ünlü Türkçülere de değinilmiş ve belki de daha önce hiç duyulmamış Türkçü isimler konu edilmiştir.

- **Şark Meselesine Dair:**

18. yüzyıldan itibaren Rusya ve Avusturya devletleri Osmanlı İmparatorluğunu istila etmeye ve onun Hristiyan tebaasını kıyam ettirmeye çalışmaktaydılar. 1815'te Osmanlı İmparatorluğu hala bütünlüğünün korumaya devam etmekteydi. Ancak Rusya bu bütünlüğü tehdit etmekte ve Osmanlı'nın bu tehdit altında ne yapacağı da merak edilmekteydi. Bu meseleye ilerleyen zamanlarda Şark Meselesi denilmeye başlanmıştır. Şark Meselesi 15. yüzyılın sonunda Avrupa'nın tanımaya tenezzül etmediği bir kavim tarafından ele alınmaktaydı Bu kaim ise Ruslardı²⁸⁶.

Yusuf Akçura 1925 yılında Türk Yurdu'nda yayınlanan bir makalesinde “Şark Meselesini milli tarih anlayışı” şeklinde ele alarak şöyle ifade etmiştir: “Bir Şark Meselesi mutasavver midir? Eğer vakıalara garptan bakılırsa, bir Şark Meselesi mevcut olabilir fakat vakıalara bizim taraftan şarktan bakılırsa bu şark meselesi değil bir garp meselesidir. Bu mesele o suretle telakki ve tetkik edilmek icap eder²⁸⁷.”

Akçura bu eserini Şark Meselesi üzerine yazmış ve kitabın içindeki bölüm ve başlıklarla konunun derinliğine inerek bizlere sunmuştur.

- **Siyaset ve İktisat:**

Yusuf Akçura'nın 1924'te yazmış olduğu Siyaset ve İktisat eseri 20. Yüzyıl başında ortaya çıkan olayları ve Türk Ocaklarında vermiş olduğu konferansları, makaleleri bir araya topladığı eseridir. Kitapta yer almakta olan “Galip Geldik, Muzaffer Olacağız” başlıklı makalesinde de belirttiği üzere “Halk Harbinde Türk'ün yenebileceğine iman eden imanında

²⁸⁴ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1978, s. 11.

²⁸⁵ Yusuf Akçura, “a.g.e”, s. 13.

²⁸⁶ Yusuf Akçura, *Şark Meselesine Dair*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 18.

²⁸⁷ Ercüment Berk, “Yusuf Akçura ve Fikirleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. S. 59, 2017, s. 504.

hata etmeyen bu hayat kavgasında dahi Türk'ün zaferine inanmıştır ve istikbal inşaallah bunda da yanılmadığını ispat edecektir²⁸⁸.”

- **Muasır Avrupa’da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar:**

Yusuf Akçura bu eserinde “20. Yüzyıl Türk fikir hayatını sadece Avrupa’nın değil tüm dünyanın seyrini değiştiren fikir akımlarını” ele almıştır. Bunu yaparken de “Milliyet²⁸⁹, hürriyet²⁹⁰, musavvat (eşitlik)²⁹¹, adalet, emek gibi kavramlarla bizlere sunmuştur.”

Yusuf Akçura, İstanbul’da ve Kars’ta milletvekilliği, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültelerinde ise tarih alanında öğretim üyeliği yapmıştır. “Türk Tarih Kurumu” kurucu üyelerinden olan Yusuf Akçura 12 Mart 1935 tarihinde İstanbul Üniversitesinde yaptığı görevi bitip evine dönerken fenalaşmıştır. Haydarpaşa Hastanesinde kalp yetmezliğinden vefat etmiştir. Edirnekapı Şehitliğine defnedilen Yusuf Akçura yaşamı boyunca sadece Osmanlı İmparatorluğunu değil bütün dünyayı etkilemiş olan vakalara tanıklık etmiştir²⁹².

SONUÇ

Türlere tarih boyunca diğer devletler tarafından farklı isimler takılmış ve bunlar kullanılmıştır. Her devlet için farklı şekilde anılan Türk’ün anlamı hepsi için de farklı çağrışımlarda bulunmaktadır. Yusuf Akçura ise Türk’ü de Türklüğü de bir bütün olarak görmekte ve Türk’ün varlığına nasıl inanıyorsak Türklüğü de onunla eşdeğer görüp iki kavramın ayrılmazlığına dikkat çekmiştir. Akçura’nın millet – milliyetçilik gibi kavramların onun tarafından nasıl açıklandığını anlamak için ise Türk kavramının Akçura için ne ifade ettiğini anlayıp değerlendirmek gerekmektedir. Ona göre bir milleti teşkil etmiş olan insanların devlet olma yolunda nizama göre hareket etmeleri gerekmektedir. Bu da millet – milliyetçilik gibi unsurların dikkate alınarak yapılacağı ile ilgilidir. Çünkü Yusuf Akçura’nın fikirlerinin temelinde milliyetçilik anlayışı vardır. Daha sonraları bu milliyetçilik kavramı

²⁸⁸ Yusuf Akçura, *Siyaset ve İktisat*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 208.

²⁸⁹ Yusuf Akçura, *Muasır Avrupa’da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 15.

²⁹⁰ Yusuf Akçura, “a.g.e”, s. 47.

²⁹¹ Yusuf Akçura, “a.g.e”, s. 58.

²⁹² Hamit Z. Koşay, “Yusuf Akçura (1876 – 12.3.1935)”, *Belleten Dergisi*, C. 41, S. 162, 1977, s. 398.

Türk milliyetçilerinin bu yolda tutunduğu dal olarak varlığını sürdürecektir. Bir akım olan Türk milliyetçiliği yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olan Osmanlı Devleti için arayışlardan biri olmuş ve etrafına çok sayıda savunucu toplamıştır.

Devletin politikasında yer alan Osmanlıcılık – İslamcılık fikirlerine baştan beri karşı çıkmış ve uygun olanın, devleti ilerleteceğinin düşünüldüğü Türkçülük düşüncesi günden güne yerini sağlamlaştırmaya başlamıştır. Diğer akımların Türkçülere göre devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaramayacak halde ve yeniyi ulaştıramayacağı düşüncesinde oldukları için Türkçülüğün hızla yayılmasından yana olmuşlardır. Türk milliyetçiliğinin temellerinin atıldığı ve bu düşüncenin edebiyata dahi yansıdığı II. Meşrutiyet devrinin, bu akımın anlaşılması açısından incelenmesi gerekmektedir. Batılılaşma hareketinin somut örneği olarak Meşrutiyet kurulmuş ve 19. Yüzyılda eğitim sistemiyle birlikte milliyetçi fikirleri yaymak amaçlanmıştır. Bu süreçte bir de İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve amaçları Meşrutiyeti ilan edip, II. Abdülhamit yönetimini ortadan kaldırmak olmuştur.

Cemiyete yalnız Türk ve Müslüman olanların katılabileceği esas olmakla beraber Osmanlı bütünlüğünü savunan herkesin Cemiyete katılması söz konusudur. Bu dönemde Meşrutiyet'in ilan edilmesini isteyen Jön Türkler de farklı fikirler etrafında toplanmışlar, bu fikir ayrılıkları ise; ademi merkezîyetçilik ve Osmanlıcılığı savunanlar arasında olmuştur. Genel itibarıyla II. Abdülhamit istibdadına karşı meşrutiyetçi bir grup olarak ifade edilen Jön Türkler, bu dönemde birçok gazete ve dergi çıkararak istibdat ile sıkı bir mücadeleye girmiştir. Hiçbir zaman Padişahın rejiminin yıkılıp yerine Cumhuriyet'i getirmeyi düşünmeyen Jön Türklerin karşı olduğu durum Sultan Abdülhamit yönetiminin istibdat düzeni olduğuna göre bu durumun meşrutiyet ve anayasal bir düzen gelirse düzeleceğini iddia etmişlerdir. Bu aydın kesim edebi yazılarla, çıkardığı dergi ve gazetelerle halkı bilinçlendirme yolunda hareket etmiştir. Büyük coşku ve sevinçle ilan edilen II. Meşrutiyet'e tepkiler gelmiş, şehirde asayişsizlik baş göstermiştir. II. Abdülhamit'in meşrutiyete karşı korkusu tam olarak budur, karışıklık çıkmasından, devletin parçalanmasından endişe duymuştur. Ortaya çıkan bu sorunlara karşın Padişah tepkisini açıkça göstermesine rağmen saltanat işlevini yitirmeye başlamıştır. 19. Yüzyılda milliyetçiliğin yayılması Osmanlı imparatorluğunu değil diğer devletleri de etkilemiş ve bu durum tüm devletleri askeri önlemler almaya itmiştir. Türkçülük fikri II. Abdülhamit devrinde bir fikir hareketi olarak gelişmeye devam etmiş öyle ki Türkçülük edebiyata, kültüre, tarihe ve döneme ait tüm unsurlara etki etmiştir. Türk milliyetçiliğinin gelişmesi aşamasında Jön Türklerin önemli bir payı olmakta ve bu dönemdeki derneklerde Türklük mevzusunun işlenmesi için olumlu bir saha oluşturmuştur. Türkçülük bu dönemde bizzat kendi başına topluma kendini kabullendirmiş vaziyettedir ve bugün dahi izlerini bulmak mümkündür. Bu dönemin aydınları tarafından meşrutiyette yaşanan olumlu ve olumsuz olaylar, fikirler edebiyata yansıtılmıştır. II. Meşrutiyet devrinde birçok dernek kurulmuş en uzun ömürlüsü ise Türk Ocağı olmuştur. Türk Ocağı kurulunca Türk Yurdu Dergisi Türk Ocağının resmi yayın organı haline gelmiştir. Bu dönemde dergilerde de artış olmuş ve basında hareketlilik yaşanmıştır. Özellikle Türkçülük akımını

yaymayı amaçlayan Türk  Dergiler çıkmaya başlamış, bunlar yalnızca ülke içinde değil Türk yurtlarında hatta Afrika ve Avrupa'da da çıkarılmıştır. Tabi bu dergiler gerek çalışanların verimli olamayışı gerekse y neticilerdeki yetersizlikler gibi nedenlerle uzun bir yayın hayatına sahip olamamış ve çok geçmeden kapatılmıştır. Akçura Osmanlı Devletinin sıkıntılı sürecinin kendince çözümlerini “Bir Tavsiye” adlı makalesinde ifade etmiş, bunu yaparken de Batıdan bağımsız olunabileceğini belirtmiştir. Bu durumda dönemin şartları ve durumlar değerlendirildiğinde Yusuf Akçura kendisine yakın gelen görüşün her zaman savunucusu olmuştur. Bu fikrin de ne gibi getirilerinin olduğunu açıkça belirterek yazılarında bunlara yer vermiştir.



KAYNAKÇA

AKBULUT, Uğur, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkçülük ve Türk Tarih Yazıcılığı” *Siyaset ve Kültür Dergisi*, C.6, S.34, (2015), s. 154 – 161.

AKÇURA, Yusuf, “İktisadi Siyaset Hakkında”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.12, S.12, (1917), s. 179 – 181.

AKÇURA, Yusuf, *Muasır Avrupa’da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

AKÇURA, Yusuf, *Siyaset ve İktisat*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015.

AKÇURA, Yusuf, *Şark Meselesine Dair*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

AKÇURA, Yusuf, *Türk Yılı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2005.

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülük*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1978.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz- ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1997.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

AKÇURA, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.

AKIN, Rıdvan, “İkinci Meşrutiyet Türkçülüğünün İdeolojik ve Politik Boyutları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.0, S.3, (2003), 17 – 18.

AKKURT, Halil, “Milliyetçi ve Antikomünist Milli Yol Dergisinin (1962) Bir Tahlili”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.33, (2021), s. 380 – 407.

AKKUŞ, Halil, Yusuf Akçura’nın Din ve Toplum Anlayışı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, İstanbul 2006.

ALKAN, Ahmet, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2001.

ATAMAN, Sebati, *Milliyetçilik ve Türkiye*. Kervan Yayınları, İstanbul 1977.

AYDIN, Ahmet, Ulusal Hareketin Üç Lideri: Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışları, *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

AYDIN, Mahir, “Kendi Kaynağından İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Tarih Dergisi*, C.0, S.46, (2009), s. 138 – 146.

BABAYAR, Gaybullah, “Kutadgu Bilig’te Geçen Türkistan ve Turan Terimleri Üzerine”, *Journal of Old Turkic Studies*, C.2, S. 2, (2018), s. 27 – 30.

BAYKARA, Tuncer, *Türk Adının Anlamı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

BAYRAM, Mürsel, “Oryantalizm – Türkçülük İlişkisi ve Üç Tarz- ı Türkiyat”, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Niğde 2017, s. 625 – 634.

BERK, Ercüment, “Yusuf Akçura ve Fikirleri.”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 0, S. 59, Erzurum 2017, s. 480 – 487.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

BİÇER, Çağdaş, Yusuf Akçura’nın Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2018.

BİRECİKLİ, İhsan, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Barış Dergisi*, C. 2, S. 3, (2008), s. 212 – 217.

BOZDAĞ, İsmet, *Sultan Abdülhamit’in Hatıra Defteri*, Pinar Yayınları, İstanbul 1985.

CAN, Gamze, “Osmanlıcılık Düşüncesi ve Üç Tarz-ı Siyaset’te Osmanlıcılık”, *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, (2018), s. 17 – 19.

COŞKUN, Betül, “Hayali Bir Coğrafya Tasavvuru: Orta Asya (1908- 1923) – II Meşrutiyet Dönemi Hikaye ve Romanı.”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 27, (2012), s. 32 – 39.

ÇALEN, Mehmet, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’a Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Süreci İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (2019). s. 4.

ÇALEN, Mehmet, Parçalanmış Adam: Yusuf Akçura. *Devlet Dergisi*, C. 11, S. 453, (2014), s. 4.

ÇELİK, Hüseyin, “Genç Kalemler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 21-23.

ÇINAR, Orhan, “Yeni Türkistan Dergisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 0, S.30, (2012), s. 2 – 6.

ÇOLAK, Çağrı, Türk Siyasal Hayatında Türkçülük Fikrinin Gelişmesine Yol Açan Etkenler, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans, Trabzon 2017.

DAĞLAR, Oya, “İkinci Meşrutiyetin İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)”, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 38, (2008), s. 154 – 158.

DAYANÇ, Muharrem, “Milli Edebiyat Dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Milli Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, (2012), s. 97.

DEMİR, Alp, “Hüseyin Nihal Atsız’ın Türkçülük Mücadelesinin Türk Devlet Yönetimindeki Algılanış Biçimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, (2018), s. 170.

DEMİR, Kenan, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1923)”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 0, S. 9, (2016), s. 81 – 100.

DEMİR, Serhat, II. Meşrutiyet Döneminde Türkçüler ve İslamcılık, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya 2020.

DEMİRTAŞ, Barış, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”, *U. Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 13, (2007), s. 407 – 408.

DÖNMEZ, Gökhan ve ÖZTÜRK, Cemal, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin Siyasi İktidar Anlayışı; İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist Miydi?”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1, (2018), s. 203 – 206.

DUMAN, Ömer, II. Meşrutiyet’e Tepkiler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.

DURAN, Murat, Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeologu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

DURMUŞ, Gökay, “Çınaraltı’nın Faaliyet Sahası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 0, S. 34, (2013), s. 98.

DURMUŞ, İlhami, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 10, S. 20, (2017) s. 2 – 3.

ERCİLASUN, Bilge, “Meşrutiyet ve Edebiyat”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 17, S. 11, (2010), s. 77 – 78.

ERSİN, Yasin, Jön Türk İhtilali (1908): Temel Dinamikler, Propaganda ve İhtilal, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2018.

GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Büşra Ersanlı, Göksu Özdoğan (çev.), Hil Yayınları, İstanbul 2008.

GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876- 1935*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul 1976.

GÖNENÇ, Aslı, “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi.”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 29, (2011), s. 69.

GÖNÜL, Mert, *Türk Düşüncesi ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevetoğlu*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2011.

GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

GÜRSOY, Ülkü, “II. Meşrutiyet Döneminde Dil ve Edebiyatı Millileşme”, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 0, S. 251, (2008), s. 1 – 8.

HABUTDİNOV, Aydar, “1905- 1907 Devrimi Sürecinde Rusya Müslümanlarının Lideri Olarak Yusuf Akura”, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 1, S. 104, (2015), s. 339.

HANİOĞLU, Şükrü, “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2011, s. 476- 484.

HANİOĞLU, Şükrü, “Jön Türkler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 587.

HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889- 1902)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986.

HOBSBAWM, Eric, *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

HUNKAN, Ömer, Orta Asya’da X.- XIII. Yüzyıllarda Türk Adı Üzerine Bazı Kayıtlar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, (2005), s. 10-11.

KAAN, Nurten, II. Meşrutiyet Dönemi Volkan Gazetesinde Meşrutiyet Düşüncesi (1908-1909), *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2019.

KAAN, Oğuz, “Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri”, *Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 3, S. 4, (2019), s. 3 – 16.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

KAPLAN, Muharrem, “Yeni Lisan Hareketinde Türk Sözü Dergisinin Yeri”, *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, C. 0, S. 34, (2012), s. 17 – 18.

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

KARAL, Enver, *Büyük Osmanlı Tarihi C IV*, TTK Yayınları, İstanbul 1997.

KARATAŞ, Cengiz, II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2009.

KARATAŞ, Murat, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gökborü Dergisi”, *Journal Of Universal History Studies* , C. 2, S. 1, (2019), s. 136 – 138.

KAT, Gürhan, “Milli Mücadele’de Yusuf Akçura’nın Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 26, S. 78, (2010), s. 593 – 595.

KAYA, Yavuz, “Tokat Sancağında II. Meşrutiyete Karşı Tepkiler ve 1908 Hoca Mehmet Efendi Hadisesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 123, S. 243, (2019), s. 354.

KIZAK, Enes, “Yusuf Akçura’nın Milliyetçilik Anlayışında Demokrasinin Konumu”, *Social Sciences Studies Journal*, C. 4, S. 17, (2018), s. 1473.

KJAHJA, Shukrije, Millet ve Milliyetçilik Kavramları Etrafında Mehmet Akif’in Eseri ve Arnavut Aydınlarının Yorumları, *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, Berkan Yayınevi, Ankara 2003.

KOŞAY, Hamit, “Yusuf Akçura (1876 – 12.3.1935)”, *Belleten Dergisi*, C. 41, S. 162, (1977), s. 398.

LEVEND, Agah, “Türkçülük ve Milli Edebiyat”, *Belleten Dergisi*, C. 9, S. 1, (1961), s. 204.

MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895- 1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

ODABAŞI, Arda, “Genç Kalemler İncelemelerindeki Hatalar”, *Müteferrika Dergisi*, C. 0, S. 30, (2006), s. 49- 83.

ODABAŞI, Arda, II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Dergilerinden Genç Kalemler, *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

OĞUZ, Gülser, “İttihat Terakki Cemiyeti ve II. Abdülhamit”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dergisi*, C. 0, S. 1, (2013), s. 22 – 23.

ÖLÇEKÇİ, Harun, “Halim Sabit’in Altaylara Seyahat Notları ve Osmanlı Dönemi Türk Yurdu Dergisinde Türk Dünya İlgisi” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 2, S. 2, (2016), s. 188 – 192.

ÖZCAN, Özge, Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura’nın Siyasi Kimliklerinin Analizi *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010.

ÖZÇELİK, Hakan, “Yusuf Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaset Makalesi Üzerine Düşünceler”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C. 1, S. 37, (2015), s. 56.

ÖZÇELİK, Nazmi, 1. Yayın Döneminde Türk Yurdu Mecmuası’nın Ortaya Koyduğu Görüşler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

ÖZKAN, Asaf, “Millet Milliyetçilik Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 37, (2008), s. 293 – 294.

ÖZKAYA, Yılmaz, “Rusya Müslümanlarının Türkiye’de Tanıtılmasında Yusuf Akçura’nın Rolü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 0, S. 23, (2007), s. 96 - 103.

REYHAN, Cenk, “Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 1, S. 2, (2008), 124 – 126.

SAKLI, Ali, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 0, S. 33, (2012), s. 11.

SANLI, Ferit, “Kazanlı Münevver, Osmanlı’da Sınıf- 1 Mutavassıt- 1 Milli Arıyor: Yusuf Akçura ve İktisadi Fikirleri”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 20, (2018), s. 609 – 612.

SARINAY, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

SEFERCİOĞLU, Necmettin, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008.

SEMİZ, Yaşar, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 0, S. 35, (2014), s. 228 – 236.

ŞENOĞLU, Kemal, Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura’nın Yeri *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

ŞİMŞEK, Ufuk, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimde Türkçülük Akımının Türk Kimliği Oluşturmadaki Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 14, (2010), s. 288.

TANIYICI, Şaban ve KAHRAMAN, Selçuk, “II. Abdülhamit’in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam”, *Medeniyet Toplum Dergisi*, C. 1, S. 2, (2017), s. 2.

TAŞ, Kemaleddin ve GÖKSUÇUKUR, Betül, “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 22, S. 56, (2019), s. 481.

TAŞLIÇAY, Serhat, II. Meşrutiyet Dönemi İstanbul Basınında II. Abdülhamit ve Dönemi Algısı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

TEKİN, Mehmet, “Türk Düşüncesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, s. 538 – 540.

TONGA, Necati, “İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı”, *Değirmen Yüzyılın Dergileri*, C. 0, S. 29, (2012), s. 5 – 9.

TÖRENEK, Mehmet, “Peyami Safa ve Türk Düşüncesi Dergisi”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 0, S. 62, (2012), s. 244.

TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişimleri*, Altınordu Yayınları, Ankara 2002.

TÜRKMAN, Sayim, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp” *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 4, (2003), s. 140 – 146.

UÇAR, Fuat, Siyasi Türkçülüğün Sahibi Yusuf Akçura ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Felsefesine Etkileri. *Türk Yurdu Dergisi*, C. 0, S. 295, (2012), s. 395.

UÇAR, Ramazan ve AKKUŞ, Halil, “Yusuf Akçura’nın Gözünden Türk Milleti ve İslam Ümmetinin Sorunları ve Çözüm Önerileri” *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 24, (2018), s. 11 – 14.

ÜLKEN, Hilmi, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2019.

YILDIRIM, Dursun, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

YİĞİT, Mehmet, Erken Dönem Cumhuriyet Türkiye’sinde Ulus İnşa Süreci ve Atsız Mecmua Örneği, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

YURDÜRÜN, A, Yayın Tarihimizde Türk Yurdu Dergisi ve Derginin Dil Konulu Makalelerinin İçerik Analizi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

YÜCE, Nuri, “Akçura Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228.

ZORLU, Yaşar, “Türkçü Bir Fikir Dergisi Doğu ve Chp İlişkisi (1942- 1945)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, (2019), s. 353 – 354.

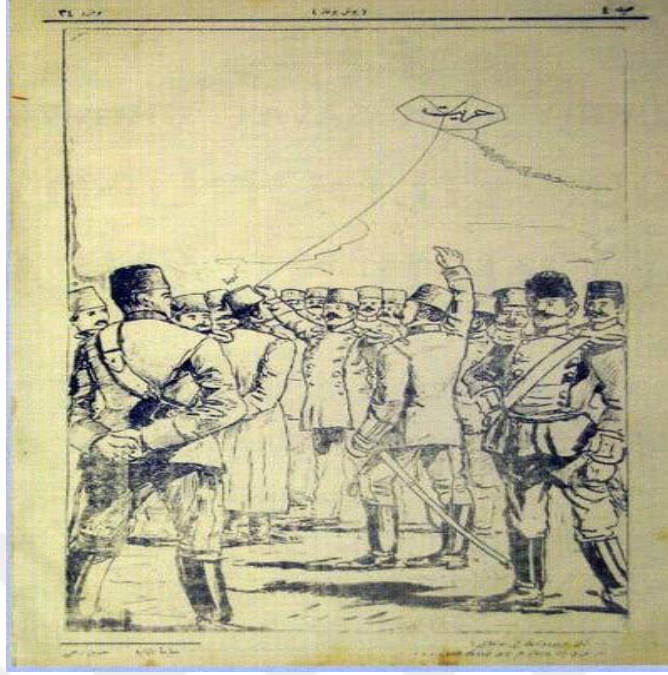
EKLER



Yusuf AKÇURA

II. Meşrutiyet Coşkusunun Yansıdığı Kartpostallar:





Uçurtmanın üzerinde “Hürriyet” yazmakta II. Meşrutiyet’in İlanında ordunun yerine ve önemine vurgu yapılmaktadır. (24 Teşrin- i Sani 1324)



II. Meşrutiyet Kartpostalı

29 Kasım 1910 tarihinde yayın hayatına başlayan Eşek Gazetesinin döneme dair ağır siyasi eleştiriler yaptığı mizahi karikatürler:

Ek 1



Seçimlerle ilgili karikatür.

Eşek: Sen merak etme reyini at. Ne olacak, intihabat başlıyor. Geçen sefer gayri kanuni olduğu iddia ediliyordu. Bir daha buna meydan verir miyiz?

Ek 2



- Hadi artık istediğiniz gibi yazınız. Şimdi eskisi gibi divan-ı harp yok, hür ve serbestsiniz.

Ek 3



- Gördün mü? Elinde iki astan başka bir şey yokken karemiz var diye blöf yapmak işte böyle olur! Aç gözünü de benim elimdeki döpere bak.